

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY FF JU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Střídání elit v obci Studená po roce 1948. Osudy dvou podnikatelů a
proměny maloměsta v době poúnorové.

Vedoucí práce: doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

Autor práce: Bc. Petr Bartušek

Studijní obor: Literárně-historická studia (LHSn)

Ročník: 2.

Anotace

Prostřednictvím analýzy střídání elit v obci Studená a poúnorových osudů dvou podnikatelů, jsem se pokusil popsat proměny maloměsta v období třetí republiky a především za vrcholného stalinismu. Výměnu maloměstských elit jsem mimo jiné doložil na příkladech dvou podnikatelů Jana Satrapy a Karla Bartuška, jejichž životní osudy se jeví jako velice vhodné pro takto pojatou případovou studii. Pokusil jsem se rovněž zaznamenat proměny obecných kulturních a ideologických dobových trendů v rámci této obce. Skrze konkrétní životní osudy jsem popsal obraz maloměsta po 25. únoru 1948 a konfrontoval jej s odbornou literaturou, čímž jsem se případ Studené pokusil zasadit do dobového kontextu. K tomu mi posloužily především prameny osobní povahy či prameny pamětní (rodinné i obecní kroniky), rozhovory s pamětníky a rovněž knihy Vlasty Javořické, které se ukázaly jako nesmírně hodnotný pramen.

Annotation

Through the analysis of the alternation of the elites in the municipality of Studená and the after - February fates of two businessmen, I tried to describe the transformations of the small town in the course of the period of three republics and mainly during the high Stalinism. I substantiated, inter alia, the replacement of the small town elites by two examples of Jan Satrapa and Karel Bartušek whose fates appeared to be very applicable for this way approached case study. I also attempted to record the changes of the common cultural and ideological period trends within this municipality. Directed through the specific fates, I described the shape of the small town after February 25, 1948 and compared it with the specialised literature thereby I tried to place the case of Studená in the contemporary context. To achieve the needed results, I used the sources of personal data and the memory data (family and municipal chronicles), conversations with survivors, and likewise the books of Vlasta Javořická. They proved to be extremely valuable sources.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Ve Studené 6. května 2014

.....

Poděkování

Rád bych poděkoval především panu doc. PhDr. Bohumilu Jirouškovi, Dr., jemuž vděčím za vedení práce, mnohé cenné rady, konstruktivní připomínky a také četné konzultace. Rovněž děkuji panu PhDr. et PaedDr. Jířímu Dvořákovi, Ph.D., jenž mi poskytl řadu vhodných materiálů. Mé poděkování také patří oběma pamětníkům, kteří mi pro tuto práci poskytli rozhovory, tedy paní Dagmar Kothbauerové a Karlu Bartuškoví Ph.D. a rovněž PharmDr. Janu Satrapovi, jenž mi zapůjčil řadu pramenů vztahujících se k jeho rodině. V neposlední řadě děkuji své rodině, která mi během psaní této práce po všech stránkách byla velkou oporou.

Obsah

Úvod.....	7
1. Československá společnost po druhé světové válce	11
2. Historie a vývoj obce	19
3. Studená: Pohraniční obec? Vnitřní periferie?	23
4. Osudy dvou podnikatelů v době poúnorové	26
4. 1. Továrník Jan Satrapa.....	26
4. 1. 1. Před 25. únorem 1948.....	27
4. 1. 2. Po 25. únoru 1948.....	34
4. 2. Stavitel Karel Bartušek	43
5. Střídání elit v obci Studená	53
5. 1. Vlasta Javořická a František Zezulka.....	53
5. 2. Václava Zezulková a Jan Klán	61
5. 3. Hotel Bartušek a rodina Bartušková	63
5. 4. Likvidace a transformace ostatních podniků a živností v obci	70
5. 4. 1. Lihovar ve Studené.....	72
5. 4. 2. Studenský Pivovar	74
5. 4. 3. Knoflíkářské družstvo	75
5. 4. 4. Mlékárna ve Studené	77
5. 4. 5. Obchody a živnosti	77
5. 5. Osmiletá střední škola ve Studené	79
5. 6. Pomníky	88
Nová doba (závěr).....	91
Seznam pramenů a literatury	98
Seznam obrazových příloh.....	103
Obrazová příloha.....	106

Úvod

Střídání elit v obci Studená po únoru 1948 jsem si za téma diplomové práce zvolil také proto, že z této obce pocházím. Nebyl to však zdaleka jediný důvod této volby. Již delší dobu jsem si byl vědom, že se zde nabízí poměrně bohatá pramenná základna nacházející se z velké části mimo oficiální archivy. Navíc se ve Studené vyskytlo několik ukázkových případů a zajímavých životních osudů, které si zaslouží být zpracovány, jak z důvodu obohacení stávajícího poznání českých dějin 20. století, tak jako splátka dluhu obci Studená, jelikož v rámci zmíněné problematiky nebyl nikdy v souvislosti se Studenou napsán žádný odborný ani populární text. V historických pracích je poměrně často málo zkoumaná hloubka proniknutí vlivu KSČ do společnosti.¹ I proto jsem se pokusil přímé i nepřímé dopady vlivu kroků i propagandy nové vládnoucí třídy na jednotlivé vybrané jedince z obce Studená i na obec jako celek prozkoumat prostřednictvím střídání elit v této obci a transformace místní společnosti jako takové.

Důležité pro mě bylo především analyzovat výměnu maloměstských elit v éře třetí republiky a vrcholného stalinismu, a to především z hlediska obecných kulturních a ideologických trendů té doby a doložit jejich realizaci v konkrétním prostoru (mimo jiné boj proti masarykismu a buržoazní kultuře). Vedlejším úkolem, který jsem si vytyčil, však bylo rovněž zmapovat dějiny celé obce ve vymezeném období. Bylo samozřejmě nezbytné alespoň stručně nastínit, jak studenské události korespondovaly s celkovou situací v Československu. To vyžadovalo i stručné politicko-geografické vymezení obce v kontextu Československa po druhé světové válce, což je také další věc, která z historického hlediska nebyla v rámci Studené dosud provedena.

Doufám, že se mi prostřednictvím této práce podařilo z co největší části popsat vymezené období v obci Studená se zaměřením na výše zmíněné jevy a události a, ač se

¹ Peter HEUMOS, „*Vyhrříme si rukávy, než se kola zastaví!*“. *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968*, Praha 2006, s 17.

jedná o výzkum zaměřený výhradně na jednu malou obec, tím rovněž přispět k obohacení stávajícího poznání českých dějin. Dějiny regionu úzce souvisí s dějinami národa jako celku, což se samozřejmě odráží i v této práci.

Jako vodítko při psaní diplomové práce mi posloužila odborná literatura. V první řadě šlo o literaturu vztahující se k období třetí republiky, jako publikace Christiane Brenner, „Zwischen Ost und West“, Tschechische politische Diskurse 1945-1948, München 2006, Karel Kaplan, Proměny české společnosti 1948-1960, Část první, Praha 2007, Josef Petráň, Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic, Praha 2011 nebo Matěj Spurný, Nejsou jako my, Praha 2011. Dále jsem prostudoval publikace vztahující se k hospodářským a sociálním dějinám. Kupříkladu se jednalo o knihy Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost, Praha 2005 a Václav Průcha, Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 2. díl, Období 1945-1992, Brno 2009. Musel jsem se rovněž zabývat odbornou literaturou vztahující se k metodě orální historie. K tomuto účelu mi posloužila kniha Miroslav Vaněk - Pavel Mücke - Hana Pelikánová, Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie, Praha 2007.

Hlavní pramennou základnou pro sepsání této diplomové práce byly písemné prameny osobní povahy a písemné prameny pamětní nacházející se ve Státním okresním archivu Jindřichův Hradec či v soukromém archivu rodiny Bartuškovy ve Studené. Jednalo se v první řadě o rodinné kroniky. Zatímco Kronika rodu Satrapova sloužila spíše k získání chronologických údajů k Satrapovu podniku do druhé světové války, tak dvě kroniky z rodiny Bartuškovy posloužily již jako pramen vztahující se přímo k dané problematice, tedy k událostem po 25. únoru 1948 a jejich odrazu ve společnosti a její struktuře. Stejný účel naplnila rovněž obecní kronika napsaná Vlastou Javořickou, která se po 25. únoru téhož roku stala téměř ze dne na den undergroundovým textem psaným s mnohem větší mírou subjektivity, než tomu bylo dříve. Tutéž funkci zastaly i knihy Vlasty Javořické Můj život 5 a Můj život 6, které byly však na rozdíl od zmíněné obecní kroniky psány s časovým odstupem a neodráží vývoj událostí tak bezprostředně a emotivně, jak je tomu u zmíněné kroniky od téže autorky.

Praktickým se ukázalo, že během psaní práce bylo možné komparovat tyto kroniky a texty obsahující vzpomínky obětí režimu s prameny komunistické

provenience. K tomuto účelu posloužila především kronika MNV obsahující události 50. let 20. století.² Starší kronika, ve které jsou zaznamenány události od roku 1938, pak končí rokem 1950, a tedy se rovněž dala částečně použít, ač zápisky od roku 1948 nejsou příliš konkrétní a jejich autor (v rámci této práce se jej nepodařilo s jistotou identifikovat) se zaštiťuje spíše dobovými frázemi.³

Pro účely této práce byly rovněž provedeny dva rozhovory s pamětníky metodou orální historie.⁴ První byl pořízen 31. července 2013 s vnučkou továrníka Jana Satrapy paní Dagmar Kothbauerovou a druhý 12. října 2013 se synem stavitele Karla Bartuška panem Karlem Bartuškem mladším.⁵ Užití pramenů osobní povahy je pochopitelně silně subjektivní. Vzpomínky autorů a autorek kronik i oba poskytnuté rozhovory jsou často silně citově zabarvené (i když ne pokaždé⁶), což vyžadovalo během práce s nimi klást ustavičně důraz na dostatečnou kritiku. Na druhou stranu použité prameny umožňují zkoumat lidský faktor, což je fakt, který je v souvislosti s proměnou elit a společnosti nesmírně důležitý.

² Události tohoto desetiletí byly popsány jednorázově v roce 1959, jelikož, jak stojí v této pamětní knize, Studená neměla v daném období kronikáře, *kteřý by vystihl ohromný význam doby největšího budovatelského úsilí...*, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, MNV Studená (nezpracováno), Pamětní kniha obce Studená, 1959-1960, s. 3. Pravý důvod, proč nebyla v 50. letech psána nebo spíše dochována obecní kronika, lze zatím pouze domýšlet.

³ Zápisky z roku 1948 zde končí 18. ledna a za nimi je vynecháno několik stran. *Vstupujeme do druhého roku Gottwaldovy pětiletky* - tak zní první slova psaná novým písmem a tedy novým autorem po únoru 1948. Následně se již nový neznámý autor překvapivě silně odkazuje na Boha a na Bibli, ale dále už pouze vychvaluje komunismus (*komunismus toť sovětská revoluce, toť dělnické hnutí na podkladu marxistického programu, toť filozofie, marxismus, vědecký socialismus, dialektický materialismus, dynamika dnešních dějin, co působí jako nezastavitelné úsilí, aby rozvrácený svět byl postaven nikoliv na osobních výhodách, zájmech, ziscích a výsadách, nýbrž na sociální rovnosti, bezpečnosti, kolektivní spolupráci lidových zástupů...*) a následuje kritika konzervatismu. Spíše než o text vhodný pro obecní kroniku se jedná o jakousi silně teoretickou ideologickou stať o tom, co bylo a co nastává, jak zmizí třídní rozdíly, nástup vlády lidu atd. Až na konec těchto zápisů je umístěn stručný popis toho, co se událo roku 1950 (rok 1949 zmíněn vůbec není). Celý text je zakončeno opět silně idealistickou chvalořečí na komunismus. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, MNV Studená (nezpracováno), Obecní kronika městyse Studená, 1938-1950. Tento rukopis se v dalších kronikách již více neobjevil.

⁴ Na základě metod popsaných v knize Miroslav VAŇEK - Pavel MÜCKE - Hana PELIKÁNOVÁ, *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*, Praha 2007.

⁵ Záznamy i autorizované přepisy obou rozhovorů jsou uloženy v soukromém archivu rodiny Bartuškovy ve Studené.

⁶ Spisovatelka Javořícká například občas továrníka Satrapu po lidské stránce poměrně kritizuje, ale stále jej chovala v úctě. Pro věrohodnost pramenů pocházejících z jejího pera je zajisté dobré, že nepohlížela na obyvatele Studené úplně černobíle. Pan Karel Bartušek mladší se zase v rámci rozhovoru projevil jako velice věcný a faktograficky zaměřený narátor.

Ač se výše zmíněné prameny staly pro diplomovou práci stěžejními, byly použity rovněž prameny institucionální nacházející se ve Státním okresním archivu České Budějovice. Prameny osobní i institucionální povahy se také nachází v soukromém archivu rodiny Bartuškovy ve Studené, v němž se kromě rodinných kronik vyskytuje řada soudních příkazů a nařízení z 50. let, písemnosti vztahující se k rehabilitaci po roce 1989 i korespondence mezi bratry Oldřichem Bartuškem žijícím v Československu a Karlem Bartuškem, jenž emigroval do Austrálie. Dochovaná korespondence pochází až z počátku 60. let 20. století, ale je z hlediska tématu práce poměrně aktuální, jelikož často v ní oba bratři probírali věci, které si psali nebo nemohli napsat v 50. letech.

Diplomová práce je strukturována následujícím způsobem: K uvedení do problematiky je zařazen stručný přehled historických, politických i geografických informací o obci a kapitola zasazující události popisované a analyzované v této práci do dobového kontextu. Nechybí zde ani politicko-geografické vymezení obce v kontextu Československa po druhé světové válce. Poté už přichází vlastní problematika, kterou se práce má zabývat, tedy události 25. února 1948 ve Studené a jejich dopad na společenské složení v obci. Poněkud větší pozornost je zaměřena na dva významné podnikatele Jana Satrapu a Karla Bartuška, jimž je (jakožto větším podnikatelům) věnována první část práce. Druhá část se pak zabývá osudy dalších významnějších osob v obci, jako například spisovatelky Vlasty Javořické nebo majitelů místního hotelu rodiny Bartuškovy, ale například i proměnami, k nimž došlo v rámci místní školy. Jelikož vedlejším úkolem této práce bylo rovněž zmapování dějin celé obce ve vymezeném období, je práce doplněna i o stručné a více popisné kapitoly vztahující se k provozním jednotkám, jako byly místní pivovar či mlékárna. Na závěr práce je kromě nezbytných náležitostí také zařazena obrazová příloha jak původních dobových fotografií, tak snímků aktuálně pořízených pro potřeby této práce.

1. Československá společnost po druhé světové válce

„Nepřipustíme, aby komunisté budovali svůj totalitní režim na troskách našeho národního hospodářství a na bídě našeho lidu a aby proměnili svobodné Československo v pracovní tábor zproletarizovaných otroků.“⁷

Hubert Ripka, ministr zahraničního obchodu ČSR,
veřejné shromáždění 19. února 1948

Konec druhé světové války byl provázen oslavami a značnou dávkou optimismu. Uzavření tohoto pro dvacáté století fatálního konfliktu však pod pozitivní rouškou připravovalo pro některé evropské země další zatěžkávací zkoušky, které si v mnohém neměly zadat s hrůzami, které skýtá válka. Roky 1945-1948 nebyly v Československu epochou psychického uvolnění a celkového vzestupu.⁸ Šlo o období, ve kterém se (zatím z velké části latentně) chystaly velké politicko-společenské události, které měly změnit směřování Československa (a to ve všech myslitelných sférách) na více než 40 let.

Již v letech 1945-1948 se kvůli sociální i politické situaci a nacházení se ve sféře vlivu SSSR (to vše pod velkým vlivem komunistické strany) uskutečňovaly systémové změny. KSC již od roku 1945 a zejména od poloviny roku 1946 ovládala hlavní oblasti hospodářského a společenského života, včetně působení na masová hnutí obyvatelstva, ať už přímou nebo nepřímou formou. Komunistická strana chápala poválečný program jen jako první etapu širších společenských změn.⁹ Krátce po osvobození republiky začaly být *napravovány válečné deformace sociální struktury*, během čehož *vtiskly probíhající revoluční přeměny třídnímu a sociálnímu uspořádání společnosti novou tvář*.¹⁰ Občané se mimo jiné přáli, aby došlo ke snížení majetkové polarizace a naopak k rozšíření jejich sociálních práv. Faktory jako *znárodnění, pozemková reforma, migrace*

⁷ Hubert RIPKA, *Únorová tragédie*, Brno 1995, s. 203-204.

⁸ Navzdory faktu, že v porovnání s řadou evropských zemí probíhala obnova českého hospodářství po roce 1945 do roku 1948 relativně úspěšně. Řešení některých problémů však vyžadovalo více času, než se mu mohlo v tomto případě dostat. Václav PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 2. díl, Období 1945-1992*, Brno 2009, s. 247.

⁹ Lenka KALINOVÁ, *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945-1969*, Praha 2007, s. 27.

¹⁰ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 217-218.

obyvatelstva, přesuny v zaměstnanosti i změny příjmových relací byly spojené s rozsáhlou sociální a profesní mobilitou, která modifikovala sociální rozpoložení společnosti.¹¹

První poválečná opatření byla v dobovém klimatu (osvobození a konec války) přijímána pozitivně. Největší očekávání od nových poměrů mělo průmyslové dělnictvo. Po letech strádání během války a ještě déle přetrvávajících obav z nezaměstnanosti očekávalo vytvoření nové společnosti, *ve které se budou spravedlivě rozdělovat pracovní a sociální příjmy i majetek*.¹² Šlo o velmi silnou ideu, která byla hlavní příčinou tlaku na další znárodnění, na zmírnění mzdové diferenciaci nebo odstranění nerovností v sociálním zabezpečení.¹³ Stále více se zvyšovaly požadavky dělníků na zlepšování pracovních podmínek, zvyšování mezd nebo k sociálním jistotám (plné zaměstnanosti).¹⁴ I z toho generovala silná pounorová snaha KSČ dělníky přesvědčit, *že žijí již v sociálně spravedlivějším státním zřízení a mají možnost větší intenzitou své práce stvořit v dohledné době pro sebe, své rodiny i pro celý národní kolektiv opravdový „ráj na zemi“, v němž nebude bezpracných zisků a vykořisťování*.¹⁵

Zkušenost z druhé světové války přinesla proměnu myšlení části společnosti.¹⁶ *Po druhé světové válce měly všude v Evropě konjunkturu státně centralistické a k pluralismu kritické myšlenky. Na mnoha místech tak rezonovala s požadavkem skoncovat s jejich dřívějším znevýhodněním lidových mas obava z těchto mas a nedůvěra k nim a k jejich náchylnosti k sociálním svodům diktatur 30. a 40. let 20. století*.¹⁷ Čím dál častěji vystupovala na povrch kritika liberalismu, uvědomování si slabin předválečné demokracie, obdiv socialismu (bez ohledu na to, jak jej kdo vnímal) i inklinování k SSSR. Toto vedlo mimo jiné k postupné politizaci veřejného i soukromého života.¹⁸ Druhá světová válka byla chápána jako jisté zhroucení starého

¹¹ TAMTÉŽ, s. 217-218.

¹² L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 73.

¹³ TAMTÉŽ.

¹⁴ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 219.

¹⁵ P. HEUMOS, „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!*“, s. 41-42.

¹⁶ Lukáš FASORA - Jiří HANUŠ - Jiří MALÍŘ - Jiřina NEČASOVÁ, *Předmluva*, in: Lukáš Fasora - Jiří Hanuš - Jiří Malíř - Jiřina Nečasová (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011, s. 5.

¹⁷ Christiane BRENNER, „*Zwischen Ost und West*“, *Tschechische politische Diskurse 1945-1948*, München 2006, s. 475.

¹⁸ L. FASORA – J. HANUŠ – J. MALÍŘ – J. NEČASOVÁ, *Předmluva*, s. 5.

světa. Byl zde tedy prostor pro vznik světa nového.¹⁹ Odborové organizace po válce garantovaly, že se stávající systém, jenž byl dobově nazývaný lidová demokracie, bude vyvíjet právě k socialismu.²⁰ Silnou zbraní KSČ bylo, že *povzbuzovala ve spolupráci s odbory organizované hnutí dělnictva za urychlení společenských změn ve prospěch získání monopolní moci.*²¹

Jako katalyzátor zde zajisté působila ta skutečnost, že poválečné období navazovalo na hospodářskou krizi a na válku (uvědomování si materiálních škod i obětí na životech). Toto mělo za následek změny v postojích k budoucímu vývoji státu, především odhodlání zabránit tomu, aby se podobné události neopakovaly.²² V letech 1945-1948 docházelo k proměnám nálad obyvatelstva. První poválečné měsíce byly plné optimismu ze znovuzískané svobody. Zásadní zlom přišel okolo voleb roku 1946. Postupně se v postojích nejpočetnější a zároveň nejlépe organizované skupiny, tedy průmyslových dělníků, *zvýraznilo jejich rozporné postavení* a z jejich řad vzešla řada rezolucí podporujících urychlení socialistických změn. Nejvýrazněji se tento jev projevoval v národních podnicích. V době voleb roku 1946 byla provedena rozhodující část znárodnění, první etapa pozemkové reformy a dílčí kroky v oblasti sociální politiky. V krátkém časovém úseku se změnilo složení obyvatelstva a *vykrystalizovala jeho politická orientace,*²³ což mělo za necelé dva roky usnadnit transformaci mnohem hlubší a radikálnější. Výsledek voleb v roce 1946 naznačil, že si značná část občanů i nadále přeje pokračovat v cestě k nastolení socialismu.²⁴ Komunistická strana použila pro své cíle mobilizaci lidu proti logice tradičního československého parlamentarismu, který zde byl identifikován jako pokus o puč zpět do minulosti.²⁵

Proměny uskutečněné již za třetí republiky odstartoval jeden z důsledků války, kterým byla poválečná pozemková reforma. Drobní a střední rolníci v prvních poválečných měsících většinou reagovali na její první etapu s uspokojením. V další fázi však již byli poněkud znepokojeni zpřísněnými opatřeními, jako byly *omezování soukromého podnikání, vysoké požadavky na státní dodávky nebo nedostatky*

¹⁹ Vladimír MACURA, *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha 2008, s. 21.

²⁰ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 80.

²¹ TAMTÉŽ, s. 26-27.

²² TAMTÉŽ, s. 25.

²³ TAMTÉŽ, s. 95.

²⁴ TAMTÉŽ, s. 29.

²⁵ Ch. BRENNER, „Zwischen Ost und West“, s. 446.

v zásobování průmyslovým zbožím.²⁶ Změny ve společnosti, ke kterým začalo docházet od roku 1945, se nejvíce dotkly velkých podnikatelů, kteří byli zbaveni nejprve politické a postupně i hospodářské moci. Znárodnění, pozemková reforma, měnová reforma v prosinci 1945 a další omezení rovněž dopadly na vlastníky středních podniků. Velkým problémem bylo, že došlo k redukování jak přidělu surovin, tak dostupnosti pracovních sil. Řízení podniků omezovaly navíc závodní rady a odbory. Podle dobových statistik *do kategorie buržoazie patřili i majitelé menších průmyslových podniků, které ještě nepodléhaly znárodnění.* Převážně se jednalo o podniky s pěti až dvaceti zaměstnanci (v zemědělství s více než dvaceti zaměstnanci).²⁷ Období bezprostředně po druhé světové válce bylo charakteristické *všeobecným nedostatkem základních životních potřeb obyvatelstva.* Tehdy se dostávaly do popředí otázky *spravedlivého rozdělování majetku, pracovních a sociálních příjmů i sociálních služeb.* To byl jeden z důvodů, proč se nekonfiskovala pouze půda kolaborantů a fašistů, ale i statkářů bez ohledu na národnost a rozdělovala se chudému rolnictvu.²⁸ Ve společnosti došlo v krátké době k velmi radikálním proměnám. *Změnilo se národnostní, územní, odvětvové a sociální složení i příjmové rozvrstvení a postavení jednotlivých skupin obyvatelstva.*²⁹

Komunisté neovládali ihned po válce celkovou tehdejší situaci v Československu nějakým jasným způsobem s přesným projektem budoucnosti a nenastoupili již tehdy cestu k cílené samovládě a stalinistické diktatuře. Koncepty KSČ na přetvoření politiky, hospodářství a společnosti se konkrétněji formovaly postupně a se značnou mírou flexibility až do února 1948.³⁰ Když nadešly události, které eskalovaly až ve „Vítězný únor“, měla díky hospodářské vyspělosti ČSR vládnoucí garnitura *širší manévrovací prostor* než jinde ve východním bloku, jelikož mohla snáze uspokojovat potřeby obyvatel.³¹ Česká společnost měla před únorem 1948 všechny znaky společnosti průmyslové. Počet průmyslových podniků v Československu se v letech 1946-1948 pohyboval mezi 17 800 a 14 600.³² Poválečná technologie československého hospodářství a míra organizace a racionalizace práce zde byla na

²⁶ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 72.

²⁷ TAMTÉŽ, s. 77.

²⁸ TAMTÉŽ, s. 55.

²⁹ TAMTÉŽ, s. 77.

³⁰ Ch. BRENNER, „*Zwischen Ost und West*“, s. 474-475.

³¹ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 603.

³² Karel KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948-1960, Část první*, Praha 2007, s. 29.

vyšší úrovni než v SSSR, které se však mělo stát do budoucna pro Československo vzorem.³³ Na přelomu ledna a února 1948 však komunisté ještě slibovali, že *československé zemědělství půjde vlastní cestou opírající se o střední hospodářství rodinného typu bez kolchozů*.³⁴

Revoluce roku 1948 s sebou definitivně přinesla přechod od polopluralitní lidové demokracie poválečných let k etapě známé jako stalinismus,³⁵ tedy k nejtvrděmu neválečnému období českých dějin. Tato perioda jako etapa ve výstavbě státního socialismu sovětské provenience na území ČSR spadá zhruba do let 1948-1954 (někdy bývá jako horní hranice uváděn rok 1953³⁶), v čemž se shoduje většina odborné literatury, ať už starší nebo postkomunistické.³⁷ Toto období s sebou přineslo teror masového charakteru. Přibližně 8% obyvatel bylo tehdy postiženo formou politické perzekuce, sociální deprivace a deklasace. Asi 100 000 lidí se stalo oběťmi politických procesů a přibližně 750 000 obyvatel bylo pronásledováno v povolání nebo v sociální sféře.³⁸ Stalinismus v Československu byl hlavní etapou politické, ekonomické a sociální transformace.³⁹

Po únoru 1948 se uplatňovaly diferenciované nástroje vládnutí vůči obyvatelstvu. Nastaly represe vůči zbytkům majetných tříd a středním vrstvám, jakož i ideologická a sociální manipulace s obyvatelstvem ostatním.⁴⁰ Rok 1948 se stal stěžejním mezníkem pro vývoj československé společnosti. Dověřily se tehdy přeměny, které však většinou započaly již po válce. Došlo k přechodu od *ekonomiky smíšené k ekonomice jednosektorové*, což způsobilo *likvidaci soukromokapitalistického sektoru i obrat v postoji vůči malovýrobčům. Začal rovněž odklon od některých demokratických prvků sociálního systému*.⁴¹ Jeden ze stěžejních úkolů tohoto přechodného období byl zlikvidovat soukromé vlastnictví výrobních prostředků, jelikož mělo být příčinou takzvaného *vykořisťování námezdních pracovníků*. Po únoru 1948 mělo nastat

³³ Jan RANDÁK, *Zbrojovák, úderník a hrdina práce, Příklad Františka Hamra*, in: Lukáš Fasora - Jiří Hanuš - Jiří Malíř - Jiřina Nečasová (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011, s. 131.

³⁴ Josef PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011, s. 650.

³⁵ Ch. BRENNER, „*Zwischen Ost und West*“, s. 467.

³⁶ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 328.

³⁷ P. HEUMOS, „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!*“, s. 13-14.

³⁸ TAMTÉŽ, s. 17.

³⁹ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 114.

⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 16.

⁴¹ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 225.

přechodné období od kapitalismu k socialismu, v němž se prolínaly rysy obou ekonomických soustav. Kapitalistický sektor byl stále více omezován, což vedlo až k jeho likvidaci. Menší soukromá hospodářství v zemědělství i jiných odvětvích se zase sdružovala do vyšších socialistických forem hospodaření.⁴² Započala kolektivizace venkova.⁴³

Nový postoj byl pochopitelně zaujat také k inteligenci. Nové stanovisko znělo, *že pro budování socialismu si musí pracující lid vytvořit a vychovat novou inteligenci, pocházející z jeho středu a tedy s ním třídně i ideologicky spjatou.⁴⁴ Část humanitní i technické inteligence byla v rámci budování socialismu zbavována vedoucích pozic a nahrazována novými osobami. Řada odborníků ve svých oborech byla přerazována na méně významná místa. U řady československé inteligence rovněž došlo k emigraci. Po únoru 1948 nastal nástup tisíců dělníků do funkcí ve stranickém a státním aparátu, zahraniční služby, armády a státní bezpečnosti,⁴⁵ zatímco lidé politicky nepohodlní byli posíláni do táborů nucených prací.⁴⁶ Po listopadovém zasedání ÚV KSČ v roce 1948 byli i v dalších sférách na mnoha místech střídání odborní pracovníci lidmi z řad dělníků. Šlo o proces, který trval až do roku 1953 a znamenal *revoluční převrat v posuzování znalostí ve společnosti.⁴⁷**

Do roku 1953 byl *kapitalistický sektor až na bezvýznamné zbytky v zemědělství zlikvidován, zanikla většina drobných soukromých živností a proběhla první etapa kolektivizace zemědělství. Nastal vzestup sociální mobility části dělnictva a sestup sociální mobility dřívějších majetných vrstev. Došlo také k minimalizaci působení trhu na výrobu.⁴⁸ V nezemědělské sféře zanikl kapitalistický sektor do roku 1951 a v zemědělství většinou v první vlně kolektivizace do roku 1953. Znárodněné podniky se staly součástí takzvaného socialistického sektoru.⁴⁹*

Velká část obyvatel zpočátku tolerovala praktiky komunistického režimu. Jak již bylo zmíněno, měl socialismus zajistit, aby se neopakovaly hospodářská krize a válka, a

⁴² TAMTÉŽ, s. 249-250.

⁴³ J. RANDÁK, *Zbrojovák*, s. 154.

⁴⁴ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 330.

⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 604.

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 267.

⁴⁷ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 133.

⁴⁸ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 264.

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 328.

proto ho bylo nutné nastolit i *za cenu obětí*.⁵⁰ Lidé také doufali, že socializace všech odvětví přinese i rychlé zdokonalení a mechanizaci práce.⁵¹ Panovala obecná představa, že socialismus je *automatickou zárukou sociálních jistot*.⁵² *Podpora národního a sociálního programu revoluce* se také netýkala jen nejchudších vrstev, ale zpočátku jej *s určitými výhradami přijímaly i střední vrstvy*, tedy majitelé řemeslných, obchodních, hostinských, stavebních a dalších živností.⁵³

Počátkem padesátých let tedy došlo k téměř absolutní likvidaci soukromého podnikání. Díky tomuto faktu, došlo k nárůstu počtu pracovních sil pro průmysl. Tyto jevy pochopitelně i dále proměňovaly sociální strukturu obyvatel.⁵⁴ V té době nastala velká *mobilizace mas*. Všudypřítomná byla propaganda a vštěpování ideologie každému, a to mnoha formami jako výchovou, vzděláváním, skladbou knih dostupných v knihovně, všudypřítomnými agitačními transparenty atd.⁵⁵ Začátkem padesátých let již však vyvolávala politika vládnoucí strany silící nepříznivý ohlas v různých vrstvách společnosti. Na venkově se objevovaly negativní reakce na vykonstruované procesy s rolníky. Rozsáhlé investice do těžkého průmyslu a do zbrojení navíc byly příčinou stagnace životní úrovně obyvatelstva v letech 1951-1953, což oslabilo i vztah dělníků k práci a socialistickému vlastnictví vůbec.⁵⁶

Všechny tyto praktiky a postupy vedly k postupnému vymizení některých vrstev společnosti, které přišly o svůj majetek, zatímco na druhé straně došlo k *posílení hmotného postavení nejnižších vrstev společnosti*. Někdejší společenské elity byly oficiálně považovány za *buržoazní živly* a nepřátele socialistického zřízení a dělnická vrstva se dočkala oslavování a vzestupu. Prosazovaly se *nové elity etablující se především na základě úzkého sepětí s dominující komunistickou stranou*, které se vymezovaly vůči předchozím etapám dějin, zejména pak první republiky a tradici předrepublikové.⁵⁷ *Znárodnění a převedení výrobních prostředků do rukou lidu* teoreticky dělnickou třídu do jisté míry *emancipovalo a postavilo na vyšší úroveň v podobě života v novém socialistickém společenském zřízení* (především podle dobové

⁵⁰ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 127.

⁵¹ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 329.

⁵² TAMTÉŽ, s. 603.

⁵³ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 73.

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 126.

⁵⁵ L. FASORA - J. HANUŠ - J. MALÍŘ - J. NEČASOVÁ, *Předmluva*, s. 5.

⁵⁶ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 606.

⁵⁷ L. FASORA - J. HANUŠ - J. MALÍŘ - J. NEČASOVÁ, *Předmluva*, s. 5-6.

rétoriky,⁵⁸ nicméně ne vždy tak tomu muselo být v konkrétních případech jednotlivých obcí, jak bude popsáno níže v této práci. Následující text lze v tomto kontextu chápat jako případovou studii, jejímž prostřednictvím lze ověřit, zda tyto jevy platily v případě jednoho konkrétního malého městyse v okrese Jindřichův Hradec jménem Studená. Odpověď, trochu netradičně umístěná již do úvodu, zní, že z velké části ano. A právě na konkrétních událostech, které se udály v rámci této obce, budou dále podrobněji demonstrovány výše popsané transformace v rámci společnosti.

⁵⁸ Denisa NEČASOVÁ, *Dělnice, Příklad Antonie Kloboukové*, in: Lukáš Fasora - Jiří Hanuš - Jiří Malír - Jiřina Nečasová (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011, s. 194.

2. Historie a vývoj obce

Obec Studená, kterou se tato práce zabývá, se nachází na hranici krajů, kraje Vysočina a Jihočeského kraje, přibližně 11,5 km od města Telče. Název obce vznikl buďto na základě klimatických poměrů nebo podle názvu potoka, na kterém se Studená nachází. Za nejstarší zmínku o obci v písemných pramenech je považována ta z roku 1365 (villam Studena),⁵⁹ související s prodejem obce Jindřicha z Hradce (původní vlastníci byli právě Páni z Hradce) Dětrichovi z Obrat'an. Ten Studenou roku 1378 prodal Domaslavovi z Olešné a k roku 1407 patřila dle pramenů Pavlu z Miličina (pozdější olomoucký biskup).⁶⁰ V letech 1446 nebo 1447 ji od Pavla z Miličina koupil Václav ze Sedlejova⁶¹ a od Václava poté Jan Drha z Dolan a dále Jan z Lipníka. Za vlády vladyků studenských (Vaněk ze Studené) v rozmezí let 1446-1458 se stala Studená městečkem.⁶²

Dalším vlastníkem byl k roku 1466 Ondřej ze Studené a počátkem 16. století Jan Studenský ze Studené. On a jeho bratr Bohuslav ji pronajali během roku 1549 Volfovi staršímu Krajířovi z Krajku. V roce 1558 už žil z obou bratrů pouze Jan a prodal Studenou (se sladovnou a pivovarem) Jáchymovi a Zachariášovi z Hradce na Telči. Společné pány s Telčí měla do roku 1849, i když počátkem 19. století došlo k oddělení Studené s vesnicemi od Telče jako samostatného panství.⁶³ Když při dělení hradeckých panství zůstala Studená jako zvláštní statek u Telče, čítala 51 usedlých obyvatel.⁶⁴ Velkostatek Studená se poté stal vlastnictvím rodu Podstatských-Lichtenštejnů a v letech 1923 a 1924 byla na velkostatku o výměře 2 251 ha provedena pozemková reforma. Novým nabyvatelům (drobní zájemci, zbytkový statek) náleželo 345,3 ha zemědělské půdy a 378,3 ha veškeré půdy.⁶⁵ Po roce 1945 byl velkostatek Studená, po

⁵⁹ Bohumír SMUTNÝ, *Telčsko*, in: Vladimír Nekuda (red.): *Vlastivěda moravská, Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, Brno 2005, s. 979.

⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 980.

⁶¹ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, Archiv města Studená (nezpracováno), *Kronika obce Studená, 1938-1940*.

⁶² B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 980.

⁶³ TAMTÉŽ.

⁶⁴ SOKA J. Hradec, *AM Studená, Kronika obce, 1938-1940*.

⁶⁵ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 983.

zmíněné pozemkové reformě z poloviny rozparcelovaný, Podstatským-Lichtenštejnům zkonfiskován zcela.⁶⁶

Z hlediska proměn správy byla Studená, která je v současnosti českou obcí, ač podle historických hranic leží na Moravě,⁶⁷ do roku 1849 sídlem stejnojmenného panství v Jihlavském kraji a v rozmezí let 1850-1855 byla podřízena politické pravomoci Podkrajského úřadu v Dačicích a soudní správě Okresního soudu v Telči. Po vzniku smíšených okresních úřadů s politickou a soudní pravomocí byla v období let 1855-1868 podřízena Okresnímu úřadu v Telči. Když byly v roce 1868 soudnictví a veřejná správa opět odděleny, vrátila se obec pod politickou pravomoc Okresního hejtmanství v Dačicích,⁶⁸ V roce 1919 byl přijat župní zákon neboli zákon o správní reformě, podle kterého měly vnitřní správu vykonávat župní úřady a jim podřízené okresní úřady.⁶⁹ Od tohoto roku spadala obec pod politickou pravomoc okresní správy v Dačicích a od roku 1928 (po přijetí organizačního zákona neboli zákona o organizaci politické správy⁷⁰) pod politickou pravomoc okresního úřadu tamtéž a v soudnictví pod okresní soud v Telči.⁷¹ Politická pravomoc v Dačicích se na Studenou vztahovala i za druhé světové války.⁷² Od května 1945 (když byly postupně na celém území zakládány národní výbory na různých úrovních⁷³) spadala pod Okresní národní výbor v Dačicích a Okresní soud v Telči.⁷⁴ Při územní reorganizaci během roku 1949 krajská soustava umožnila i přebudování správy v okresech. Nejprve byly nově upraveny jejich územní obvody tak, že došlo k jejich účelnému zmenšení a tím vzniklo 35 nových okresů. Tentýž rok bylo vydáno vládní nařízení o organizaci lidové správy v okresech, které konstituovalo systém okresních národních výborů na principech analogických krajským národním výborům.⁷⁵ Studenou tato reorganizace příliš nezasáhla, jelikož i nadále zůstala součástí správního okresu Dačice a v jeho rámci nově vzniklého Jihlavského kraje. Při další územní reorganizaci roku 1960 (nový zákon z roku 1960 zřídil větší

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 980.

⁶⁷ Jaromír KARPÍŠEK, *Vývoj hranic správního členění Českých zemí ve 20. století na základě geografických a kartografických metod a aplikací*, autorem vytvořená rekonstrukční mapa, rigorózní práce, Hradec Králové 2012, s. 118.

⁶⁸ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 981.

⁶⁹ Karel SCHELLE a kol., *Dějiny české veřejné správy*, Plzeň 2009, s. 112.

⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 131-132.

⁷¹ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 981.

⁷² J. KARPÍŠEK, *Vývoj hranic*, s. 122.

⁷³ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 443.

⁷⁴ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 981.

⁷⁵ K. SCHELLE a kol., *Dějiny české veřejné správy*, s. 186.

kraje a okresy, ač ponechal dělení republiky na kraje, okresy a obce⁷⁶⁾ byla připojena s moravskými obcemi pod správní okres Jindřichův Hradec a Jihočeský kraj až do zrušení Okresního úřadu v Jindřichově Hradci koncem roku 2002.⁷⁷ Od roku 2003 spadá pod pověřený Městský úřad v Dačicích v samosprávném Jihočeském kraji.⁷⁸ V soudnictví náležela obec od poloviny 60. let 20. století pod Okresní soud v Dačicích a poté pod Okresní soud v Jindřichově Hradci.⁷⁹

Zemědělská půda na katastru obce Studená byla po druhé světové válce součástí Československého státního statku Dačice, hospodářství Studená. Tak tomu bylo i v období, které je pro tuto práci stěžejní, tedy konec 40. let a počátek let 50. ve 20. století. Až v roce 1978 došlo k jejímu převzetí a sloučení s šestnácti JZD z okolních vsí a vzniklo JZD Svornost Studená, hospodařící na 4 456 ha zemědělské půdy.⁸⁰

V roce 1930 měla Studená 3268 obyvatel a v roce 1950 2270 obyvatel (včetně místních částí). Samotná obec čítala ve zmíněných letech 1394 a 1329 obyvatel.⁸¹ Do 20. století byla ve Studené poměrně značná chudoba, kvůli nedostatku pracovních příležitostí. Provozovalo se zde pouze tkalcovství a perleťářství. Sezónní dělníci, zedníci a kameníci trpěli v zimě nedostatkem. Tento stav se ale radikálně proměnil s rozvojem Satrapovy továrny na masné a uzenářské výrobky.⁸² V období první republiky se v obci již vyskytovala celá řada podniků, provozoven či živností,⁸³ o čemž bude pojednáno níže v této práci. Počet obyvatel v obci po roce 1930 až do druhé světové války narůstal, což také dokladuje proces urbanizace, na který měl velký vliv právě rozmach zmíněné Satrapovy továrny za první republiky, následně pak pokračoval přesun obyvatelstva z okolních vesnic do Studené až do roku 1989 a k úbytku obyvatelstva v samotné obci začalo výrazněji docházet až v období po roce 1989.⁸⁴ Ke dni 1. ledna 2009 měla samotná obec 1821 obyvatel a 568 obyvatel žilo v místních

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 196.

⁷⁷ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 981.

⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 981-982.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 982.

⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 983.

⁸¹ *Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1869-2001 podle správního rozdělení ČR k 1. 1. 2005*, in: Jiřina Růžičková - Josef Škrabal (edd.), *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*, I díl, Praha 2006.

⁸² SOKA J. Hradec, MNV Studená, *Obecní kronika městyse Studená, 1938-1950*.

⁸³ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 982.

⁸⁴ *Počet obyvatel a domů*.

částech, kterými jsou vesnice Domašín, Horní Bolíkov, Horní Pole, Maršov, Olšany, Skrýchov, Sumrakov, Světlá pod Javořicí a Velký Jeníkov.⁸⁵

Toto je na úvod přehled základních milníků, důležitých pro vývoj obce ve středověku a novověku a rovněž určitých politicko-geografických transformací, k nimž došlo ve 20. století. Stěžejní pro tuto práci jsou však události a změny, ke kterým zde došlo po roce 1948, o kterých bude detailněji pojednáno dále v rámci této práce.

⁸⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Počet obyvatel podle části obce ke dni 1. 1. 2009 (kopie daného dokumentu z Obecního úřadu Studená).

3. Studená: Pohraniční obec? Vnitřní periferie?

K proměnám elit po únoru 1948 pochopitelně došlo na celém území ČSR. Byly však oblasti, kde se tento jev projevil výrazněji díky politicko-geografické poloze regionu/mikroregionu, včetně otázek odsunu a nového dosídlení v oblasti.⁸⁶ Transformace společnosti byla charakteristická především svou setrvačností od druhé světové války, respektive postupnou intenzifikací dále po 25. únoru 1948 a poté napříč celou druhou polovinou 20. století včetně doby po roce 1989, s tím, že tato proměna je patrná v těchto regionech dodnes. Jednalo se především o pohraničí a rovněž také o vnitřní periferie. Před vlastní rekonstrukcí těchto proměn v obci Studená je třeba položit si otázku, zda měla obec tyto předpoklady dané i politicko-geograficky a do jaké míry byla zasažena poválečnými migracemi, jejichž výsledkem byl úbytek obyvatelstva českých zemí téměř o 3 milióny osob a došlo ke značným změnám v národnostním, sociálním a profesním složení pohraničních regionů.⁸⁷

Za vnitřní periferie lze považovat území, která se *hospodářsky nerozvíjejí, ztrácejí obyvatelstvo, demograficky stárnou, mají nižší sociálně ekonomickou úroveň a horší technickou i sociální infrastrukturu než ostatní části území*. Pro tyto oblasti je charakteristický *starý bytový fond* a nacházejí se zde *specifické sociální problémy spojené s exkluzí*. Vnitřní periferie se obvykle nacházejí na hranicích krajů.⁸⁸ Jde většinou o *souvislá území na okrajích metropolitních regionů a na okrajích územních středisek*⁸⁹ a jsou převážně zemědělská, s nízkou hustotou zalidnění a dlouhodobě se vyliďňující.⁹⁰ Bývá zde dále nízký podíl ekonomicky aktivních pracujících v terciárním sektoru, málo cizinců, nižší podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním a také dopravní dostupnost vzhledem k centrům s rozšířenou působností bývá v případě vnitřních periferií horší.⁹¹

Studená by mohla být v tomto ohledu reprezentantem obce z území vnitřní periferie. Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, obec se vždy nacházela na rozhraní zemí, krajů i okresů. V období, kterým se práce primárně zabývá, se obec

⁸⁶ Ch. BRENNER, „Zwischen Ost und West“, s. 259-269.

⁸⁷ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 69.

⁸⁸ Jiří MUSIL - Jan MÜLLER, *Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze*, Sociologický časopis 44/2008, č. 2, s. 326.

⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 344.

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 340.

⁹¹ TAMTÉŽ, s. 341.

nacházela v okrese Dačice nepříliš daleko od hranic s okresy Třešť a Jindřichův Hradec, přičemž ležela i nedaleko hranice krajů Jihlavského a Českobudějovického (toto platilo mezi léty 1949-1960).⁹² Od roku 1960 do roku 2001 již Studená spadala do okresu Jindřichův Hradec, ale stále ležela poblíž hranic jiných okresů (zde se jednalo o okresy Jihlava a Pelhřimov) i nedaleko rozhraní krajů (Jihomoravského a Jihočeského).⁹³

Během druhé poloviny 20. století v obci pochopitelně zaujalo (nepočítáme-li poměrně specifický případ masokombinátu Masna, o kterém bude detailně pojednáno níže v této práci) stěžejní pozici zemědělství a také dopravní dostupnost vzhledem k centru s rozšířenou působností, kterou je město Dačice, není příliš dobrá. V obci lze doložit také úbytek obyvatelstva, ač k němu začalo výrazněji docházet až po roce 1989, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole.⁹⁴ Pro periferie okresu Jindřichův Hradec je celkově charakteristické, že se dodnes vyliďňují,⁹⁵ ač Studenou tento jev zasáhl později. I tento fakt je zajisté způsoben tím, že zde byla po celou dobu prosperující Masna a její vliv na zaměstnanost i obec vůbec byl jakousi protikladnou silou k jevům charakteristickým pro vnitřní periferie. Negativní dopady na tato střediska způsobené jejich polohou v případě Studené právě přítomnost Masny zajisté oddalovala a zpomalovala.

Rovněž terciární sektor ve Studené ve druhé polovině 20. století došel velkého úpadku, i když tato problematika byla pochopitelně v ČSR a poté ČSSR celoplošná. Ač je Studená vnitřní periferií, tak díky Satrapovu podniku na masné výrobky získala během první poloviny 20. století velice dobré renomé, což pomohlo i terciárnímu sektoru před rokem 1948, především pak Hotelu Bartušek, který měl velmi dobré jméno nejen ve Studené, ale i jinde (klientela až z Prahy). Renomé a rozvoj obce byly tedy před únorem 1948 navzdory poloze vnitřní periferie opravdu vysoké.

V klasifikaci polohy obce však nepostačí zůstat pouze u stanovení Studené jako vnitřní periferie. Obec je navíc i poměrně blízko hranic s Rakouskem (cca 25 km),⁹⁶ díky čemuž často vyvstává otázka, zda Studená nespadá ještě do pohraničí. Pohraničí

⁹² J. KARPÍŠEK, *Vývoj hranic*, s. 123. Jaromír KARPÍŠEK, *Vývoj územního uspořádání veřejné správy v jižních Čechách od poloviny 19. století do současnosti*, mapová příloha 11, bakalářská práce, České Budějovice 2010, s. 71.

⁹³ TÝŽ, *Vývoj hranic*, s. 124.

⁹⁴ *Počet obyvatel a domů*.

⁹⁵ J. MUSÍL - J. MÜLLER, *Vnitřní periferie*, s. 343.

⁹⁶ <http://www.mapy.cz/>, 29. září 2013.

bylo oblastí, kde se především měla formovat nová socialistická společnost a byl zde silný vliv KSČ.⁹⁷ Tvrdit s naprostou jistotou, že leží Studená v pohraničí, by mohlo být kontroverzní. Obec se nedaleko hranic skutečně nachází, a pokud bychom přistoupili na geografické stanovování pohraničí, bylo by možné (i když okrajově) do něho Studenou řadit. Pohraničí Čech, Moravy a Slezska však nikdy netvořilo jednotný celek, a to jak po stránce geografické, hospodářské, tak ani národnostní. Není tedy jednoduché stanovit hranici mezi pohraničím a vnitrozemím v rámci českého území. Na rozdíl od řady jiných zemí, kde *je pohraničí především geografickým pojmem a lze jím rozumět více či méně úzký pruh území bezprostředně sousedící se státní hranicí, utvářel se obsah pojmu pohraničí u nás historicky, po dlouhá staletí, jako průvodní jev a současně důsledek kolonizace okrajových oblastí českých zemí cizím obyvatelstvem*. Rozhodující roli zde sehrálo tedy hledisko nacionální a nikoliv geografické.⁹⁸ Je třeba podotknout, že podle pramenů ve Studené nesídlilo před válkou a během ní nějaké početnější německé etnikum, které by bylo po válce vyhnáno a nahrazeno novým obyvatelstvem, což bylo tolik charakteristické pro jiné pohraniční oblasti na našem území. V prvních týdnech po válce nastal masový pohyb obyvatelstva v ČSR a hlavně v pohraničí,⁹⁹ ale dochované prameny vztahující se k obci Studená nikterak nevypovídají, že by to byl i její případ.

Většina reemigrantů v pohraničí byla nekvalifikovaná a nemajetná, z čehož vzešel v těchto regionech dlouhodobý problém, který nebyl v prvních poválečných letech vyřešen. Část obyvatelstva tvořili dřívější čeští obyvatelé, ale většinou to byli noví osídlenci, bezzemci, vesnická chudina a zemědělství dělníci z vnitrozemí, kteří zde získali půdu a usedlosti po odsunutém obyvatelstvu.¹⁰⁰ Tomuto se (ve větším měřítku) Studená vyhnula a největší migrace zde byly spojené s prací, tedy s místním masokombinátem. Faktem však zůstává, že i tato migrace přivedla do obce převážně migranty z dělnického prostředí a také právě z nedalekého pohraničí. Studenou by tedy bylo asi nejprůhodnější charakterizovat, jako vnitřní periferii nacházející se poblíž pohraničí a mající některé vlastnosti pro pohraniční oblast charakteristické.

⁹⁷ Ch. BRENNER, „Zwischen Ost und West“, s. 472.

⁹⁸ Lubomír SLEZÁK, *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 1978, s. 44.

⁹⁹ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny* s. 67-68.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ.

4. Osudy dvou podnikatelů v době pouťorové

4. 1. Továrník Jan Satrapa

Tatíček má ještě příliš mnoho plánů, než aby pomýšlel na odpočinek. A proto se těšíme, že časová zastávka, jakou představuje padesátileté jubileum,¹⁰¹ bude mu jen odrazem na další cestě vpřed dle jeho oblíbeného hesla, že práci i poušť v ráj se mění! Přeji mu k tomu vrchovatou měrou síly a zdraví stejně jako všichni, kteří alespoň jednou se s ním v životě setkali! Už od svých počátků prorazil tatíček myšlenkovou přehradu mezi podnikatelem a zaměstnanci. Nežil vedle svých zaměstnanců, nýbrž s nimi.¹⁰²

Z vůle Všemohoucího nás opustil náš předobrá manžel, otec, bratr, švagr, strýc a dědeček, pan JAN SATRAPA, průmyslník ve Studené, který zemřel náhle v sobotu dne 17. dubna 1948 o půl 9. hodině ranní ve věku 68 let, zaopatřen svátostmi umírajících.¹⁰³

První úryvek pochází z pera Jana Satrapy mladšího, syna a nástupce továrníka Jana Satrapy. Druhý z parte k továrníkovu úmrtí. Mezi oběma texty není časová prodleva ani 4 roky. Co vedlo k náhlému skonu člověka, který se ještě nedávno těšil dobrému zdraví a měl mnoho plánů do budoucna? Nejednalo se ani o dlouhodobou nemoc ani o nehodu, nýbrž o důsledek událostí, které nezvratně ovlivnily československou společnost. Které ovlivnily její vývoj na mnoho desetiletí a především ve velmi krátkém čase ji i značně a poměrně jednorázově proměnily.

Jan Satrapa nebyl pouze továrníkem. Byl nejvýznamnějším továrníkem v širokém regionu a mužem, který se postaral o míru zaměstnanosti ve Studené a okolí v éře první, druhé i třetí republiky. Jedná se nejspíš o nejvýznamnějšího rodáka pocházejícího z obce Studená.¹⁰⁴

¹⁰¹ Míneho 50 let práce v podniku, nikoliv 50 let věku.

¹⁰² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova 1944, kopie tištěné kroniky, s. 41.

¹⁰³ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Smuteční oznámení k úmrtí Jana Satrapy, 1948.

¹⁰⁴ Jan Satrapa i jeho otec František Satrapa jsou zařazeni do Historické Encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, která by měla zahrnovat všechny významné podnikatele na našem území od druhé poloviny 19. století do roku 1948. Milan MYŠKA a kol., *Historická Encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*, Ostrava 2003, s. 411-412.

Osud tohoto pro region tolik významného podnikatele po 25. únoru 1948 byl v mnoha ohledech typickým příkladem osudu podnikatele v poúnorovém Československu.

4. 1. 1. Před 25. únorem 1948

Satrapa byl klasickým příkladem úspěšného prvorepublikového továrníka. Jak tomu bylo u mnohých dalších, tak i počátky jeho podnikání se vázaly již k práci jeho otce do 19. století.

V roce 1875 založil jeho otec František Satrapa (narozen 29. srpna 1849) řeznictví. Ono řeznictví se sestávalo z Františka Satrapy, jednoho zaměstnance a nejspíš také jednoho učně. Od počátku uměl odhadnout a stanovit dobrý poměr ceny a kvality, což bylo příčinou, že měl dobrý odbyt nejen ve Studené, ale i v okolních vsích (zuzitkoval zkušenosti nasbírané ve Vídni, kam po vyučení na nějaký čas odešel jako tovaryš).¹⁰⁵ Než zavedl a postupně rozšířil Satrapa v obci výrobu, panovala zde chudoba a někdy i skutečná bída.¹⁰⁶ Rok 1875 byl však milníkem, který odstartoval velké zlepšení životní úrovně v obci Studená.

Jeho syn Jan, jehož osudu je tato kapitola především věnována, se narodil 21. června 1880¹⁰⁷ a do výrobních procesů se zapojil před rokem 1900. V tomtéž roce přišel s nápadem (vypozorovaným na služebních cestách) na takzvané peklované maso.¹⁰⁸ Zvyšoval se počet objednávek a došlo ke změně názvu na "Vývozní řeznictví".¹⁰⁹ Toto *zanechání handlu v živém dobytku* se událo právě na Janův podnět.¹¹⁰

Jan Satrapa vychodil obecnou školu ve Studené a dvě třídy měšťanské školy v Nové Bystřici. Roku 1894 nastoupil do učení, neboť si to práce jeho otce žádala. O dva roky později se stal tovaryšem a vstoupil do řeznického cechu.¹¹¹

¹⁰⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy, Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 9-10.

¹⁰⁶ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika, 1938-1950.

¹⁰⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 10.

¹⁰⁸ Vepř se po zabítí vychladil, rozporcoval a nasolil. Lumír ŠARMAN, *Historie zpracování masa ve Studené od roku 1875 (historická studie)*, Lomnice nad Lužnicí 1993, s. 2.

¹⁰⁹ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 2.

¹¹⁰ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 13.

¹¹¹ TAMTÉŽ, s. 12.

Od roku 1902 vlastnil František Satrapa živnostenský list na samostatnou živnost uzenářskou, ve které byl vyučen.¹¹² Roku 1904 došlo k první větší mechanizaci podniku.¹¹³ Rozšířeny byly také výrobní prostory. Zboží se dopravovalo i do Vídně.¹¹⁴ Tento rok lze nejspíš považovat za počátek skutečné tovární výroby Satrapova podniku ve Studené.¹¹⁵ V roce 1905 nastoupil do podniku úředník František Zezulka,¹¹⁶ který (ač krátce své působení v podniku přerušil) se stal později v období první republiky v továrně druhým nejvýznamnějším mužem po Satrapovi.

Jan Satrapa převzal od otce podnik v roce 1907. Posléze změnil jeho název na "Jan Satrapa, velkouzenářství a výroba šunek ve Studené". František Satrapa se ženou tímto však neodešli na výměnek, ale dále Janovi v podniku vypomáhali.¹¹⁷ Po volbách 1905 se navíc František Satrapa stal II. radním.¹¹⁸ Ještě před tím téhož roku se Jan oženil s Marií Prušákovou¹¹⁹ a tento sňatek přinesl ve formě věna Janu Satrapovi částku 40 000 korun, která umožnila další rozvoj podniku.¹²⁰

Během roku 1908 proběhla další výstavba nových prostor a podnik tehdy zaměstnával již 40 dělníků. Téhož roku Jan Satrapa obdržel titul c. k. dvorní dodavatel, což bylo pro podnik velkou reklamou a zvýšilo to i úctu ostatních obyvatel k mladému podnikateli.¹²¹ Tentýž rok v továrně několik dělníků založilo organizaci sociálně demokratickou, jako vůbec první doloženou formu organizování dělníků ve Studené.¹²²

Po roce 1909 dochází u Satrapy k prvním výrobám konzerv. K této výrobě se inspiroval na cestách po Rakousku a Německu. Právě v této výrobě viděl Satrapa potenciál k úspěchu celé továrny a i přes nepříliš úspěšné počátky konzervové výroby

¹¹² L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 2-3.

¹¹³ Byla postavena velká strojní dílna od vídeňské firmy Friedrich und Haaga, zavedeno užívání benzínového motoru místo žentouru a do výroby zavedeny rovněž řezací, krájecí a mísicí stroje. Soukromý archiv rodiny Bartuškovy, Studená, Kronika rodu Satrapova 1944, s. 14.

¹¹⁴ TAMTÉŽ.

¹¹⁵ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 3.

¹¹⁶ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika, 1938-1950.

¹¹⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 15.

¹¹⁸ SOkA J. Hradec, AM Studená, Kronika obce, 1938-1940.

¹¹⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 15.

¹²⁰ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 4.

¹²¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 15-16.

¹²² SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 36.

(vybavení, které nakoupil, přece jen nebylo zcela dostačující) vytrval, což se zanedlouho továrně zúročilo.¹²³

V první světové válce byly pro podnik stěžejní dodávky konzerv pro armádu. V roce 1914 se vydal Satrapa do Vídně, aby nabídl své výrobky ministerstvu války (šance jak by mohla továrna válku přečkat). Satrapa již tehdy sloužil v armádě (rovněž řada jeho zaměstnanců), ale díky získané zakázce se mohl z války vrátit a věnovat se chodu podniku. Továrna tehdy vyráběla 5 000 gulášových krabic (konzerv) denně. Postupně se počaly zvyšovat nároky ohledně kvantity a Satrapa byl okolnostmi donucen k riskantním postupům, kvůli kterým se zhoršila kvalita výrobků. Nakonec byl obviněn z použití zdravotně závadného masa a závadné vody a bylo továrně zabaveno skoro 50 000 konzerv. Proběhlo trestní řízení u krajského soudu v Jihlavě. Všechny tyto události způsobily Satrapovu finanční tíseň a továrník opět narukoval.¹²⁴ Roku 1915 dokonce zaslal okresnímu hejtmánství v Dačicích oznámení o tom, že se vzdává provozování živnosti z důvodů *neutěšené finanční situace*.¹²⁵

Později si však Satrapa vymohl prozkoumání závadnosti u c. k. všeobecného ústavu pro zkoumání potravin v Praze a stále ještě roku 1915 byl stav konzerv uznán za nezávadný a zboží mohlo být nakonec prodáno.¹²⁶ V roce 1916 tedy došlo ke znovuzahájení živnosti. Satrapa měl tentokrát již společníka Richarda Spitzera. Název podniku zněl “První moravská továrna na uzenářské zboží a konzervy, s.r.o. ve Studené“ a kmenový kapitál činil 50 000 korun.¹²⁷

O rok později Satrapa se společníky založil v Kostelci u Jihlavy “Továrnu na uzeniny a konzervy, s.r.o. v Kostelci na Moravě“. V roce 1918 zde však po neshodách se společníky postoupil svůj podíl v Kostelci Richardu Spitzerovi, který si jej následně rozdělil s ostatními. Tentýž rok se Spitzer vzdal svého podílu ve Studené, a tudíž byl od té doby jediným vlastníkem studenské továrny opět Jan Satrapa.¹²⁸

¹²³ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 16.

¹²⁴ TAMTÉŽ, s. 17.

¹²⁵ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 5.

¹²⁶ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 18.

¹²⁷ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 5.

¹²⁸ TAMTÉŽ, s. 6.

Po první světové válce a změně hranic ztrácí firma svá největší odbytiště v Rakousku a nastávají další proměny výroby.¹²⁹ Od roku 1919 dochází k další mechanizaci a rozšiřování výrobních prostor. Dne 16. února 1920 zemřel zakladatel podniku František Satrapa.¹³⁰ Tentýž rok byl také František Zezulka jmenován v Satrapově továrně ředitelem.¹³¹

Zanedlouho přišel Jan Satrapa s vynálezem “Nejjemnější lahůdkové játrové paštiky“, po které byla rázem velká poptávka. Dále se vyrábělo mnoho druhů gulášů oblíbených v celém státě. V zahraničí (Rakousko nebo Švýcarsko) byla značná poptávka po uzených šunkách “PRAGO“. V roce 1922 podnik zaměstnával 120 dělníků a 9 úředníků. Tentýž rok přišla zakázka vojenské správy na 500 000 konzerv hovězích a vepřových gulášů a za 3 měsíce byla splněna.¹³²

V roce 1922 se také narodil Janu Satrapovi mužský potomek Jan Satrapa mladší. Továrník se tak konečně dočkal dědice. V té době měl již dcery Marii (nar. 1908), Zdenu (nar. 1910), Bělu (nar. 1916) a Annu (nar. 1919). Dvojče Anny Marta zemřelo krátce po narození a syn Jan narozený již roku 1912 zemřel rok a dva měsíce po svém narození.¹³³

Od roku 1924 přešel podnik na kotle pracující na principu páry, jelikož si to žádaly rostoucí zakázky (mimo jiné další zakázka vojenské správy).¹³⁴ Továrna se dále rozrostla v roce 1925. Mimo jiné přibýly stáje pro jatečný dobytek a došlo k rozšíření udíren.¹³⁵ Cílem zmíněných úprav bylo především vytvořit podmínky pro výrobu konzervovaných párků, které v praxi dosahovaly až několikaleté trvanlivosti. Pověst podniku byla v té době nejspíš opravdu na výši.¹³⁶ V roce 1926 nechal Satrapa vybudovat novou dílnu pro 40 osob. V letech 1925-1926 byly investice do stavebních prací přibližně 335 000 korun.¹³⁷

¹²⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 19.

¹³⁰ TAMTÉŽ, s. 20.

¹³¹ Vlasta JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, in: Pavel Kryštof Novák (ed.), *Vše o Vlastě Javořické*, Brno 1994, s. 35.

¹³² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 21.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 36

¹³⁴ TAMTÉŽ, s. 21.

¹³⁵ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 8.

¹³⁶ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 22-23.

¹³⁷ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 9.

V roce 1927 Jan Satrapa se společníky založil “Akciovou továrnu na salám a poživatiny, a.s. Hodice“. Kmenový kapitál činil 1 800 000 korun a Satrapa byl předsedou správní rady.¹³⁸ V roce 1928 došlo opět k modernizaci výroby ve Studené. Zavedena byla takzvaná vepřová porážka dánského typu s elektrickými elevátory, která byla v roce 1932 doplněna strojem firmy Gyerstup Kodaň, který byl schopen za jednu hodinu opařit a oškrábat až 60 vepřů. Toto si navíc vyžádalo koupi a instalaci trubkové posouvací dráhy.¹³⁹

Roku 1927 koupil Jan Satrapa zkrachovalou textilní továrnu bratří Lannerů v Krahulčí nedaleko Telče spolu s 2 rybníky a 5 ha pozemků celkem za 450 000 korun. Vzhledem k rostoucí potřebě studenské továrny co se týče plechových obalů, bylo rozhodnuto, že Krahulčí bude mimo jiné vyrábět právě tyto obaly. Roku 1929 byla společnost zapsána do obchodního rejstříku a rovněž dostala potvrzenou ochrannou známku na své výrobky s názvem “JASA“ (zkratka jména Jan Satrapa). Povolení k výrobě masových konzerv obdržela v roce 1930. Za první rok se v Krahulčí vyrobilo plechových krabic za 1 000 000 korun. Obaly byly využívány nejen v Satrapových podnicích, ale byly prodávány i do jiných uzenářských továren a konzerváren (i například na konzervování zeleniny a ovoce).¹⁴⁰ Výroba plechových obalů se v roce 1937 přesunula na Rozkoš, kde později firma přistoupila na kartelovou dohodu s firmou OBAL, v níž byli zastoupeni všichni hlavní výrobci plechových obalů.¹⁴¹

V Německu Satrapa nakoupil olejové automatické narážečky a párkovačky. Došlo rovněž k odkoupení německého patentu na stříkání šunek lákem po krevních cestách, což byl velký progres ve výrobě šunky. Tento aplikoval i v nové továrně v Krahulčí. Hlavními artikly Satrapovy továrny bylo tehdy cca 300 druhů konzerv a šunka. Roku 1937 si dal Satrapa patentovat nový postup výroby hovězí polévky v konzervách (zelenina si podržela vitaminy).¹⁴²

V roce 1929 bylo zaměstnáno v podniku ve Studené 178 dělníků (z toho 24 žen).¹⁴³ Tentýž rok přišla komplikace, jelikož byla firma obviněna pro daňové přestupky (jednalo se nejspíš o zatajování příjmů). Jan Satrapa a ředitel studenské podniku

¹³⁸ TAMTÉŽ.

¹³⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 23.

¹⁴⁰ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 11.

¹⁴¹ TAMTÉŽ, s. 12.

¹⁴² TAMTÉŽ, s. 23-24.

¹⁴³ TAMTÉŽ, s. 10.

Zezulka tehdy měli pravděpodobně na té věci polovinu. Pokuta měla být několik set tisíc korun, ale řediteli Zezulkovci se podařilo na ministerstvu zařídit značné snížení této pokuty. Jak vzpomíná spisovatelka Vlasta Javořická (manželka ředitele Zezulky), byla to jedna ze situací, ve kterých továrník Satrapa dostatečně nedoceníl a neodměnil zásluhy svého možná nejvěrnějšího a téměř určitě nejschopnějšího zaměstnance, tedy ředitele Zezulky.¹⁴⁴

Pohled Vlasty Javořické na Satrapu, ač subjektivní, je jako pramen velice důležitý. Nevykresluje továrníka totiž v idealizované podobě, jako tomu (pochopitelně) je v Satrapově rodinné kronice, ale na druhou stranu se nejedná o pohled zaujatý a předpojatý nebo o zorný úhel poučovacího režimu. Jedná se o jakousi zdravou kritiku, která přichází z (v mnoha ohledech) stejné společenské vrstvy. Javořická například souhlasí s míněním některých výše postavených osob v podniku, že *rodina Satrapova nemá odpovídající vystupování a že jaksí přeceňuje své bohatství*, ale jedním dechem dodává, *ale byl to náš chlebováre a měli jsme se u něj dobře*.¹⁴⁵

V červenci 1938 se začalo s výstavbou nového traktu ve Studené. Projekt architekta Ing. Dr. Karla Chocholy realizoval další archetyp prvorepublikového podnikatele ve Studené Karel Bartušek.¹⁴⁶ Po roce 1938 bylo vystřídáno chlazení ledem chladírnou se čpavkovým chlazením. Došlo ke zlepšení hygieny a kvality výroby. Byla možnost v továrně uskladnit až 400 000 kg masa a kapacita porážkové linky byla minimálně 1 000 vepřů a 150 ks hovězího týdně. Ze zapadlé obce se před druhou světovou válkou stalo průmyslové středisko.¹⁴⁷ Obrovský a nepopiratelný vliv továrny na rozkvět Studené nepopírá ani pamětní kniha MNV z 50. let, ale je v ní zdůrazněno, že bohatl pouze sektor soukromý a že dělníci byli dále vykořisťováni.¹⁴⁸ Továrník roku 1938 zaměstnával 110 dělníků řeznických a uzenářských, 13 učňů, 10 strojníků, 5 truhlářů, 6 pomocných dělníků, 28 úředníků a 23 žen, jejichž pracovní zařazení v použitém pramenu není zmíněno.¹⁴⁹

Během druhé světové války se Jan Satrapa i jeho podnik vyvarovaly větších kontroverzí. Prameny narativní dokonce o tomto období téměř úplně mlčí (jak prameny

¹⁴⁴ Vlasta JAVOŘICKÁ, *Můj život 5*, Brno 2000, s. 52-53.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 58.

¹⁴⁶ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 29.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 29-30.

¹⁴⁸ SOKA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 21.

¹⁴⁹ SOKA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika, 1938-1950.

vykreslující Satrapu idealizovaně, tak prameny které by měly potenciál spíše továrníka kritizovat). Továrník za války pomáhal zásobovat regionální partyzánskou skupinu, což dokonce bez uštěpačných připomínek jako fakt uznává i již zmíněná pamětní kniha z 50. let.¹⁵⁰ V úřední korespondenci je v té době užíván pochopitelně německý název podniku “Erste mährische Selchwären- und Konservenfabrik Satrapa, Studein, Mähren“.¹⁵¹ Podnik však i za války produkoval. V roce 1940 byl továrně udělen patent na “Způsob výroby tovaru pro rychlou výrobu masové polévky“,¹⁵² který byl opět potvrzen v roce 1943.¹⁵³

Z osobního svědectví pamětnice Dagmar Kothbauerové (továrníkovy vnučky) lze na tomto místě poukázat na ukázkou Satrapova charakteru. Dle rozhovoru se Satrapovou vnučkou Dagmar Kothbauerovou měl během druhé světové války ve svém menším domku Satrapa schované (zazdžené) židovské movité statky (zlato, stříbrné přibory, porcelán, kožichy, obrazy...)¹⁵⁴ Jan Satrapa tyto cennosti ihned po válce odevzdal národnímu výboru. Tam byly poté rozkradeny a rozebrány.¹⁵⁵

V roce 1945 pracovalo na závodě Studená 250 pracovníků a roční produkce činila 2 500 tun výrobků.¹⁵⁶ Tentýž rok byl podniku definitivně udělen zmíněný patent na udírenskou hůlku párkovou, který byl dále prodlužován přinejmenším (podle dochovaných pramenů) v letech 1947-1950.¹⁵⁷ Týž rok byla také v podniku založena komunistická organizace.¹⁵⁸ Již po roce 1945 měly být v továrně první pokusy o částečné znárodnění, což měl ale (podle svědectví dlouhodobého vedoucího pracovníka komunistické strany v obci Jana Bučiny) znemožnit tehdejší ministr výživy, sociálně

¹⁵⁰ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 201.

¹⁵¹ Státní okresní archiv České Budějovice, Masný průmysl Studená, kart. 54, inv. č. 9, Patenty, Úřední korespondence Reichspatentamt 1944.

¹⁵² TAMTÉŽ, Patentová listina z r. 1940.

¹⁵³ TAMTÉŽ, Patentová listina z r. 1943.

¹⁵⁴ Příjmení židovských rodin ve Studené, jejichž členové nepřežili druhou světovou válku, byla Jelínek, Prager, Böhm, Luňáček, Mundstein, Appelfeld a Steiger. SOkA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika, 1938-1950, vložený list. Na jméno rodiny, které cennosti patřily, ani na její přesný osud si pamětnice nevzpomíná. Jisté pouze je, že válku nepřežili, tudíž by se mělo jednat o jednu z výše zmíněných rodin.

¹⁵⁵ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013.

¹⁵⁶ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 14.

¹⁵⁷ SOkA Č. Budějovice, Masný průmysl Studená, kart. 54, inv. č. 9, Patenty, Účtenky, korespondence a žádosti.

¹⁵⁸ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, s. 38.

demokratický ministr Václav Majer, který navštívil závodní radu a upozornil ji, že je jejich požadavek neoprávněný.¹⁵⁹

V roce 1947 pracovalo ve Studené, Krahulčí a na Rozkoši již 700 zaměstnanců. V tomtéž roce Jan Satrapa předal podnik svému synovi Janovi.¹⁶⁰ V tomto období již politické napětí v zemi značně kulminovalo¹⁶¹ a blížil se konec soukromých továren, jako byl podnik rodiny Satrapovy. Symbolicky pak zajisté působí ještě jedna událost, ke které tento rok došlo. Řediteli Františku Zezulkovi přišli k šedesátým narozeninám ještě popřát jak členové Satrapovy rodiny, tak i vyslanci z řad dělníků.¹⁶² Tento moment může působit jako jakýsi předěl a zároveň memento na poměry, ke kterým se ČSR už nikdy nevrátila.

Zatímco vedení továrny pokračovalo po válce ve své práci beze změn, na dělnických a nižších postech se již začaly objevovat první politicky motivované iniciativy. Již po válce začala řada dělníků apelovat na své spolupracovníky, aby vstoupili do komunistické strany. A nejednalo se pouze o iniciativu mezi dělníky, ale v této záležitosti byli i za ředitelem Zezulkou, který však do strany nevstoupil.¹⁶³ Koncem roku 1947 se právě v Satrapově podniku utvořila studenská lidová milice.¹⁶⁴

4. 1. 2. Po 25. únoru 1948

*Vznik tohoto podniku je typickým příkladem možnosti vykořisťování pracujícího lidu v době vzrůstu kapitalismu. ...výrobky byly dobré a následkem vykořisťování dělnictva i levné...*¹⁶⁵ *Satrapa je pravým vzorem velkokapitalisty, který v krátké době stal se mnohonásobným milionářem a to jen na úkor pracujících.*¹⁶⁶ Toto je pouze několik vyjádření na adresu Jana Satrapy, zapsaných v pamětní knize MNV, když se její autor Jaroslav Kubů ohlížel (ve spolupráci s Janem Bučinou) v roce 1959 za minulostí obce. A právě takovéto myšlenky hlásaly nově nastoupivší elity i po roce 1948, kdy začal být

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 43-44.

¹⁶⁰ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 14.

¹⁶¹ Ch. BRENNER, „*Zwischen Ost und West*“, s. 447.

¹⁶² Vlasta JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, Brno 2000, s. 98-99.

¹⁶³ TAMTÉŽ, s. 83.

¹⁶⁴ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 44.

¹⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 19.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 20.

naplňován cíl komunistické strany, kterým bylo zbavit buržoazii zbývající ekonomické základy, odstranit vliv, který měla na střední vrstvy, a také odstranit takzvané vykořisťování pracujících.¹⁶⁷

Sám Satrapa ani jeho syn osobně reálnou hrozbu před rokem 1948 neviděli. Právní poradci Satrapu staršího nabádali, ať uloží peníze ve Švýcarsku nebo například k tomu, aby část výroby přesunul do Rakouska. Továrník však žádnou z těchto rad neuposlechl.¹⁶⁸ Počátkem roku 1948 měl snad Satrapa dokonce mít údajně v plánu založit ve firmě organizaci na stíhání krádeží a František Zezulka mu vysvětloval, vědom si asi lépe vážnosti situace, že pozice dělníků je již jiná, než tomu bývalo. „*Vždyť je to všechno na spadnutí! Víte vy, co jsou dnes dělníci? Víte co by nám mohli udělat? A nikdo se nás nezastane!*“ Těmito slovy měl ředitel Zezulka varovat továrníka Satrapu v posledních dnech, kdy ještě zastávali své funkce.¹⁶⁹

Od 25. února 1948 se začal již s konečnou platností ubírat jak osobní život Jana Satrapy a jeho rodiny, tak osud celé továrny, jako u mnoha dalších podnikatelů v ČSR, zcela jiným směrem. Satrapa ke své škodě patřil do té absolutní většiny podnikatelů, která si nedovedla představit, že by jim jejich vlastní podnik mohl být jednoduše odebrán, a to i přes rostoucí vliv dělnictva a komunistické strany.

Během celého února se ve všech podnicích továrny konaly celozávodní schůze a byly sepisovány rezoluce, v nichž dělníci požadovali znárodnění, které byly odesílané jak do kanceláře prezidenta, tak Ústřednímu výboru KSČ.¹⁷⁰ Již 26. února začalo v podniku znárodnění. Již v prvních dnech vlády nového režimu docházelo k propouštění úředníků, kteří se zdáli dělníkům nepohodlní. Někteří, kteří byli okamžitě vyhozeni, byli za pár dní opět přijati zpět. *Rodina Satrapova je odstavena - všeho se ujímají dělníci...*, vzpomíná Vlasta Javořická v obecní kronice.¹⁷¹ Ke 29. únoru již byli z podniku propuštěni asi 4 účetní.¹⁷²

Z dělnické třídy vzešlé nové elity pochopitelně ihned sesadily Satrapu a řediteli Zezulkovi poslaly telegram, aby přijel převzít továrnu. Lze předpokládat, že

¹⁶⁷ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 328.

¹⁶⁸ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013.

¹⁶⁹ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 112.

¹⁷⁰ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 44-45.

¹⁷¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika městyse Studená, zde s. 170.

¹⁷² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená. Kronika Kristiny Bartuškové, s. 146.

potřebovaly alespoň do začátku skutečného odborníka pro chod závodu, když volaly do vedení bývalého dlouholetého ředitele, který byl navíc drobným statkářem a manželem nepohodlné spisovatelky Javořické (viz kapitola Vlasta Javořická a František Zezulka). Je stejně tak jasné, že by doba, po kterou by Zezulka vedl podnik, byla velice krátká. František Zezulka tehdy do továrny přišel, ale odmítl ji převzít a jít s dělníky proti Satrapům. Jan Satrapa starší údajně tehdy Zezulku sám poprosil, aby továrnu převzal, snad kvůli lepšímu vlivu, kterým by působil na dělníky (což opět naznačuje, že si Satrapa ještě zcela neuvědomoval, jak vážná celá situace je). Zezulka však odmítl i tuto Satrapovu žádost.¹⁷³ „Nemohu to udělat, vždyť bych byl proti šéfovi, nemohu jít přece s dělníky proti němu!“¹⁷⁴ Takovéto stanovisko dlouholetý ředitel Satrapova podniku v roce 1948 zaujal a proti svému zaměstnavateli a kolegovi se nepostavil. Naopak jistý Souček, jenž zastával vyšší pozici v továrně v Krahulčí, se po převratu proti Satrapovi nejprve postavil, ale i on sám byl po nějaké době z továrny vyhozen.¹⁷⁵ Zde se dochovala pouze tato kusá informace, ale lze předpokládat, že se jednalo o stejný případ, jaký by nastal i u Zezulky, pokud by nabídku od nového vedení po 25. únoru přijal.

V naší vrstvě bylo zděšení, dělníci jásali. Všechno bylo v jejich rukou, továrna, veškerý průmysl, pozemky, prostě všechno, popisuje situaci bezprostředně po 25. únoru Vlasta Javořická. Vzpomíná i na samotného Satrapu. *Pan Satrapa si byl sobě nepodobný a zcela zoufalý.*¹⁷⁶ Aby zde bylo zastoupeno rovněž svědectví z druhé strany pomyslné barikády, lze zmínit další vzpomínku z pamětní knihy z 50. let, kde je psáno, že majitel se „zuby, nehty“ bránil znárodnění, až konečně po porážce fašismu r. 1948 byla továrna znárodněna.¹⁷⁷ V tomtéž pramenu lze dále vyčíst, že znárodnění Satrapy v obci reprezentovalo *likvidaci příživníků a vykořisťovatelů.*¹⁷⁸ Novým ředitelem továrny se nakonec stal Oldřich Havlíček,¹⁷⁹ jenž pracoval před rokem 1948 v továrně jako řezník.¹⁸⁰ Funkci ředitele zastával však pouze do roku 1951.¹⁸¹ Obecná poúnorová

¹⁷³ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život* 6, s. 112.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 113.

¹⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 116.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 112.

¹⁷⁷ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 21.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 71.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 145.

¹⁸⁰ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013.

¹⁸¹ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 145.

snaha dosazovat dělníky na vedoucí průmyslové pozice,¹⁸² tedy byla v případě bývalého Satrapova podniku naplněna i přes původní snahu udržet na tomto postu alespoň dočasně ředitele Zezulku.

V továrně panuje zmatek. Pan Satrapa je rozčilen do posledního nervu, líčí dále tehdejší události spisovatelka Javořická. Bývalý továrník byl dokonce rodinou poslán do lázní, jelikož se mu ve světle událostí zhoršoval fyzický i psychický stav,¹⁸³ ale ani po návratu nejevil známky zlepšení.¹⁸⁴

Dne 17. dubna 1948 se Studenou v ranních hodinách začala šířit důležitá informace. Jan Satrapa starší je mrtev. Utopil se ve vaně. Neinformovaní lidé víc ani vědět nepotřebovali, ale většina Studené si pochopitelně již kladla řadu otázek. Oficiální verze, která se obcí šířila, byla, že se továrník šel vykoupat, přepadla ho mdloba a spadl do vany. Po mnoha minutách se jeho nejbližším podařilo do koupelny dostat, ale z vany jej vylovili již mrtvého. Lékař se jej ještě pokusil oživit, ale již nadarmo. *Položili ho na zem a tam umřel jako poslední žebrák - docela na holé zemi*, popisuje incident sugestivně Vlasta Javořická, jež byla poté, co továrníka vylovili z vany, také přítomna. Vzpomínku pak uzavírá výmluvnými slovy: *Zaplač Studená! Smekni....! Jest mrtev tvůj dobrodinec! Je mrtev Satrapa!*¹⁸⁵

Jaká byla skutečná příčina továrníkovy smrti? Nejednalo se o nehodu. Příčinou smrti byla podle očitých svědků sebevražda. Jan Satrapa si ve vaně podřezal žíly.¹⁸⁶ V Satrapově rodině byla sebevražda zatajena pouze před dětmi, jinak o ní všichni věděli. Dětem byla oznámena rovněž verze, podle které šlo o nehodu. Nikdo, kdo jej znal, by si před rokem 1948 nedokázal prý představit, že by spáchal sebevraždu. Jeho vnučka Dagmar Kothbauerová v rozhovoru doslova zdůraznila, že *byl optimista durch und durch. To by nikdo nevěřil. Takovejch optimistů moc není.*¹⁸⁷

¹⁸² D. NEČASOVÁ, *Dělnice*, s. 195.

¹⁸³ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

¹⁸⁴ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 114.

¹⁸⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

¹⁸⁶ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013. Vlasta Javořická zaznamenala v tomto případě dosti nereálné svědectví, že Satrapa úmyslně vdechl ve vaně vodu, aby se utopil. V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 116.

¹⁸⁷ TAMTÉŽ.

Když vešlo ve známost, že je bývalý továrník po smrti, popisuje Javořická, jak to vypadalo v továrně. *Tam byl nezvyklý klid - provoz se zastavil - dělníci stáli rozpačitě a bezradně, koukali jeden na druhého.*¹⁸⁸

Dne 19. dubna se konal Satrapův pohřeb. Poúnorová proměna společnosti byla teprve na počátku, tudíž se toto na honosnosti továrníkova pohřbu a na hojně účasti ještě neodrazilo. Javořická popisuje pohřeb jako *pohřeb královský. Plné náměstí lidí, před rakví řada kněží, p. opat z Nové Říše,*¹⁸⁹ *bývalý děkan p. Pohanka - spolek, zpěváci, lidé z vesnic.*¹⁹⁰ Továrník, který se v obci po zásluze těšil velké úctě, byl pohřben a úctyhodnost a společenské uznání se začaly přesouvat na jiný element zasazující se mimo jiné svou uvědomělostí největším dílem *o blaho celku* - na dělníky.¹⁹¹

Satrapa byl nejspíš u lidí skutečně dosti oblíben. Konfliktnější a ráznější byla podle ústních i písemných svědectví spíš jeho žena. Dokonce údajně raději toleroval zaměstnancům drobné krádeže, pokud škody nebyly viditelné a velké, než aby riskoval zášť a třeba ještě větší rozkrádání. Na druhou stranu se zde částečně rozchází výpověď pamětnice Dagmar Kothbauerové, jež výše zmíněnou informaci poskytla,¹⁹² a Vlasty Javořické, jež tuto vlastnost přisuzuje naopak svému manželovi, řediteli Zezulkovu.¹⁹³ Obě ženy tak v této záležitosti de facto straní členovi své rodiny.

Každopádně je důležité si uvědomit, že svého času pro Satrapu pracovala polovina Studené¹⁹⁴ a že zaměstnanci v podniku dostávali balíčky jako výslužku na neděli (křížové kosti, tvrdý salám a další věci), což nepochybně kvitovali s povděkem.¹⁹⁵ Přesto po únoru se ve Studené hlásalo, že Satrapa byl vykořisťovatel a kapitalista.¹⁹⁶ Lze předpokládat, že vlna zášti nasměřovaná proti vykořisťovatelskému podnikateli v dalších letech byl spíše vlnou obecné hysterie namířené proti takzvaným

¹⁸⁸ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 115.

¹⁸⁹ Opat a další kněží z Nové říše se roku 1950 stali obětmi hromadného politického procesu. Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

Opat z Nové Říše byl odsouzen na dvacet let. Klášter od zmíněného procesu sloužil jako vojenské skladiště. <http://www.klaster.novarise.cz/> 14. srpna 2013.

¹⁹⁰ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

¹⁹¹ D. NEČASOVÁ, *Dělnice*, s. 194.

¹⁹² Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013.

¹⁹³ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 112.

¹⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 114.

¹⁹⁵ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013.

¹⁹⁶ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 114.

reakčním společenským vrstvám po únoru 1948 (i před ním) než osobní záští každého konkrétního jedince.

V pramenech pocházejících z poúnorových poměrů se každopádně používají termíny jako vykořisťovatel a kapitalista, které popisují řadu překroucených nebo z kontextu vytržených informací. Například, že jak Jan Satrapa, tak František Zezulka po druhé světové válce chtěli propustit ze závodu komunisty. Tehdy mělo navíc docházet k útokům proti komunistické straně a jejím členům v obci, na čemž měla mít vinu hlavně *strana národních socialistů, pevně zakotvená v továrně J. Satrapy*.¹⁹⁷

Jan Satrapa mladší napsal v roce 1944 do rodinné kroniky o svém otci toto (opět je třeba vzít v potaz, že se jedná v mnoha ohledech o chvalořeč): *Nezdá se příjemným šéfum tomu, kdo hledá pohodlný způsob života. Svárům a rozepřím se vyhýbá, ví, že jsou rušivými živly a proto je nenávidí. Protože sám na sobě zkusil námahu práce, má i pochopení pro práci svých spolupracovníků a hledí ji ulehčit vhodnými pracovními zařízeními a opatřeními. Vždy je připraven a ochoten přispět a pomoci každému ať radou či skutkem, když někdo z jeho okolí se ocitne v nemilé, trapné nebo nebezpečné situaci*.¹⁹⁸

I Vlasta Javořická mající k Satrapovi řadu výhrad píše o tom, že vždy sám tvrdě pracoval. Zajisté měl talent pro odhadování vhodných investic do výroby, a pro využití času a peněz. Důležité byly rovněž jeho kontakty v zahraničí a obchodní duch. Podle pramenů si uvědomoval důležitost řádné inventury.¹⁹⁹ To, co bylo později nazýváno jako vykořisťování, byly tedy ve skutečnosti pouze vlastnosti, které musí mít dobrý podnikatel.

Satrapovi byli zbožní a pravidelně o nedělích navštěvovali kostel. I jejich zeťové se návštěv kostela museli účastnit. Hlavní byl však pro Satrapovu rodinu obchod. Pro Jana Satrapu i pro jeho manželku, která se také podílela na chodu podniku a především pak na chodu statku a hospodářství. Podnik byl rodinnou tradicí, tedy vším. Po únoru 1948 najednou Satrapovi (pro ně naprosto nečekaně) o vše přišli.²⁰⁰

¹⁹⁷ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha obce, 1959-1960, s. 43.

¹⁹⁸ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova, s. 34.

¹⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 31.

²⁰⁰ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život* 6, s. 113.

Dne 3. července 1948 došlo k definitivnímu znárodnění podniku, který dostal nový název “MASNA, n. p., Studená.”²⁰¹ Podnik i nadále působil jako hlavní zaměstnavatel v obci Studená a i nadále se těšil dobré pověsti, co do kvality výrobků. Dne 14. prosince 1948 se jako nejvýznamnější podnik v obci stala Masna patronem místní školy.²⁰² Zatímco výslužky, které dával pravidelně zaměstnancům Jan Satrapa, byly již velkou částí obyvatel Studené zapomenuty, ukazovalo i nové vedení vlídnou tvář. Ke dni 24. 6. 1948 proběhla pro žáky základní školy v rámci radostných dnů mládeže prohlídka Masny včetně seznámení s chodem závodu. Ředitel školy Kubů vzpomíná ve školní kronice, že *žactvo bylo důkladně poučeno úderníky závodu o celém zařízení a chodu závodu a potom pohoštěno, což bylo umožněno tím, že zaměstnanci zřekli se jedné své večere.*²⁰³

Z dalšího školního roku pak pochází zmínka, která Masna jako patron školy *dal opravit stoly ze dvou tříd, což provedli zaměstnanci truhlárny mimo svou pracovní dobu.*²⁰⁴ Zde se poměrně dobře odráží (je-li informace o nezištnosti a provedení práce mimo pracovní dobu pravdivá, což vzhledem k socialistickému systému práce a tehdejší subjektivitě a zneužívání termínů jako pracovní doba lze těžko prokázat nebo vyvrátit) počáteční nadšení, způsobené pracovní motivací a netržní stimulací z let výstavby socialismu v SSSR, tedy ještě v době, než se toto začalo značně snižovat.²⁰⁵

Po měsících, kdy se jej snažily nové elity vedoucí podnik získat na svou stranu, vyhodily 26. února 1949²⁰⁶ definitivně z továrny bývalého ředitele Františka Zzulku, a to formou písemného vzkazu, který mu nechaly na stole (viz kapitola Vlasta Javořická a František Zzulka).²⁰⁷ Zatímco nejdůležitější muž podniku si před necelým rokem vzal život, druhá někdejší nejdůležitější osoba v továrně (po „Vítězném únoru“ už pouhý úředník) dostala obyčejný lístek na stůl, aniž by jí byla projevena sebemenší úcta. Tímto se podnik stal definitivně továrnou nové společnosti, továrnou nových elit. Jan Satrapa i

²⁰¹ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 14.

²⁰² Státní oblastní archiv Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní), zde s. 4.

²⁰³ TAMTÉŽ, zde s. 16.

²⁰⁴ TAMTÉŽ, zde s. 22.

²⁰⁵ P. HEUMOS, „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!*“, s. 41.

²⁰⁶ V rodinné kronice Zzulkových by měla podle knihy Pavel Kryštof Novák (ed.), *Vše o Vlastě Javořické*, Brno 1994, být informace o tom, že byl vyhozen na podzim 1948 (V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 40), ale v obecní kronice psané Javořickou (Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika) je zmíněno toto datum. Přikláním se tudíž k primárnímu pramenu, ale údaj o podzimu 1948 by měl být rovněž brán jako určitá alternativa.

²⁰⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

František Zezulka už nemohli nikterak ovlivňovat chod podniku, který díky jejich společnému úsilí vzkvetl do nebyvalých rozměrů. Právě tito dva muži připravili továrnu personálně, technicky i technologicky k tomu, aby mohla i za nového režimu produkovat kvalitní zboží a byla nadlouho dopředu vybavena nejmodernějšími technologiemi a výrobními zařízeními.

Jan Satrapa mladší směl podobně jako Zezulka ještě nějaký čas zůstat v podniku v kanceláři, ale později musel odejít a pracoval v Českých Budějovicích jako dělník.²⁰⁸ Ač Satrapa mladší převzal rodinný podnik před rokem 1948, byl stále v očích veřejnosti oním hlavním továrníkem jeho otec.²⁰⁹ Což ovšem neznamenovalo, že by se nový režim o Satrapu mladšího nezajímal. Naopak byl v první polovině padesátých let vězněn.²¹⁰

Rovněž zeť Jana Satrapy staršího (otec pamětnice Dagmar Kothbauerové) Ing. Jaromír Kubricht odmítl vstoupit do strany. Vězněn nebyl, ale ani jemu se šikanování novým režimem nevyhnulo. Byl vozen po nocích automobilem po okrese a bylo na něho ustavičně apelováno, aby do strany vstoupil, ale Kubricht odmítl.²¹¹

Je zajisté třeba zmínit fakt, že ještě na počátku 50. let stále bylo užíváno jméno Satrapy v názvu ("Masna, národní podnik, závod Satrapa, Studená na Moravě").²¹² Přesto už se jednalo o pouhé slovo. Továrna se již vyvíjela v jiné režii, pod jiným vedením a s odpovědností vůči novým požadavkům, než jakými je nabídka a poptávka.

Satrapa vlastnil v obci rovněž největší pozemky, které po znárodnění převzaly československé státní statky.²¹³ Během 50. let se v rámci podniku i jeho postavení v regionu děly ustavičné reorganizace a změny.²¹⁴ K 1. lednu 1953 byl zřízen trust se sídlem ve Studené, který zahrnoval národní podniky Studená, Kostelec a Krahulčí. V srpnu 1954 byl pak ale trust zrušen a zůstaly 3 národní podniky. Během roku 1958

²⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 114.

²⁰⁹ Například Vlasta Javořická píše o Janu Satrapovi starším stále jako o továrníkovi a naopak jeho syna téměř nezmiňuje. Navíc i fakt, že Jan Satrapa mladší mohl v podniku po únoru zůstat, tomuto veřejnému mínění nasvědčuje. Je třeba vzít v potaz, že Satrapa mladší byl v čele továrny příliš krátce, než aby se stihl vrýt do podvědomí veřejnosti jako hlavní osoba továrny a jeho otec naopak předtím příliš dlouho, než aby jej veřejnost přestala během jediného roku za "pana továrníka" považovat.

²¹⁰ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013.

²¹¹ TAMTÉŽ.

²¹² SOkA Č. Budějovice, Masný průmysl Studená, kart. 54, inv. č. 9, Patenty, Doklad o rozboru vody z 19. března 1950.

²¹³ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 75.

²¹⁴ TAMTÉŽ, s. 147-149.

došlo k ustavení “Jihlavského průmyslu masného“ se sídlem v Kostelci a Studená se stala jeho závodem. Po reorganizaci krajů přešla Studená od 1. července 1960 do Jihočeského kraje a byly k ní přiřčeny provozy v Jindřichově Hradci a Třeboni. Roku 1960 měl závod 427 pracovníků a produkci 7 500 tun výrobků.²¹⁵ V sedmdesátých letech pak byla v obci již vystavěna nová a mnohem větší továrna.

K prosperitě zestátněné továrny mimoděk přispěl ještě dodatečně samotný rod Satrapů. Jan Satrapa mladší byl v roce 1947 v Anglii, aby se mimo jiné vzdělával v oboru. Na Vánoce se rozhodl přijet zpět do ČSR a jeho cesta tehdy vedla přes Dánsko, kde koupil kvalitní moderní výrobní linku a hotově ji zaplatil. Zahraniční výrobní linka dorazila do Československa až několik měsíců po únoru 1948.²¹⁶ Tento tah mladého nástupce továrníka Satrapy mimo jiné rovněž dokazuje, že valná většina továrníků a podnikatelů si ještě nedlouho před únorem 1948 nedovedla představit, co by mohlo z tehdy již extrémně nestabilní politické situace vzejít za následky.

Podnik měl díky letité práci rodu Satrapů tak silné postavení, renomé a výrobní prostředky, že mohl kvalitně fungovat téměř za jakýchkoliv podmínek. Proto lze opravdu těžko stanovovat hypotézy, do jaké míry mohlo za poúnorovou prosperitu nové vedení a do jaké míry těžilo z dědictví Jana Satrapy. Únor 1948 podnik každopádně nasměroval novým směrem. Satrapova továrna se jako ostatní znárodněné podniky stala součástí takzvaného socialistického sektoru.²¹⁷ Od roku 1949 se v Masně rozvíjela údernická hnutí a socialistická soutěžení,²¹⁸ která byla do první poloviny 50. let ještě zajisté i ve Studené doprovázená motivováním dělníků, což jak si komunistická strana byla vědoma, bylo pro fungování nového systému nezbytné.²¹⁹ Zdejší zaměstnanci nepochybně byli kvalifikovaní (především díky tomu, čemu se u Satrapy naučili), ale zajisté do morálky dělníků a do pracovního procesu postupem času vstoupil nový způsob uvažování a přístupu k práci, který byl charakteristický pro země východního bloku a který prokazatelně nemíval ty nejlepší dopady na produkci v živočišné i rostlinné výrobě, jakožto i v jiných odvětvích. Po „Vítězném únoru“ došlo k minimalizaci působení trhu na výrobu,²²⁰ což způsobilo, že s novým společenským a

²¹⁵ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 14.

²¹⁶ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013.

²¹⁷ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 328.

²¹⁸ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 154.

²¹⁹ P. HEUMOS, „*Vyhrňme si rukávy*“, s. 42.

²²⁰ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 264.

hospodářským systémem odpadla potřeba poptávky a s tím související starost o odbyt, reklamu atd. Přesto podnik prokazatelně i nadále zaměstnával většinu obyvatel a výrobky odtud produkované měly dobré renomé. Masna v socialistickém plánování i nadále rozšiřovala výrobu i počet zaměstnanců, což dokladuje mimo jiné fakt, že zde v roce 1958 bylo přes 330 zaměstnanců.²²¹ Dědictví rodu Satrapova tedy paradoxně bylo symbolem obce i v období nejtuzšího komunismu v Československu.

4. 2. Stavitel Karel Bartušek

Renomé a věhlas továrníka Jana Satrapy před rokem 1948 jsou neoddiskutovatelné. Satrapa a jeho podnik zajišťovali zaměstnanost obyvatel v obci Studená. Továrník však nebyl ve své době jediným větším podnikatelem v obci. Dalším ve Studené a širším okolí obecně známým podnikatelem byl stavitel Karel Bartušek. Jeho osud po roce 1948 v rámci veřejného povědomí ve stínu osudu továrníka Satrapy vždy poněkud zanikal, přesto i v jeho případě se jedná o další archetyp předúnorového podnikatele. Stejně tak i jeho životní cesty po „Vítězném únoru“ jsou další ukázkou toho, jaký mohl být osud podnikatele v ČSR po změně společensko-politických poměrů po roce 1948. Bartuškův osud byl v mnohém odlišný od osudu Satrapy, přesto lze pochopitelně nalézt v jejich životních cestách (ostatně jako v osudech všech tehdejších československých podnikatelů) řadu paralel.

Karel Bartušek se narodil 11. května 1900 ve Studené. Vychodil zde obecnou školu, poté Reálné gymnázium v Telči a Vyšší stavební průmyslovou školu v Brně. Studia ukončil po první světové válce a následně nastoupil k výkonu vojenské služby a rovněž tou dobou již vypomáhal svému otci Josefu Bartuškoví - zednickému a tesařskému mistru ve Studené.²²² Otec Karla Bartuška mimo jiné vystavěl a poté i provozoval v obci Restauraci u Josefa Bartuška (pozdější Hotel Bartušek - viz kapitola Hotel Bartušek a rodina Bartušková) a coby zednický a tesařský mistr vykonával rovněž práci stavitele.

²²¹ SOKA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 152.

²²² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis Karla Bartuška z roku 1996, s. 1.

Karel Bartušek byl po smrti svého bratra Josefa (legionáře) v první světové válce nejstarším potomkem rodu.²²³ V roce 1929 vykonal stavitelské zkoušky a převzal otcův podnik, který tímto přejmenoval na název Karel Bartušek - stavitel. Již v roce 1930 přikoupil stavební podnik v nedaleké Telči za 250 000 korun. V roce 1931 však nastala finanční krize a stavitel zaznamenal absolutní bankrot. Příčinou byl směnný dluh jeho tchána V. Brože, otce jeho první manželky, kterému před delší dobou Bartušek ručil podepsáním směnky na malý obnos. Ale dluh časem vzrostl, až dosáhl celkové výše 670 000 korun. Vzhledem k faktu, že ani celkový majetek stavitele neodpovídal dlužené částce, spokojila se nakonec záložna s částkou 10% z dluhu, tedy 67 000 korun plus výdaje. Po roce 1932 začíná nový rozkvět stavitelské firmy. Obzvláště zakázky v Telči přinášejí velký finanční obrat. Stavitel vykonával stavební práce pro velkostatek a zámek v Telči, pro město Telč, v klášteře v Nové Říši a mnoho dalších.²²⁴ Ve třicátých letech dostala firma také zakázky na stavby silnic Jihlava-Velké Meziříčí a Jihlava-Brno. V souvislosti s tím také vznikla další pobočka Bartuškovy podniku, a to v Jihlavě.²²⁵

Stavitel Bartušek vybudoval ve Studené i v okolí řadu nemovitostí, ale například i několik silnic nebo mostů. Jeho stavitelské služby využíval opakovaně i továrník Jan Satrapa. Pro něho vybudoval v červenci 1938 nový trakt podniku ve Studené. Autorem tohoto projektu nebyl stavitel Bartušek, ale architekt Ing. Dr. Karel Chochola. Právě firma stavitele Bartuška však zrealizovala tehdejší důležitou modernizaci Satrapova podniku.²²⁶ V roce 1940 pro Satrapu zřídil (mimo jiné) laťovou ohradu včetně betonových sloupů na pozemku ve stanici Jihlávka-Sv. Kateřina.²²⁷ Za zmínku zajisté stojí i fakt, že spolu s Františkem Plachým a Janem Zedníkem inicioval založení Družstevního lihovaru v obci.²²⁸

Karel Bartušek byl dvakrát ženatý. Roku 1924 se oženil poprvé, a to s Marií Brožovou,²²⁹ dcerou podnikatele V. Brože, který na čas také vstoupil do podniku Jana

²²³ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život* 5, s. 62.

²²⁴ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis, s. 1.

²²⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Sepsané vzpomínky Karla Bartuška a Heleny Bartuškové.

²²⁶ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika rodu Satrapova 1944, s. 29.

²²⁷ SOkA Č. Budějovice, Masný průmysl Studená, kart. 60, inv. č. 9, Kupní smlouvy. Rozpočet výloh.

²²⁸ Státní okresní archiv České Budějovice, Družstevní lihovar Studená, Inventář archivního fondu Družstevní lihovar Studená 1924-1952, s. 2.

²²⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis, s. 1.

Satrapy.²³⁰ O dva roky později se manželům narodila dcera Irena. Kolem roku 1930 se staviteli i v souvislosti se zmíněnými finančními problémy postupně rozpadlo první manželství a žena s dcerou se odstěhovaly do Českých Budějovic.²³¹ Se svou druhou ženou Helenou vstoupil Karel Bartušek do manželství dne 22. prosince 1938.²³²

Po roce 1938 vystavěl pro sebe a svou novou rodinu v obci funkcionalistickou vilu a rozšířil prostory rodinného hotelu (viz kapitola Hotel Bartušek a rodina Bartušková).²³³ Bartušková vila byla jednopatrový dům s menším domkem, ve kterém byl byt pro skladníka a dva úředníky. V hlavním domě byla kancelář a žila zde stavitelova rodina.²³⁴ V průběhu druhé světové války se Karlovi a Heleně Bartuškovým narodili synové Karel a Josef.²³⁵ Za války byl Karel Bartušek také dvakrát zatčen Němci a držen nějaký čas ve vazbě.²³⁶

Stavitel dosáhl svých úspěchů i proto, že byl sám rovněž dosti zručný a nebyl tedy pouze dobrým stavitelem-obchodníkem. Jeho žena vzpomíná v korespondenci adresované příbuzným do Československa, že uměl dobře zužitkovat veškerý materiál, často i například zbytky materiálu použitého.²³⁷ Je jisté, že k maximálně ekonomickému využívání materiálu vede právě sektor soukromého podnikání a schopnost se v tomto sektoru pohybovat a fungovat. Bartušek vedl dle slov své ženy k pracovitosti odmala rovněž oba své syny.... *když jiné děti skotačily, musili pomáhat. Karel vždy říkal, však jim to není ku škodě, já je nestrhám, usnadním jim každou práci, jak se dá, ale musí si zvykat všemu rozumět,*²³⁸ vzpomíná Helena Bartušková. Takovýto obraz stavitele Bartuška pochází sice ze subjektivního úhlu pohledu, rozhodně však nekoresponduje s obrazem vykořisťovatelů a kapitalistů (mezi které byl řazen), kterak je prezentoval pouťorový diskurs.

²³⁰ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 5*, s. 61.

²³¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis, s. 1.

²³² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná korespondence, Dopis Heleny Bartuškové adresovaný Oldřichu Bartuškovy ze dne 8. listopadu 1967.

²³³ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis, s. 2.

²³⁴ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Sepsané vzpomínky.

²³⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis, s. 2.

²³⁶ Z rozhovoru s pamětníkem Karlem Bartuškem ze dne 12. října 2013.

²³⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná korespondence, Dopis Heleny Bartuškové adresovaný Oldřichu Bartuškovy ze dne 24. června 1968.

²³⁸ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná korespondence, Dopis Heleny Bartuškové adresovaný Oldřichu Bartuškovy ze dne 5. května 1968.

Bartušek vlastnil kromě stavebních podniků v Telči a ve Studené ještě pobočky v Jihlavě, v Brně a v Třešti a obalovnu silniční drtě v lomu u Jihlavy. Prostory v Brně získal v letech 1945/1946 a podnik v Třešti v období po druhé světové válce. Obalovnu silniční u Jihlavy zřídil na přímou žádost Moravského zemského úřadu v Brně se zárukou odběru veškeré obalené drtě, kterou podnik vyrobí. Stavitel vybudoval vše potřebné pro započetí výroby. Slavnostní zahájení bylo naplánováno na 1. května 1948. Kromě těchto poboček podniku, spadala do stavitelova majetku rovněž tesárna ve Studené a dále vlastnil les, lom, dřevěnou chatku a pochopitelně rovněž uložený kapitál. V době stavitelovy emigrace měla mít firma zadané práce v hodnotě 35 milionů korun.²³⁹ Jak moc se v krátké době proměňovala československá společnost, dokladuje mimo jiné fakt, že ještě krátce před únorem 1948 dostal Karel Bartušek Diplom od Zemského Moravského úřadu jako odměnu za znovubudování Československé republiky.²⁴⁰

Celá širší rodina Bartušková zabývající se v první polovině 20. století podnikáním a soukromým hospodařením se samozřejmě stala po 25. únoru 1948 nepohodlnou. Právě Karel Bartušek byl v tomto ohledu z celého rodu osobou nejnepohodlnější a jeho životní cesty by se v poúnorovém Československu nejspíše ubíraly směrem k šikanování režimem a ke všemožným perzekucím. Pokud by stavitel v ČSR setrval, neznamenaloby to pro něho pouze pozbytí majetku (kterému stejně nestihl a nemohl předejít), ale i nutnost snášet kroky nového režimu vůči své osobě a své rodině. Z tohoto důvodu se s manželkou rozhodli zvolit cestu emigrace.

Podle vzpomínek stavitelova syna Karla Bartuška mladšího stavitel viděl reálnou hrozbu již před únorem 1948, ale neměl žádnou možnost nebo alternativu, která své obavy řeší. Jako česká firma by v zahraničí sháněl práci obtížně a také na to neměl i přes velké zakázky dostatečný kapitál. Navíc události roku 1948 (před 25. únorem i po něm) nabraly až příliš rychlý spád.²⁴¹ Vila a firma byly totiž znárodněny velice záhy po „Vítězném únoru“. Helena Bartušková zapsala své vzpomínky na toto znárodnění. Líčí v nich, která se na *provedení znárodnění* do kanceláře ve Studené *dostavili dva úředníci z Moravskobudějovického okresu a tři předsedové závodních rad stavebních podniků ze Studené, Telče a Jihlavy*. Stavitel tehdy osobně nebyl přítomen, ale byla

²³⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Sepsané vzpomínky.

²⁴⁰ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis, s. 2.

²⁴¹ Z rozhovoru s pamětníkem Karlem Bartuškem ze dne 12. října 2013.

přítomna jeho žena a personál. Mluvčí delegace požadoval ponechání všech podniků pod jednou správou, tak jak dosud jsou, přičemž vedoucím by Bartušek zůstal. Žádost byla na místě absolutně zamítnuta. Při odchodu delegace jeden z úředníků pohrozil, že budou muset pracovat jako dosud a na otázku stavitelovy manželky, z čeho mají v nových poměrech vše platit, neodpověděl a pouze křikl „*Vy zde nezůstanete! Vy byste zde kradli!*“.²⁴² Takto proběhlo znárodnění firmy Karel Bartušek-stavitel a rodinné vily po formální stránce a v praxi bylo provedeno v nejbližších dnech.

Krátce po únoru 1948 ještě bylo relativně snadné odejít do zahraničí, jelikož hranice ještě nebyly neprodyšně uzavřeny²⁴³ a Karel Bartušek mladší ve svých vzpomínkách podotýká, že bylo de facto štěstí, že Bartušům bylo vše znárodněno ihned, jelikož je právě tento fakt donutil k brzké emigraci, která by později byla již značně komplikovanější.²⁴⁴ Bartuškově emigrovali v noci z 3. na 4. dubna 1948.²⁴⁵ Emigrace vešla v obci ve známost až v následujících dnech (ani jejich příbuzní o ní nevěděli ihned). V rámci Studené se rozšířila informace o Bartuškově emigraci nejspíš 8. dubna 1948, kdy vzpomíná Vlasta Javořická, která je *Studená vzhůru nad útekem stavitele Bartuška. Nechal tu všeho. Krásný byt a zahradu*²⁴⁶ a ujel s rodinou do Rakouska - a odtud dále na západ. Vše je okamžitě zabaveno, vše znárodněno.²⁴⁷

Události kolem emigrace syna a jeho rodiny reflektuje rovněž stavitelova matka Kristina Bartušková ve své rodinné kronice. Vzpomíná zde, jak tehdy čekala návštěvu syna s rodinou. Toto setkání nemělo proběhnout ve Studené, ale v Poděbradech, kde tehdy byla na ozdravném pobytu. Karel Bartušek však matce vzkázal, že se návštěva odkládá. Přesunutí tohoto setkání proběhlo během čtyř dnů celkem dvakrát, což již na Kristinu Bartuškovou působilo podezřele, zvláště když se nikdo z nejbližší přízně neměl k tomu, aby jí sdělil něco konkrétního. Nakonec při cestě zpět do Studené, během zastávky v Jihlavě, jí oznámila jedna z jejích vnuček, že *odjeli i s dětmi, asi za hranice*. Ač postupně vešlo ve známost, že Bartušek emigroval přes rakouskou hranici, neměla

²⁴² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Sepsané vzpomínky.

²⁴³ Radmila ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Šlechtic, Příklad Huga Mensdorffa-Pouilly*, in: Lukáš Fasora - Jirí Hanuš - Jirí Malíř - Jirina Nečasová (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011, s. 26.

²⁴⁴ Z rozhovoru s pamětníkem Karlem Bartuškem ze dne 12. října 2013.

²⁴⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis, s. 2.

²⁴⁶ Vlasta Javořická očividně nevěděla, že už jim dům i firma byly znárodněny.

²⁴⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, *Obecní kronika městyse Studená*.

jeho rodina (matka a sourozenci) dlouhou dobu žádné bližší informace.²⁴⁸ Matka Bartušková popisuje v rodinné kronice přání dostat od syna alespoň stručný dopis, který by ani nemusel být podepsaný, ale šlo by z něho vyčíst, že je on i s rodinou v pořádku.²⁴⁹ Až dne 12. prosince 1948 přišel dopis od Karla Bartuška adresovaný právě jeho matce. Dopis přišel z Curychu, kde po opuštění Československa krátce s rodinou pobývali. Stavitelova matka jej neopomněla do své kroniky přepsat. Dopis však (překvapivě) obsahuje pouze stručné přání k svátku, vzpomnutí nedávno zesnulého otce a zmiňuje víru v lepší zítřky.²⁵⁰ Počátkem roku (nejspíš přelom ledna a února) 1949 přišel další dopis, který již sděloval více informací. Stálo v něm, že jsou v nových poměrech a že je vše v pořádku.²⁵¹ Rodina Karla Bartuška po emigraci nejprve absolvovala krátký pobyt v Salcburku,²⁵² odkud poté odcestovala do Švýcarska, kdy žili přibližně rok. Jejich konečnou zastávkou se pak stala Austrálie, ve které se usadili již natrvalo.²⁵³

Na emigraci vzpomíná i tehdy osmiletý stavitelův syn. Vzpomíná, že se odjezd za hranice uskutečnil v noci a jemu i jeho bratru rodiče řekli, že jedou navštívit babičku. Přes hranice přešli ve skupině lidí s převaděčem, který je přes hranice dovedl do Rakouska do ruské zóny, a asi o jeden nebo dva dny později přešli do zóny západní.²⁵⁴ Pro rychlé rozhodnutí a krátký čas na přípravy si Bartuškoví nevzali téměř nic z osobních věcí, ani nic neuschovali.²⁵⁵ Vzali si s sebou pouze finanční hotovost, kterou mohli dát narychlo dohromady, a Karel Bartušek mladší vzpomíná, že jak v Rakousku, tak ve Švýcarsku museli dokonce využít pomoc charity.²⁵⁶

Stavitelova matka Kristina Bartušková dále vzpomíná, jak se v květnu 1948 se svou přítelkyní procházela kolem bývalé stavitelovy funkcionalistické vily. Na vilu byl již přidělen národní správce a klíče nikdo z rodiny pochopitelně neměl. Přístup ke klíčům měl však jeden známý, a když viděl paní Bartuškovou nostalgicky se procházet kolem, tak ji tam i s přítelkyní vpustil, aby se mohla do vily, která byla ještě nedávno

²⁴⁸ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika Kristiny Bartuškové, s. 150.

²⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 155.

²⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 170.

²⁵¹ TAMTÉŽ, s. 173.

²⁵² TAMTÉŽ, s. 153.

²⁵³ Z rozhovoru s pamětníkem Karlem Bartuškem ze dne 12. října 2013.

²⁵⁴ TAMTÉŽ.

²⁵⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Sepsané vzpomínky.

²⁵⁶ Z rozhovoru s pamětníkem Karlem Bartuškem ze dne 12. října 2013.

domovem jejího syna, alespoň podívat. Stavitelova matka píše ve svých vzpomínkách: *Děti zlaté, kéž všechno zůstane, co tam dnes je, jen Vám až přijdete. Nelze vypsat, s jak těžkým srdcem já ten Váš překrásný majetek obcházím...*²⁵⁷ Kristina Bartušková věřila (nebo pravděpodobně spíš doufala), že se poměry v dohledné době opět změní a opakovaně se v její kronice objevují náznaky přesvědčení, že se její syn bude moci ze zahraničí opět vrátit. Z téhož pramene však již lze vyčíst, jak se průvodní jevy pounorových poměrů projevují všude v jejím okolí, a to čím dál intenzivněji. V souvislosti s touto návštěvou píše, že doufá v synův návrat, ale také zde již stojí zmínka o tom, že se jí nezdálo všechno na svém místě.²⁵⁸ O několik stran dále zde zmiňuje přetrvávající přání, aby se její syn vrátil, ale když vidí nebo slyší o osudech jiných podnikatelů a provozovatelů dalších soukromých živností, začíná chápat, že to nejspíš nebude možné.²⁵⁹ Stavitel měl i po emigraci vilu zapsanou ve své poslední vůli, podle které ji v případě, že zůstane zachována a opět se vrátí demokratické poměry, zdědí jeho dva synové.²⁶⁰ Sám Karel Bartušek také zpočátku věřil, že se do rodné vlasti vrátí, ale s postupem času jeho víra upadala, přičemž na sklonku života už věděl, že rodnou Studenou již nikdy nespattí.²⁶¹ Z Bartuškovy vily se později stalo zdravotní středisko a do roku 1989 se již nedochovala. Obvodní lékař MUDr. Julius Müller dle pramenů ordinoval ještě v roce 1959 u sebe doma, ale již tato praxe silně nevyhovovala požadavkům. V šedesátých letech ve vile již zdravotní středisko bylo,²⁶² tudíž lze předpokládat, že zde bylo vybudováno kolem roku 1960. Dům byl zbourán v roce 1987, aby se zde vybuodovalo nové a modernější středisko. Věci z domu, které nebyly po znárodnění rozebrané, byly zakrátko po stavitelově emigraci rozprodané veřejnou aukcí.²⁶³ Zahrada k vile náležící se nedlouho po roce 1948 stala obecním parčíkem. Na začátku roku 1951 je v souvislosti s převzetím patronátu pionýrskou organizací již jako parčík vedena,²⁶⁴ tudíž tento status získala někdy mezi léty 1948 a 1950. Velký dvůr s kůlnami určený k výrobě cementového zboží byl přidělen strojní traktorové stanici.²⁶⁵

²⁵⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená. Kronika Kristiny Bartuškové, s. 151.

²⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 153.

²⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 160.

²⁶⁰ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená. Rodinná korespondence, Dopis Heleny Bartuškové adresovaný Oldřichu Bartuškovu ze dne 12. září 1970.

²⁶¹ Z rozhovoru s pamětníkem Karlem Bartuškem ze dne 12. října 2013.

²⁶² SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 177.

²⁶³ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Sepsané vzpomínky.

²⁶⁴ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

²⁶⁵ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 72.

Na rozdíl od Jana Satrapy nesl Karel Bartušek fakt, že přišel o celé své jmění, po psychické stránce zajisté lépe. Jednak nebyl poučivými událostmi zdaleka tolik zaskočen jako Satrapa a jednak přece jen nepřišel o tak velký majetek jako továrník. Také fakt, že sebe i rodinu před komunistickým režimem uchránil emigrací, zajisté napomáhal snášet toto příkoří snáze. Na hmotnou ztrátu utrpěnou zestátněním reagoval prý Bartušek slovy: „*Nu, měli jsme a nemáme, teď má zas někdo jiný!*“.²⁶⁶ Bartušek však každopádně po znárodnění a následně po emigraci přišel rovněž o značný majetek. Přišel o zaběhlou firmu sestávající se z několika poboček, rodinnou vilu, která byla velmi dobře vybavena,²⁶⁷ o zmíněné pozemky i kapitál.

V Austrálii Karel Bartušek už nikdy obdobných úspěchů nedocílil, především proto, že na to neměl počáteční kapitál a rovněž měl potíže s jazykem, ač se časem anglicky naučil. Dalším problémem bylo začínat po emigraci zcela od začátku, což nebylo nikde a pro nikoho jednoduché. Ve své nové domovině nakonec pracoval v oboru soukromě jako projektant a autorizovaný inženýr.²⁶⁸ Bartuškovým se podařilo v Austrálii zařídit svým synům dobrý život (oba vystudovali a v budoucnu udělali poměrně slibnou kariéru), ale pro ně samotné bylo žití v Austrálii (hlavně zpočátku) mnohem složitější.²⁶⁹ Karel Bartušek zemřel dne 18. září 1967, tedy devatenáct let po emigraci.²⁷⁰

Případ Karla Bartuška umožňuje ještě jednu stručnou sondu. Z jeho korespondence lze totiž vyčíst, kterak coby emigrant reflektoval zdejší poměry. Poté co

²⁶⁶ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená. Rodinná korespondence, Dopis Heleny Bartuškové adresovaný Oldřichu Bartuškoví ze dne 23. října 1969.

²⁶⁷ Stavitelův byt před znárodněním sestával z rozsáhlé vstupní haly se schodištěm do prvního patra, kde byla kuchyň, spižirna, velký obývací pokoj spolu s oddělenou jídelnou a přímým vstupem na terasu, dvě ložnice, šatna, koupelna a dvě WC. K domu patřila rovněž garáž, zmíněná kancelář a pokoj služebné. Do vybavení vily spadaly perské koberce, obrazy, vázy, ozdobné figurky, ručně malovaný jídelní soubor, dva kompletní soubory se zlatým a stříbrným zdobením, kazeta jídelního náčiní pro 12 osob, nerez kuchyňské nádobí, elektrické zásobníky vody, elektrická lednička, elektrická pračka, elektrický mandl, leštič parket, vysavač, šicí stroj, rádio, ručně vyřezávané šachy, loutkové divadlo s umělecky zhotovenými loutkami, lyže, sáňky, osobní věci, prádlo, obuv, atd. Kancelář zahrnovala tři místnosti, šatnu a WC. I zde bylo kvalitní vybavení (stoly, psací stroje, počítačky). U domu byla rozlehlá zahrada vybudovaná podle návrhu zahradního architekta, na které byl také rybníček, anglický trávník, keře, ovocné stromy a dřevěný altán se zahradním nábytkem. Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Sepsané vzpomínky.

²⁶⁸ Přesná formulace Karla Bartuška mladšího zněla, že jeho otec pracoval později po emigraci jako kreslič plánů a občas dělal stavební projekty. Z rozhovoru s pamětníkem Karlem Bartuškem ze dne 12. října 2013.

²⁶⁹ TAMTÉŽ.

²⁷⁰ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená. Smuteční oznámení k úmrtí Karla Bartuška.

se Bartuškoví usídlili v Austrálii, poslal tehdy již bývalý stavitel některým příbuzným do ČSR ještě v padesátých letech dopis, zda by nechtěli odejít legální cestou za nimi do Austrálie. Příbuzní ale tehdy rozhořčeně odmítli a zdůraznili mu, *at' nikoho neláká k útěku*. Tyto nabídky však posílal blízkým příbuzným i nadále. V dopise z roku 1962 se Karel Bartušek táže svého bratra Oldřicha (který byl se svou rodinou rovněž opakovaně perzekuován), proč už dříve nepožádali o vystěhování z Československa. Byl přesvědčen, že rodinu tolik nepohodlnou by pustili bez větších problémů, jelikož by jejich odchod byl výhodou a pozitivem pro obě strany. Bartušek nabízel opakovaně bratrům Oldřichovi a Čestmírovi, zda by nechtěli odejít s rodinami za nimi do Austrálie. Opět při tom zdůrazňoval, že je nenabádá k ničemu nezákonnému, ale že má na mysli skutečně legální odchod za hranice.²⁷¹ Je patrné, že bezprostředně po „Vítězném únoru“ stavitel dobře odhadl dobu a nebezpečí, které s novými poměry přichází. Na druhou stranu právě tyto dopisy a přesvědčení, že legální odchod za hranice je pro nepohodlné osoby poměrně snadno realizovatelný, dokladují, že většina lidí žijících na druhé straně železné opony (dokonce i emigrantů, kteří se s nově nastoupivším komunistickým režimem stihli krátce zkonfrontovat a udržovali písemný kontakt s příbuznými, kteří za oponou zůstali) si zdaleka nedovedla naplno představit, jak kontrolovaný, omezovaný a celkově specifický je život ve východním bloku.²⁷²

Karel Bartušek je stejně jako Jan Satrapa reprezentantem skupiny úspěšných soukromých podnikatelů v ČSR. Jeho případ však od 25. února 1948 (přesněji řečeno od zestátnění jejich podniků) nabral zcela odlišný směr. Každý reprezentuje zcela jinou z potenciálních variant, která bylo možné se s poúnorovými událostmi vyrovnat. U Satrapy lze vidět značnou naivitu a nakonec i nesmíření se s novou situací, kdežto u Bartuška se projevuje spíše prozřetelnost a včasné jednání. Pro širší pohled na problematiku této práce je zajisté dobré, že lze ve Studené zkoumat dva natolik odlišné osudy v rámci poměrů, které připravovaly každému z jejich sociální vrstvy (i když

²⁷¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená. Rodinná korespondence, Dopis Karla Bartuška adresovaný Oldřichu Bartuškoví ze dne 22. května 1962.

²⁷² 6. října 1948 schválilo Národní shromáždění nechvalně proslulý zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, který veškeré cestování či dokonce vystěhování značně eliminoval. Po smrti Stalina a Gottwalda došlo v této sféře k nepatrnému uvolnění, ale jednalo se spíše o vycestování, než vystěhování, a navíc se tato nepatrně uvolněnější opatření vztahovala pouze na takzvané lidově demokratické státy. Jan RYCHLÍK, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu*, Praha 2007, s. 50-53. Pro osoby jejichž pobyt byl v Československu nežádoucí, jako byli bratři bývalého stavitele a jejich rodiny, byla možnost vystěhování (prospěšná v zájmu obou stran, jak uvažoval Karel Bartušek již v 50. letech), umožněna až v 60. letech. TAMTÉŽ, s. 78.

s různou intenzitou) stejnou budoucnost. Zároveň jsou na těchto dvou případech dobře viditelné dva rozdílné postoje, které před únorem 1948 zaujímala veřejnost. Strach z toho, že se moci chopí komunistická strana a mohla by nastolit diktaturu (případ Karla Bartuška) na jedné straně a přesvědčení, že se v české politické kultuře nedá nějaký puč a monopolní uchopení moci očekávat (případ Jana Satrapy) na straně druhé.²⁷³

²⁷³ Ch. BRENNER, „*Zwischen Ost und West*“, s. 447.

5. Střídání elit v obci Studená

5. 1. Vlasta Javořická a František Zezulka

*Je nám, jako po bitvě na Bílé Hoře (sic!). Proдали vlast a propili svobodu - o prokletí!*²⁷⁴

*O běda, běda, drahá vlast ztracená. Hledíme kolem sebe bezmocně a zoufale. Kde je jaké osvobození? Kde jaká ruka pomocná?*²⁷⁵

*Schůze střídá schůzi, mluví se o zabírání půdy. Věříme, že si komunisté roztrhají hlavy.*²⁷⁶

Výše zmíněná silná slova pochází z pera spisovatelky Vlasty Javořické, konkrétně z (po 25. únoru neoficiální) obecní kroniky, kterou tato spisovatelka po mnoho let psala. Vystává otázka, proč napsala žena převážně písňící o krásách přírody, sňatcích a námluvách tak emotivní slova plná nenávisti a beznaděje. Vlasta Javořická bývá vzpomínána zejména jako spisovatelka, a to především autorka románů a povídek, často také nostalgicky popisující krajinu i obyvatele rodné Studené. Jedná se o četbu psanou většinou vlídným jazykem, o četbu, dalo by se říci, nenáročnou. Málokdo ji však zná například jako autorku rozhořčeného dopisu J. V. Stalinovi z roku 1938. Bohužel velká osobnost a silný morální kredit této ženy bývají upozaďovány, ač je projevovala po celý život a především za druhé světové války a právě po únoru 1948. Nezmiňuje se příliš často, že byla v době poúnorové opravdu velice nepohodlnou osobou a že coby autorka obecní kroniky pokračovala v jejím psaní neoficiálně i po „Vítězném únoru“ a že tehdejší poměry v obci zaznamenala i v posledních dvou dílech šestidílné knihy *Můj život*. Právě tyto vzpomínky, ač subjektivně silně zbarvené, jsou nenahraditelným pramenem sloužícím k nahlédnutí do problematiky střídání elit v obci Studená po roce 1948.

Vlasta Javořická se narodila pod jménem Marie Barešová²⁷⁷ 25. března 1890 Jaroslavu Barešovi (1832-1907) a Antonii Barešové, rozené Egrové (1861-1918).²⁷⁸ Její

²⁷⁴ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

²⁷⁵ TAMTÉŽ.

²⁷⁶ TAMTÉŽ.

²⁷⁷ V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 14.

²⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 46.

otec působil v obci jako obvodní lékař.²⁷⁹ Matka byla silně věřící a praktikující katoličkou a vštěpovala dceři i jejím sourozencům katolickou výchovu.²⁸⁰ Právě křesťanské zásady a vidění světa v duchu “miluj bližního svého“ jsou značně citelné později při její reflexi událostí v únoru 1948.

V roce 1905 nastoupil do továrny Františka Satrapy mladý úředník František Zezulka (narozený v roce 1887²⁸¹), který se o šest let později stal manželem právě Marie Barešové, budoucí Vlasty Javořické. V roce 1912 se Františkovi a Marii Zezulkovým narodila první dcera jménem Antonie. Zezulka byl tou dobou již vrchním účetním firmy Jan Satrapa c. k. dvorní dodavatel s platem 200 korun měsíčně. Větší gáži neměl údajně žádný úředník ve Studené, a to ani ředitel školy nebo správce velkostatku. V roce 1913 se však schopný účetní se Satrapou kvůli sporu o výši platu rozešli, rodina se odstěhovala ze Studené a Zezulka se stal společníkem v elektrotechnické továrně Fulgura v Tišnově u Brna, kam vložil celé věno své ženy (šlo o částku 12 000 korun). V té době tedy žili manželé Zezulkovi v Tišnově, kde se jim narodila druhá dcera Marie. V roce 1914 musel Zezulka narukovat do armády²⁸² a za nedlouho se Marii Zezulkové narodilo třetí dítě, syn František.²⁸³ Po válce se rodina vrátila do Studené a Zezulka do podniku k Satrapovi, kde byl zanedlouho (v roce 1920) jmenován ředitelem. Od té doby už tedy Marie Zezulková (dále v této kapitole bude již užíván pseudonym Vlasta Javořická) žila trvale ve Studené. V roce 1919 se spisovatelce narodila dcera Hana a v roce 1921 nejmladší dcera Václava.²⁸⁴

Zezulka se zanedlouho stal po Janu Satrapovi druhým nejdůležitějším mužem podniku. Však dokonce později sdílel s továrníkem společnou kancelář.²⁸⁵ Ve dvacátých letech bral Zezulka již 3000 korun měsíčně, ač mu údajně konkurence nabízela až dvojnásobek. Jeho vazba na podnik však již byla příliš velká, než aby jej kvůli konkurenčním nabídkám opustil.²⁸⁶

Ve vzpomínkách na období první republiky Javořická často samotného továrníka Jana Satrapu nešetří kritikou, především kvůli některým jeho krokům vůči svému

²⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 13.

²⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 27.

²⁸¹ TAMTÉŽ, s. 46.

²⁸² TAMTÉŽ, s. 32.

²⁸³ TAMTÉŽ, s. 34.

²⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 35.

²⁸⁵ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. 07. 2013.

²⁸⁶ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život* 5, s. 16.

řediteli a nejspíš nejdůležitějšímu zaměstnanci (ač je zde třeba vzít v potaz její pochopitelnou zaujatost) Zezulkovi. Javořická zmiňuje, že se továrník s rodinou k němu nezachovali vždy tak, jak by si zasluhoval. Když roku 1929 vybudovali továrnu v Krahulčí a udělali z ní akciovou společnost, Zezulka se ucházel o podíl na akciích, ale nebylo mu vyhověno, jelikož prý v této pobočce byly akcie pouze pro příbuzenstvo. *To nás velmi dopálilo*, píše Javořická v knize *Můj život*.²⁸⁷ V té době (nebo nepatrně později) byla Satrapova továrna také obviněna pro daňové přestupky (viz kapitola Jan Satrapa) a Zezulka měl tehdy zařídit, aby byla pokuta značně snižena. Pochopitelně očekával, že za to bude Satrapou odměněn, ale ten prý pouze řekl „*No, pane Zezulka, vy jste náš člověk!*“.²⁸⁸ Spisovatelka tedy místy manželova zaměstnavatele kritizovala, ale stále jej chovali ona i její muž v úctě.

Zezulkův přínos pro obec za první, druhé i třetí republiky byl však ještě širší a neomezoval se pouze na Satrapovu továrnu. Byl po dvě období před rokem 1938 starostou obce a za války působil jako náměstek starosty, zastával funkci předsedy školní rady ve Studené,²⁸⁹ pracoval u hasičů, v záložně, ve školní radě a Sokol byl podle Vlasty Javořické jeho láskou a náboženstvím²⁹⁰ a zastával v něm funkci místostarosty²⁹¹ a po válce starosty.²⁹² S manželkou dále podělili drobné hospodářství, o které se rovněž staral,²⁹³ i když jako neustále vytížený ředitel u Satrapy pochopitelně ne po manuální stránce. Za působení místního odboru Národní jednoty pro jihozápadní Moravu²⁹⁴ byl Zezulka několik let jejím předsedou v obci. Vlasta Javořická zde spoluzastávala funkci vedoucí poradny pro matky a kojence.²⁹⁵ Z roku 1946 dále pochází doklad, že byl v té době Zezulka předsedou místní rolnické komise.²⁹⁶

Jak už tomu v pounorové ČSR bývalo, čím více funkcí jedinec za předúnorového Československa zastával, tím více věcí proti němu mohlo být po „Vítězném únoru“ použito. Pro Františka Zezulku byl pochopitelně největší přečin proti

²⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 52.

²⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 52-53.

²⁸⁹ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika městyse Studená, 1938-1950.

²⁹⁰ V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 35.

²⁹¹ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika městyse Studená, 1938-1950.

²⁹² V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 41.

²⁹³ TAMTÉŽ, s. 38.

²⁹⁴ V obci došlo k jeho založení roku 1887. SOkA J. Hradec, AM Studená, Kronika obce, 1938-1940.

²⁹⁵ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 5*, s. 181.

²⁹⁶ Státní okresní archiv České Budějovice, Pivovar Studená, Právní záležitosti a majitelé, Protokol o předávce pivovaru ve Studené ku dni 7. října 1946, s. 2.

dělnické třídě jeho post letitého ředitele u Satrapy, hospodářství a rovněž mu nemohla být odpuštěna řada jeho dalších postojů a kroků během působení v Sokolu nebo ve správě obce.

Vlasta Javořická psala do té doby literaturu, která rozhodně nepůsobila nějakým pobuřujícím dojmem, přesto ji však již za třetí republiky odmítali tisknout.²⁹⁷ Již v této době (především po roce 1946) byl v Československu zastáván i praktikován názor, že umění a umělec jsou povinni především sloužit národním zájmům.²⁹⁸ Zatímco řada umělců po druhé světové válce sympatizovala s komunistickou stranou a jejím smýšlením,²⁹⁹ Javořická nikdy do této skupiny nepatřila a její názory byly ovlivňovány stále především prvorepublikovými ideály a katolickou vírou, což však již v té době nebylo příliš žádoucí. Ministerstvo tehdy rozhodlo, že její psaní *se nehodí pro dnešní dobu a že je to „brak“*. Když jí text, který chtěla vydat, s tímto verdiktem poslali zpět, měl být červeně a modře seškrtnán se spoustou vpisků na okrajích. Když líčila pocity beznaděje po obsazení roku 1938, byla tam dle vzpomínek Javořické připsána slova jako „*Nesmysl!*“ a „*Vylháno!*“ a dále tam bylo připsáno, že žádný děs u obyvatel nepanoval, jelikož věděli, že je Sovětský svaz neopustí. Když popisovala přírodu v okolí Studené, bylo tam připsáno „*Škoda papíru*“.³⁰⁰ Přitom za války psala poměrně hodně s tím, že se to bude tisknout a číst právě až válka skončí.³⁰¹

V poválečné době (a hlavně po únoru 1948) se však již velmi silně dostal do popředí vztah umělců k politice. Měřila se jejich angažovanost prostřednictvím toho, jak vyjadřovali svou loajalitu k režimu, tím jak ve své tvorbě zpracovávali určitá žádaná společenská témata. Forma zpracování těchto témat měla navíc představovat povinný optimismus a pozitivní vztah k budování nové dokonalejší společnosti.³⁰² Javořická sice nepsala kontroverzně nebo dokonce proti komunistickým ideálům, ale nutná angažovanost v její tvorbě nebyla (ani nejspíš nejevila potenciál, aby se tak stalo do budoucna) a navíc Javořické dílo v sobě velice silně neslo zakonzervovanou éru první republiky. Spisovatelčiny problémy tedy vyvstaly ještě před rokem 1948. Dalším

²⁹⁷ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život* 6, s. 86-87.

²⁹⁸ Ch. BRENNER, „*Zwischen Ost und West*“, s. 473.

²⁹⁹ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 100.

³⁰⁰ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život* 6, s. 86-87.

³⁰¹ *Z korespondence Vlasty Javořické Ladislavu Šebelovi*, in: Pavel Kryštof Novák (ed.), *Vše o Vlastě Javořické*, Brno 1994, s. 83.

³⁰² Jiří HANUŠ, *Básník, Jan Skácel: socialista s lidskou tváří*, in: Lukáš Fasora - Jiří Hanuš - Jiří Malíř - Jiřina Nečasová (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011, s. 271.

pomyslným hřebem do rakve, kterou pomalu nastávající nové poměry Zezulkovým připravovaly, se stal v roce 1945 sňatek nejmladší dcery Václavy, jež si za muže vzala leteckého důstojníka a západního letce Jana Klána,³⁰³ avšak problémy spojené s tímto sňatkem se měly objevit až za několik let.

Po únoru 1948 nesměla Javořická vydávat knihy již s definitivní platností.³⁰⁴ Mimo jiné důvody k tomu aby byla její tvorba zakázána, přispěl fakt, že napsala na podzim 1938 rozhořčený dopis J. V. Stalinovi, že nesplnil, co slíbil. *Veliký Staline, ukázal jsi se malým! Ze všech spojenců zůstal nám pouze jediný, starý a spravedlivý Bůh! Je starý už, ale ještě dobře slyší žalobu a náš bezměrný, nezhojitelný žal! On jediný je spravedlivý, a proto v něj doufáme, že oplatí a pomstí zradu, již na nás celý svět spáchal!*³⁰⁵ Toto je pouze část dopisu, který zaslala spisovatelka Stalinovi z čerstvě pomnichovského Československa. Na druhou stranu Javořická v dopise (logicky, vzhledem k tehdejší náladě ve společnosti) ještě víc kritizovala Francii a Velkou Británii. Odpověď byla vysílána tehdy Radiožurnálem z Moskvy před Vánocemi 1938. J. V. Stalin nabádal československý národ k trpělivosti a k odporu k blížící se okupaci.³⁰⁶ Zajímavé je, že se Javořická nikde nezmiňuje o tom, že by jí byl během opakovaných výslechů v padesátých letech tento dopis připomínán, ač to samozřejmě neznamená, že tomu tak nebylo, naopak je to nanejvýš pravděpodobné.

V kultuře byl vyvíjen po 25. únoru 1948 velký tlak, aby umělci projevovali ať už svou tvorbou nebo mimo ni souhlas s probíhajícími změnami,³⁰⁷ což ale Vlasta Javořická pochopitelně odmítala, i když vzhledem k množství dalších výše zmíněných prohřešků vůči novému společenskému zřízení, které z ní a její rodiny dělaly značně nepohodlné osoby, nebyly snahy nových elit spisovatelku k tomuto přesvědčit nijak značné. Prostý zákaz tvorby byl v jejím případě nejspíš příhodnějším řešením. Později v padesátých letech spisovatelce mnoho lidí z jejího okolí doporučovalo, aby napsala něco, čím by se režimu zavděčila, ale ona ani později nic takového nenapsala.³⁰⁸

³⁰³ V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 39.

³⁰⁴ Hana NOVORKOVÁ, *Vzpomínky na maminku*, in: Pavel Kryštof Novák (ed.), *Vše o Vlastě Javořické*, Brno 1994, s. 55.

³⁰⁵ Vlasta JAVOŘICKÁ, *Z dopisu J. V. Stalinovi*, in: Pavel Kryštof Novák (ed.), *Vše o Vlastě Javořické*, Brno 1994, s. 75.

³⁰⁶ TAMTÉŽ, ediční poznámka k ukázce.

³⁰⁷ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 132.

³⁰⁸ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 112.

Rok 1948 byl pochopitelně milníkem i pro působení Františka Zezulky v továrně na masné produkty ve Studené. Zezulka v továrně pracoval sice až do roku 1949,³⁰⁹ ale již v nižší funkci. Dohromady byl v podniku zaměstnán 42 let.³¹⁰ Vyhozen byl, jak už bylo zmíněno, tím způsobem, že dostal lístek na pracovní stůl, ve kterém stálo, že jeho přítomnost (vzhledem k tomu že odmítá vstoupit do strany) lidi v továrně i vládnoucí stranu pohoršuje, a tedy že má továrnu opustit.³¹¹ V roce 1949 navíc začalo rázné tažení režimu proti takzvaným vesnickým boháčům a kulakům³¹² a tak se nedlouho po Zezulkově propuštění rodina musela vzdát rovněž hospodářství.

Problém donutit lidi k odevzdání půdy JZD nebo státním statkům nebyl ničím neobvyklým³¹³ a rovněž Zezulkovi se snažili této osobní újmě na financích i na důstojnosti nejprve zabránit. První krok nových vládnoucích elit byl, že zakázaly Zezulkovým zaměstnávat při hospodářství jakékoliv lidi.³¹⁴ Takovéto kroky bývaly motivované zpravidla snahou, pomineme-li velmi reálnou možnost, že dotyční sami rezignují, aby se vytipovaní vesničtí boháči dostali před trestní komise jako ti, co neplní normy, a podle toho byli pokutováni nebo byli časem klasifikováni dokonce jako „notoričtí neplničtí“ a bylo možné je na základě toho rovněž odsoudit (věk v tomto nehrál roli).³¹⁵ Takovéto rozsudky navíc obvykle provázelo propadnutí majetku a následné vystěhování.³¹⁶ Z počátku si Zezulkovi ještě říkali (s přesvědčením, že tyto poměry nemohou vydržet dlouho), že když vytrvají a udrží hospodářství co nejdéle, tak to celé nějak přečkají. Plánovali, že pronajmou formálně hospodářství deputantovi, který na hospodářství tehdy působil, a sami jej budou financovat, zatímco on bude oficiálně hospodařit, ale tento tah i kvůli deputantově přehodnocení tohoto návrhu na poslední chvíli nevyšel. Když Javořická i její manžel pochopili, že hospodaření sami nezvládnou, rozhodli se jej odevzdat státnímu statku, který byl ve Studené zřízen namísto JZD. Komunisté však Zezulkovým řekli, ať (vědomi si nepochybně toho, že to je nemožné) si na hospodářství pracují sami.³¹⁷ Zezulka dělal celý život u Satrapy a byl

³⁰⁹ Viz pozn. 206.

³¹⁰ TAMTÉŽ, s. 113.

³¹¹ TAMTÉŽ, s. 137-138.

³¹² Karel KAPLAN – Pavel PALEČEK, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 149.

³¹³ J. PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova*, s. 656.

³¹⁴ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 150.

³¹⁵ J. PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova*, s. 664-665.

³¹⁶ TAMTÉŽ, s. 666.

³¹⁷ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 150.

již nemocný. Javořická rovněž nebyla schopna práce na hospodářství a ani další ženy z rodiny by to samy nezvládly. Zezulkovi synové pak byli učitel a lékař, oba bez ambicí se o hospodářství postarat.³¹⁸

Spisovatelka v knize *Můj život* vzpomíná, která šla navštívit národní výbor, aby předala rodinné hospodářství státnímu statku. Popisuje zde celý rozhovor s představiteli národního výboru.³¹⁹ Přijali ji předseda národního výboru Antonín Fučík a několik funkcionářů (mimo jiné Jan Bučina a Josef Molzer). Když Javořická mužům sdělila, že přišla na národní výbor kvůli odevzdání hospodářství, řekl jí Jan Bučina: „*To věřím, dokud za vás dřeli jiní, to se vám to hospodářství líbilo! Ale teď, když máte sami makat, utíkáte od toho! Děti jste si dali studovat, aby z nich byli páni, a teď byste chtěli, aby to oddřeli cizí?!*“³²⁰ Javořická mu měla odvětit: *A proč vy jste nenechali své dcery, aby myly v továrně schody a lodny a proč vy jste nevyučil syna tesařem, jako jste byl sám? Také jste je dali honem do škol a na lepší místa, na okresní výbory, aby si je vzal některý tamní pán. Synové taky aby byli pány!*“³²¹ Zezulkovi tedy hospodářství nakonec sami odevzdali, včetně vozů, strojů, koní i hovězího skotu. Ještě předtím František Zezulka vše poškozené opravil, jelikož prohlásil, že *není žádný cikán a státu vše předá vzorně.*³²²

Další ukázkou výměny elit, jejich postojů i myšlení je na tomto místě případ syna jednoho bývalého deputátníka na hospodářství u Zezulků. Jmenoval se Sommer a vyjádřil se krátce po 25. únoru ve smyslu, že je komunistou proto, aby nemuseli jeho děti dřít tolik, jako oni dřeli právě u Zezulků. Sommerem zmíněná dřina měla vypadat následovně. Podle vzpomínek Javořické dvakrát denně děti vyhnaly husy na pastvu a vždy za to dostaly namazaný chleba. Dostávaly také ovoce a hrávaly si s dětmi od Zezulků.³²³ Ztrátu hospodářství, osud Satrapova podniku a rozpuštění (transformování)

³¹⁸ TAMTÉŽ, s. 151.

³¹⁹ Ač si nepochybně nemohla pamatovat každé slovo přesně a tyto pasáže zajisté psala v rozrušení a s časovým odstupem, jedná se o poměrně unikátní svědectví, které na tomto místě de facto doplňuje metodu orální historie.

³²⁰ Absurdní argumenty jako tento Jana Bučiny nebyly v tehdejší době neobvyklé a ve společnosti zůstaly zakořeněné poměrně dlouho, J. PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova*, s. 667.

³²¹ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 151.

³²² TÁŽ, *Z rodinné kroniky*, s. 41.

³²³ TÁŽ, *Můj život 6*, s. 152-153.

Sokola nesl František Zezulka velmi těžce a rapidně se mu zhoršily srdeční potíže, které jej provázely již dlouho.³²⁴

Zet' manželů Zezulků podplukovník Klán byl tehdy propuštěn z armády. Klánovi a také nejstarší dvě dcery Vlasty Javořické a Františka Zezulky odešli i s rodinami v roce 1950 za hranice (viz kapitola Václava Zezulková a Jan Klán).³²⁵ Tehdy přichází nejostřejší konfrontace Vlasty Javořické s poúnorovým režimem v ČSR. Už tak nepohodlná spisovatelka byla po emigraci hned tří svých dcer pochopitelně opakovaně vyslýchána. Šest týdnů o dcerách neměla relevantní informace. Vyšetřující jí tvrdili, že byly i s rodinami zadrženy při překračování hranic, uvězněny a že přiznaly, že jim Javořická v útěku napomáhala (ve skutečnosti o něm vůbec nevěděla).³²⁶ Poté však od dcer přišel dopis, že jsou v emigraci v emigrantském táboře ve Villachu v Rakousku.³²⁷ Dcera Marie s rodinou později (1950) odplula do Austrálie³²⁸ a dcera Antonie s rodinou do USA,³²⁹ kam později přesídlili rovněž manželé Klánovi.³³⁰

Dne 23. prosince 1952 zemřel František Zezulka.³³¹ O proměně společnosti (nebo o proměně jejího projevu navenek a částečně i jejího smýšlení) vypovídá i následující fakt. Dle dalších vzpomínek Javořické totiž nepromluvil nad jeho otevřeným hrobem nikdo z bývalého Sokola, od hasičů, ze školy ani z Masny. Pouze místní farář řekl *pár vřelých slov*. Za vše pak mluví tento úryvek z rodinné kroniky Vlasty Javořické: *Tak se zase jednou Studená ukázala v pravém světle - nevděčná a zbabělá - ale já ji přesto stále miluji*.³³² Fakt, že takováto studenská patriotka píše o své bezesporu milované rodné obci tato slova je asi dostatečným důkazem toho, že popisovaná příkoří se jejich rodině i dalším rodinám skutečně děla a že její vzpomínky jsou dostatečně relevantním pramenem.

Po smrti manžela přišly pokusy spisovatelku vystěhovat ze Studené jako „vesnickou bohačku“. Nakonec jí byl zabaven dům a rovněž rodinná vila v Poděbradech - ještě před tím musela zaplatit hypotéku na ní váznoucí. Javořická nakonec zůstala

³²⁴ TÁŽ, *Z rodinné kroniky*, s. 41.

³²⁵ TAMTÉŽ.

³²⁶ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 166.

³²⁷ TAMTÉŽ, s. 168.

³²⁸ TAMTÉŽ, s. 172.

³²⁹ TAMTÉŽ, s. 173.

³³⁰ TAMTÉŽ, s. 176.

³³¹ V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 46.

³³² TAMTÉŽ, s. 42.

bydlet u dcery s rodinou.³³³ Kromě dalších, již zmíněných věcí, jí byla novým režimem hodně vyčítána katolická víra, ke které silně inklinovala.³³⁴

Tvorba *Vlasty Javořické* byla populární u českých obyvatel usídlených v zahraničí. Například v USA byla populární i za první republiky.³³⁵ Později byl o její tvorbu zase velký zájem v USA a Kanadě u emigrantů, takže, zatímco v ČSR její tvorba vycházet nesměla, v zahraničí některé její knihy vydané byly. *Vlasta Javořická* celkem napsala 112 románů a 63 povídek.³³⁶ Nutno zmínit také rodinnou kroniku a v úvodu kapitoly zmíněnou obecní kroniku, jejíž psaní (po „Vítězném únoru“ velmi sugestivně až emotivně pojaté) ukončila v květnu roku 1949 slovy: *ne - není možno pokračovat, vzdávám se dalšího psaní kroniky.*³³⁷ *Vlasta Javořická* zemřela 1. srpna 1978.³³⁸

Podobně jako *továrník Satrapa* byla osobou, jejíž věhlas přesahoval hranice obce, ba dokonce svým způsobem hranice československého území. Byla ženou, která si velmi dobře uvědomovala, co se 25. února 1948 stalo a jaké dopady na společnost v ČSR by z toho mohly vzejít. Hrdost a víra v humánní hodnoty s oporou v křesťanské (katolické) víře jí nikdy nedovolily, aby se totalitárnímu režimu jakkoliv přizpůsobila. Naopak byla typickou reprezentantkou předchozích („reakčních“) poměrů a totéž lze říci i o jejím manželovi Františku Zezulkoví. Byl to právě až poúnorový režim, který dohnal spisovatelku píšící často sentimentální a naivní literaturu k tomu, aby ve svých sepsaných vzpomínkách zanechala i unikátní přímá svědectví na dění v obci.

5. 2. Václava Zezulková a Jan Klán

*Kam se poděla sláva vojáků, kteří šli klást životy za obranu vlasti a stáli tam denně smrti tváří v tvář?*³³⁹

³³³ *Z korespondence Vlasty Javořické Ladislavu Šebelovi*, s. 85.

³³⁴ *TAMTÉŽ*, s. 86.

³³⁵ *TAMTÉŽ*.

³³⁶ H. NOVORKOVÁ, *Vzpomínky na maminku*, s. 55.

³³⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, *Vlasta Javořická*, *Obecní kronika*.

³³⁸ <http://www.studena.cz/>, 5. prosince 2013.

³³⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, *Vlasta Javořická*, *Obecní kronika*.

Výše zapsanými slovy reagovala Vlasta Javořická na propouštění z armády a první politické procesy s letci, kteří za druhé světové války létali na západě, umocněná propuštěním jejího zetě podplukovníka Jana Klána z armády.

Každá politicky nepohodlná rodina měla krom faktů, že její pronásledování po „Vítězném únoru“ bylo nevyhnutelné a předem dané, také nějakého člena, jehož činy nebo postoje byly jakýmsi katalyzátorem vedoucím k těmto perzekucím a šikanování orgány nového režimu v ČSR. Jak bylo popsáno výše, v případě rodiny Bartuškovy to byl stavitel Karel Bartušek a jeho emigrace na západ. V případě rodiny Zezulkovy, tedy rodiny Vlasty Javořické, to byla její nejmladší dcera Václava (narozena 1921³⁴⁰) a především pak její manžel (zeť Javořické) podplukovník letectva Jan Klán.

Václava Zezulková si leteckého důstojníka Klána vzala po válce. Jako pár vystupovali již před válkou, ale Klán v roce 1939 emigroval do Anglie, kde posléze působil coby válečný pilot. Z toho důvodu byla také Václava několikrát konfrontována s gestapem. Po válce se Klán vrátil a Václavu si vzal za ženu.³⁴¹ Svatba Václavy Zezulkové a Jana Klána se uskutečnila 11. srpna 1945.³⁴² Na svatbě konané ve Studené byl jako host mimo jiné i Klánův kolega a blízký přítel František Fajtl.³⁴³

Novomanželé dostali byt po Němcích v Praze na Hanspaulce (jako repatriant na něj měl Klán právo). Poté byl jmenován leteckým atašé v Moskvě a s manželkou se tam také přestěhovali. Tehdy byl rovněž povýšen na podplukovníka. V roce 1946 se Klánovým narodil syn Jiří Alexej (za kmotra mu šel velvyslanec v Moskvě Jiří Horák). Ještě před únorem 1948 byl Klán jmenován velitelem letiště v Českých Budějovicích. Václava i s manželem do Studené i nadále příležitostně dojížděli (i během pobytu v Moskvě) na dovolenou nebo navštívit rodiče.³⁴⁴

2. února 1949 byl Jan Klán propuštěn z armády.³⁴⁵ Klánovi a také nejstarší dvě dcery Vlasty Javořické (tedy sestry Václavy Klánové) s rodinami odešli v roce 1950 za

³⁴⁰ V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 35.

³⁴¹ TAMTÉŽ, s. 39-40.

³⁴² V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 70.

³⁴³ *Střípky*, in: Pavel Kryštof Novák (ed.), *Vše o Vlastě Javořické*, Brno 1994, s. 159. František Fajtl se v Anglii v roce 1942 stal prvním Čechoslovákem, jenž velel anglické letecké peruti. František FAJTL, *Létal jsem s Třistatřináctkou*, Praha 1991, s. 127.

³⁴⁴ V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 40.

³⁴⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, *Obecní kronika*.

hranice.³⁴⁶ Podařilo se jim emigrovat a provizorně se usadit v uprchlickém táboře ve Villachu v Rakousku.³⁴⁷ Villach³⁴⁸ byl emigrantský tábor vydržovaný USA.³⁴⁹ Manželské páry s dětmi ČSR opustily přes hraniční přechod u Slavonic.³⁵⁰ Václavina matka byla, jak již bylo řečeno, kvůli emigraci hned tří svých dcer, navíc ve spojitosti s bývalým podplukovníkem létajícím v Anglii, opakovaně vyslýchána. Šest týdnů o dcerách, vnoučatech ani zetích neměla žádné zprávy,³⁵¹ až se jim konečně podařilo poslat rodičům do Studené dopis ve kterém popsaly, že se nachází ve zmíněném uprchlickém táboře (viz kapitola Vlasta Javořická a František Zezulka).³⁵²

Manželé Klánovi zanedlouho odjeli z Villachu do Vídně a odtud do Anglie,³⁵³ odkud později přesídlili již natrvalo do USA.³⁵⁴ Ač se životní osudy Václavy Zezulkové a jejího manžela po roce 1948 odehrávaly převážně mimo obec Studenou, její vazba na rodnou obec nepominula a každý její pouťový krok silně ovlivnil život její matky ve Studené. Rovněž emigrace její rodiny musela i vzhledem k matčině společenskému postavení být v obci reflektována a, ať už více či méně, ovlivnit myšlení i činy zdejších obyvatel, ať už se jednalo o nové elity nebo pozůstatky elit bývalých.

5. 3. Hotel Bartušek a rodina Bartušková

Tak jsme začali žít v nové době v nové vlasti a těšili jsme se na život tak, jako bychom se znovu narodili. Začínali jsme se velkoryse rozbíhat do nového podnikání, zvětšovali jsme hotel a snažili jsme se ještě více než dříve, abychom svým hostům mohli vyhovět, získali jsme spoustu nových skvělých lidí, kteří k nám tak rádi jezdili, jako ostatní staří hosté. Tím více jsme se snažili, protože jsme měli již tři děti a tak jsme se těšili, že jim připravíme a zajistíme lepší život a klidnější, než jaký jsme měli my. Ovšem byli jsme tak nezkušení a neprozíraví, že jsme ve své dobré snaze neviděli nic zlého a také jsme byli

³⁴⁶ V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 41.

³⁴⁷ TÁŽ, *Můj život 6*, s. 168.

³⁴⁸ Vlasta Javořická píše o Willachu ve Štýrsku, ale je nanejvýš pravděpodobné, že se jedná o chybu.

³⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 170.

³⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 169.

³⁵¹ TAMTÉŽ, s. 166.

³⁵² V. JAVOŘICKÁ, *Z rodinné kroniky*, s. 42.

³⁵³ TÁŽ, *Můj život 6*, s. 169.

³⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 176.

*velice důvěřiví. Když odešel v roce 1948 manželův bratr Karel do exilu, začalo pro nás utrpení, které dodnes není zažehnáno. Valilo se na nás vše jako lavina a tak se vše změnilo, že z našich tužeb, přání a snů se neuskutečnil ani jediný.*³⁵⁵

Tento text napsala Zdeňka Bartušková, manželka vedoucího rodinného hotelu ve Studené, do soukromé kroniky v 60. letech, když zpětně refletovala události, které jí a její rodinu postihly po únoru 1948.

Jak bylo již výše popsáno, stavitel Karel Bartušek opustil po únoru 1948 ČSR. Osudy jeho sourozenců, především pak bratra Oldřicha Bartuška, se však i nadále vyvíjely v rámci Studené. Otec Karla Bartuška Josef (mimo jiné rovněž stavitel, který se podílel například na řadě stavebních úprav v továrně Jana Satrapy³⁵⁶) vystavěl na sklonku 19. století rodinný podnik Hostinec u Josefa Bartuška, který byl během období první republiky znám jako Hotel Bartušek. Vedoucím restauračního zařízení se později stal syn Josefa Bartuška Oldřich.

Bartuškoví na tom údajně nebyli finančně tak dobře, jak by se mohlo zdát (ač majetek nepochybně díky hospodě a polnostem měli). Přesto pověst podniku a majitelů byla velmi dobrá, ač možná mírně kontroverzní. Jak například vzpomíná Vlasta Javořícká, když píše ve svých vzpomínkách, že *ta Bartušková rodina byla taková zvláštní. Měli trošičku dobrodružné sklony, i matka. Skutečností ovšem je, že v hotelu výborně vařili a jedlo se tam velice lacino.*³⁵⁷ Tyto vzpomínky se vztahují k éře první republiky. V hotelu bylo možné lacino se dobře najíst, ale na druhou stranu podnik navštěvovala i lepší klientela z větších měst. Jednalo se například o inženýry, profesory, lékaře či primáře.³⁵⁸ S rodinou udržoval kontakty například divadelní a filmový herec i hudebník František Paul, jenž do Studené pravidelně dojížděl.³⁵⁹ Dle pramenů byl Hotel Bartušek největším a nejvýznamnějším restauračním zařízením/hospodou ve Studené. Toto lze usoudit právě podle klientely a velikosti restauračního zařízení. Hotel Bartušek

³⁵⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná kronika Oldřicha a Zdenky Bartuškových, s. 40.

³⁵⁶ L. ŠARMAN, *Historie zpracování masa*, s. 8-9.

³⁵⁷ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 5*, s. 62.

³⁵⁸ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika Kristiny Bartuškové, s. 157-159.

³⁵⁹ Pohlednice a fotografie s věnováním v Soukromém archivu rodiny Bartuškovy ve Studené, viz obrazová příloha, obr. 12.

byl ze Studené také největším odběratelem piva z místního pivovaru (při nejmenším v období třetí republiky).³⁶⁰

Oldřich Bartušek se v roce 1920 učil coby řeznický učeň u Jana Satrapy a poté ještě téhož roku jako číšnický učeň u svého otce v hostinci. Později za první republiky pracoval jako řeznický pomocník u Znojma a u Teplic-Šanova a poté u Hasičské pojišťovny v Brně, coby správce hlavního zastoupení ve Studené. V letech 1940-1941 byl politickým vězněm gestapa. Jeho manželka Zdeňka vychodila dvouletou obchodní školu v Jindřichově Hradci. V roce 1937 pracovala v kanceláři u advokáta JUDr. B. Langra v Jaroslavicích a poté v rozmezí let 1938-1941 u stavitele Karla Bartuška ve Studené, kde se také s budoucím manželem seznámila.³⁶¹ Poté se již oba začali angažovat v provozu rodinného hotelu, nejprve s rodiči Oldřicha Bartuška Kristinou a Josefem Bartuškovými, a po druhé světové válce (poté co rozšířil prostory hotelu stavitel Karel Bartušek³⁶²) již osamoceně. Coby spoluvlastníci a provozovatelé hotelu a hospodářství měli manželé Bartuškoví svůj osud po únoru 1948 předem nasměřovaný (na přelomu let 1948 a 1949 byl již považován za kapitalistu *každý soukromý podnikatel s více než jednou námezdní silou*³⁶³), ale do jejich životů vstoupily i další okolnosti, které dění kolem jejich rodiny značně ovlivnily, a to se nejednalo pouze o emigraci bratra a švagra Karla Bartuška.

Nedlouho po únoru 1948 dopadly na rodinu první sankce. Oldřich Bartušek byl opakovaně zatýkán, vyšetřován a zase propouštěn.³⁶⁴ Tehdy byla příčinou těchto kroků vůči jeho osobě emigrace jeho bratra, ke které došlo nedlouho po 25. únoru 1948 (viz kapitola Stavitel Karel Bartušek). Kvůli tomu byl opakovaně vyslýchán nejen Oldřich Bartušek, ale i jejich nejmladší bratr Čestmír Bartušek a řada dalších příbuzných.³⁶⁵ Z finančního ředitelství přišla rodině navíc pohružka vysoké pokuty za zatajování zmíněné emigrace.³⁶⁶

³⁶⁰ SOKA Č. Budějovice, Pivovar Studená, Právní záležitosti a majitelé, Protokol o předávce pivovaru ve Studené ku dni 7. října 1946, s. 28- 29.

³⁶¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Doklad Státního úřadu sociálního zabezpečení, Studená 13. června 1967.

³⁶² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Notářsky ověřený životopis, s. 2.

³⁶³ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 329.

³⁶⁴ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

³⁶⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika Kristiny Bartuškové, s. 170.

³⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 172.

24. května 1949 byli bratři Bartuškoví opět zadrženi a odvezeni k výslechu. Tentokrát byl Oldřich ve vazbě ponechán delší dobu a byl propuštěn až na začátku žní 5. srpna 1949.³⁶⁷ Na základě tohoto vyšetřování však byl již odsouzen a vlastní výkon trestu nastoupil 20. června 1950.³⁶⁸

Vězení na Oldřicha Bartuška nebylo uvaleno kvůli bratrově emigraci, ale kvůli jisté paní Blance Houdkové, která nedlouho po „Vítězném únoru“ odešla i s malým dítětem za manželem za hranice a s ním se nedlouho před tím Bartušek několikrát setkal. V rozsudku bylo rovněž uvedeno, že ji dovezl automobilem poblíž hranic a zprostředkoval jí kontakt na své známé v Rakousku. Blanka Houdková byla vedena již před svou emigrací jako osoba se záporným postojem k lidově-demokratickému zřízení a jako osoba stýkající se s osobami vesměs politicky reakčně zaměřenými. Její manžel byl za války v emigraci v Londýně a před únorem 1948 tam opět odešel.³⁶⁹

Oldřich Bartušek byl odsouzen za zločin spoluviny na zločinu neoprávněného opuštění území republiky k trestu těžkého žaláře v trvání 8 měsíců, zostřeného jedním tvrdým ložem měsíčně a k peněžitému trestu v částce 20 000 korun,³⁷⁰ přičemž původní trest byl v trvání 3 měsíců, ale posléze došlo k jeho prodloužení.³⁷¹ Jeho uvěznění způsobilo pochopitelně starosti v hotelu a v hospodářství. Zásobování nebylo dostatečně plynulé a navíc hospodář nebyl přítomen.³⁷² Starý hospodář Josef Bartušek byl již po smrti, jelikož zemřel 19. prosince 1947.³⁷³ Zdeňka Bartušková měla tehdy celý hotel sama na starost³⁷⁴ a k tomu měla čtyři děti a čekala páté.³⁷⁵ Přímé starosti ohledně provozu hotelu však na ni nedoléhaly příliš dlouho. Na přelomu let 1948/1949 již opustilo vedení KSČ předúnorovou i bezprostředně pounorovou představu o *koexistenci*

³⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 174.

³⁶⁸ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Potvrzení okresního soudu v Jindřichově Hradci 25. července 1991.

³⁶⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Úřední opis rozsudku krajského soudu v Jihlavě 27. ledna 1950.

³⁷⁰ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Usnesení okresního soudu v Jindřichově Hradci o zrušení trestního rozsudku 8. srpna 1990.

³⁷¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Úřední opis rozsudku krajského soudu v Jihlavě 27. ledna 1950.

³⁷² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná kronika Oldřicha a Zdenky Bartuškových, s. 40-41.

³⁷³ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika, 1938-1950.

³⁷⁴ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná kronika, s. 40-41.

³⁷⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Žádost o odklad trestu adresovaný prokuratuře okresního soudu v Dačicích, 11. července 1950.

státního a družstevního sektoru se soukromou malovýrobou a ostatním drobným podnikáním a vyhlásilo politiku rychlé socializace v oblasti zemědělství, řemesel, maloobchodu, služeb a svobodných povolání,³⁷⁶ což se týkalo i Hotelu Bartušek, na který byla dosazena zanedlouho národní správa.³⁷⁷

Dne 12. července 1950 zemřela Bartušková matka Kristina Bartušková.³⁷⁸ Oldřich Bartušek byl kvůli konání pohřbu na dobu čtyř dnů propuštěn.³⁷⁹ Zažádal tehdy také o povolení k návratu do věznice až v zimě, z důvodu, že jeho žena čeká již páté dítě a navíc nedávno prodělala trombózu v noze. Za těchto okolností pochopitelně nemohla sama zastat hospodářské práce - především pak činnost na poli.³⁸⁰ Lékař stanovil dokonce v jejím případě možnost ohrožení života (trombóza, těhotenství, těžká práce a další vedlejší účinky výše popsaných důvodů).³⁸¹ O podmíněčné propuštění manžela navíc žádala sama jeho žena již dříve, ale žádost byla zamítnuta jako neopodstatněná.³⁸²

Oldřich Bartušek trest vykonával v železárnách v Třinci, kde si zhruba po půl roce zlomil ruku a na zbytek trestu byl propuštěn do domácího ošetřování. Jeho manželka a ještě další příbuzná musely však kvůli tomuto absolvovat řadu intervencí na národních výborech v Dačicích a ve Studené.³⁸³

Ve sféře pohostinství byla socializace složitější, než tomu bylo například v případě socializace obchodů, jelikož vyvstával problém hrozícího vakua v oblasti služeb. Destrukce starých podniků byla snazší než budování nových ve vypjaté situaci prostoupené násilím, neodborností i pozdější nechutí.³⁸⁴ Ani socializace Hotelu Bartušek neprobíhala rychle a jednoduše. V roce 1951 (po vystřídání několika správ)

³⁷⁶ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 263.

³⁷⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná kronika, s. 46.

³⁷⁸ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika Kristiny Bartuškové, s. 175, Smuteční oznámení k úmrtí Kristiny Bartuškové.

³⁷⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Usnesení okresního soudu v Dačicích, odd. III., 12. července 1950.

³⁸⁰ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Žádost o odklad trestu adresovaný prokuratuře okresního soudu v Dačicích, 11. července 1950.

³⁸¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Žádost o podmíněčné propuštění, titl. komisi pro podmíněčné propuštění při Krajském soudu v Jihlavě, Studená 14. srpna 1950.

³⁸² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Usnesení komise pro podmíněčné propuštění z trestu u krajského soudu v Jihlavě 13. listopadu 1950.

³⁸³ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika Kristiny Bartuškové, s. 173.

³⁸⁴ Pavel MAREK, *Živnostník, Příklad Josefa Nováka*, in: Lukáš Fasora - Jiří Hanuš - Jiří Malíř - Jiřina Nečasová (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011, s. 70.

dostal hotel do správy Komunální podnik. Oldřich Bartušek zde byl zaměstnán jako vedoucí a jeho žena jako kuchařka. K dětem si vzali opatrovnici, které Zdeňka Bartušková platila dvě třetiny svého platu, tudíž se zanedlouho rozhodla starat se o ně raději sama. V létě 1952 obdrželi Bartuškoví výnos o nařízení k vystěhování z hotelu i ze Studené. Toto navíc přišlo v době, kdy neměli téměř žádný kapitál v rezervě. Nakonec Zdeňka Bartušková úřady přesvědčila, aby bylo vystěhování omezeno pouze na vystěhování z domova, tedy z hotelu, nikoliv z obce, načež se přestěhovali i s pěti dětmi na studenskou chmelnici, kde obývali celkem dvě místnosti. Oldřich Bartušek byl tehdy zaměstnán v pivovaru ve Studené, kde stácel pivo.³⁸⁵ Rodinné hospodářství převzaly již na sklonku srpna 1950 státní statky ve Studené.³⁸⁶

Nové a daleko vážnější komplikace nastaly pro rodinu v březnu roku 1953, kdy byl zatčen bratr Zdeňky Bartuškové Jaroslav Fryč a 18. dubna téhož roku i Zdeňka Bartušková.³⁸⁷ K zatčení došlo z důvodu, že neoznámila bratra, který asistoval několika osobám k překročení hranic,³⁸⁸ a posléze byla odsouzena celkem na 5 let.³⁸⁹ Jaroslav Fryč napomáhal místnímu rolníkovi Karlu Dvořákovi, který dle zápisu do kroniky MNV *přechovával ve své stodole živly státu nepřátelské a napomáhal, aby v blízkém pohraničí mohli přecházeti do ciziny.*³⁹⁰ Zdeňka Bartušková byla nakonec vězněna tři a půl roku a děti musely z praktických důvodů opustit otce a rozejít se k příbuzným na různá místa v ČSR (Studená, Jihlava, Třebíč, Jindřichův Hradec a Praha).³⁹¹ Matka pěti dětí byla ve vězení mezi léty 1953 a 1956, a to v nápravných zařízeních Pankrác a Jihlava a v ústavu pro choromyslné v Bohnicích.³⁹² V Bohnicích byla hospitalizována z důvodu, že kvůli odloučení od svých pěti dětí vězení psychicky nezvládala.³⁹³

³⁸⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná kronika, s. 46-47.

³⁸⁶ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Žádost o podmíněčné propuštění, titl. komisi pro podmíněčné propuštění při Krajském soudu v Jihlavě, Studená 14. srpna 1950.

³⁸⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná kronika, s. 48.

³⁸⁸ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Žádost o propuštění ženy, titl. Krajská prokuratura Praha II, Studená 4. srpna 1956.

³⁸⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Žádost o milost, titl. Okresní prokuratura Praha II, Studená 17. ledna 1956.

³⁹⁰ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 75.

³⁹¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná kronika, s. 48.

³⁹² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Doklad Státního úřadu sociálního zabezpečení, Studená 13. června 1967.

³⁹³ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Dopis Antonie Fryčové adresovaný kanceláři prezidenta republiky, Studená 26. září 1954.

V době pobytu Zdeňky Bartuškové ve vězení její manžel a matka téměř neustále žádali o podmíněčné propuštění, o milost a později rovněž o propuštění do domácího ošetřování z důvodů zdravotních,³⁹⁴ ale veškeré žádosti byly opakovaně zamítny.³⁹⁵ Matka Antonie Fryčová napsala mimo jiné osobní dopis Marii Zápotocké.³⁹⁶ Na tomto místě lze uvést například zamítnutí žádosti o prezidentskou milost z roku 1955. Důvody zamítnutí byly následující: *Jak je zřejmé ze zprávy o její minulosti, byla ona i její manžel zvyklí žít lehce do doby, kdy se projeví jako nepřátelé tohoto zřízení a kdy byli po zásluze potrestáni. Dnes je na otci, aby se o děti postaral tak, jak mu zákon ukládá...*³⁹⁷

Zdeňka Bartušková se z vězení vrátila 28. srpna 1956, zatímco její manžel mezitím byl půl roku na vojenském cvičení v Bruntále. Poté opustil zaměstnání v pivovaru a byl rok zaměstnán v perleťovém družstvu. Poté se celá rodina z ekonomických důvodů přestěhovala do Krásonic,³⁹⁸ kde Bartušek pracoval jako vedoucí v místním hostinci. Finančně však rodina nemohla vystačit ani tam, a proto se opět po krátké době vrátila do Studené, kde se usídlila na bývalém výměnku rodičů Bartuškových. Do konce padesátých let se manželům narodilo šesté dítě a Oldřich Bartušek byl ještě dvakrát krátce vězněn. Finanční situace rodiny byla tou dobou asi vůbec nejtěžší. Z ekonomického hlediska se v rámci velice skromných možností zlepšila rodinná situace až v letech šedesátých,³⁹⁹ což už však přesahuje rámeček této práce.

³⁹⁴ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Dopis Antonie Fryčové adresovaný Marii Zápotocké z roku 1955, Prosba o podmíněné propuštění, titl. krajská prokuratura, Studená 10. října. 1955., Prosba Oldřicha Bartuška adresována Ministerstvu (vnitřní nebo spravedlnosti?) v Praze, Studená 23. ledna. 1955, Dopis Antonie Fryčové adresovaný kanceláři prezidenta republiky, Studená 26. září 1954, Dopis Oldřicha Bartuška prezidentu Antonínu Zápotockému ze dne 5. ledna 1956, Žádost o milost, titl. Okresní prokuratura Praha, Studená 17. ledna 1956. Žádost o propuštění ženy, titl. Krajská prokuratura Praha II, Studená 4. srpna 1956. Prosba o podmíněné propuštění, titl. Krajská prokuratura Praha II, Studená 20. května 1956.

³⁹⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Usnesení krajského soudu v Jihlavě ze dne 9. února 1955, Usnesení okresního prokurátora v Praze ze dne 1. prosince 1955, Usnesení krajského prokurátora v Praze ze dne 15. listopadu 1955,

³⁹⁶ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Dopis Antonie Fryčové adresovaný Marii Zápotocké z roku 1955.

³⁹⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty, Usnesení krajského soudu v Jihlavě ze dne 9. února 1955.

³⁹⁸ Přes 30 km vzdálených od Studené. <https://maps.google.com/>, 3. února 2014.

³⁹⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Rodinná kronika, s. 51-52.

Střídání elit v obci Studená lze reflektovat také právě na Hotelu Bartušek, přesněji řečeno na proměně jeho klientely. Autorka rodinné kroniky Kristina Bartušková vzpomíná, která řada někdejších *vzácných hostů* nebo jejich potomků byla během několika málo let po roce 1948 zatčena a uvězněna nebo se rozhodla pro emigraci z ČSR.⁴⁰⁰ Na někdejší Hotel Bartušek (později již Hotel Javořice⁴⁰¹) přišla během 50. let naopak nová klientela a noví provozovatelé zastupující již zcela novou společnost, a to nejen v rámci obce Studená. Osud rodiny Bartuškovy může pak posloužit jako další ilustrace toho, jak se vyvíjely životy někdejších elit po únoru 1948. Lze zde zaznamenat hned řadu charakteristických jevů, jakými nejsou pouze věznění, vystěhování či pozbytí movitých i nemovitých statků, ale rovněž cílené rozdělení rodiny. Totalitární režim si vždy uvědomuje, že rodina existuje jako *oddělený sociální svět, který si hledí stále udržovat své hranice* a že domov (tedy dům) pro její členy působí jako setrvale stabilní místo.⁴⁰² Význam symboliky domova si tedy pochopitelně uvědomovali i komunisté a snažili se tuto soukromou sféru co nejvíce eliminovat a naopak nastolit proces otevírání domovů veřejnému životu.⁴⁰³ Není proto divu, že právě jednotu v rámci rodiny se komunistický režim snažil v rámci budování nového řádu odstraňovat.

5. 4. Likvidace a transformace ostatních podniků a živností v obci

Ve Studené se nacházely také další soukromé podniky a družstva, které prodělaly pochopitelně po roce 1948, kdy nastal přechod od smíšené ekonomiky k ekonomice centrálně plánované a započalo preferování velkovýroby,⁴⁰⁴ řadu změn, ač některé z těchto transformací či zániků zde proběhly již dříve. Obzvlášť soukromé obchody ležely komunistům v žaludku už od roku 1946. Po „Vítězném únoru“ proto naplnili všechny síly, aby je odstranili přednostně a co nejrychleji.⁴⁰⁵ Postupná likvidace živností mezi

⁴⁰⁰ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika Kristiny Bartuškové, s. 158-160.

⁴⁰¹ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 73.

⁴⁰² Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 95.

⁴⁰³ V. MACURA, *Šťastný věk*, s. 81.

⁴⁰⁴ P. MAREK, *Živnostník*, s. 68.

⁴⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 70.

léty 1949-1960 proběhla v ČSR v tempu spíše kolísavém.⁴⁰⁶ Mnoho živnostenských závodů na našem území bylo zlikvidováno také již v rozmezí let 1935-1946.⁴⁰⁷

Pro Studenou byly důležité již v úvodu této práce zmíněné roky 1923 a 1924, kdy byla na velkostatku Studená Leopolda Podstatského-Lichtenštejna provedena pozemková reforma.⁴⁰⁸ Tento krok byl pochopitelně impulzem pro vznik či vzestup některých družstev a podniků. K roku 1924 se v obci (stále pod správou velkostatku Studená-Kunžak Podstatských-Lichtenštejnů) nacházel lihovar a parostrojní pivovar. Pochopitelně zde byla První moravská továrna na uzenářské zboží a konzervy Jan Satrapa ve Studené, dále pak výroba knoflíků Tomáš Buček a synové, výroba perleťových knoflíků, spol. s. r. o., Žirovnice, Občanská záložna ve Studené, zaps. spol. s. r. o., Spořitelni a záloženský spolek pro farnost Studenou, zaps. spol. s. r. o., Elektrárna Studená, spol. s. r. o., důchodkový kontrolní úřad, poštovní a telegrafní úřad a četnická stanice. K těmtož letopočtu patří i následující výčet živností: 1 dopravce osob, 2 holiči, 6 hostinských, 1 klempír, 1 knihař, 2 koláři, 1 kominík, 3 kováři, 5 krejčích a švadlen, 2 mlynáři, 16 obchodníků s potravinami, smíšeným a střížním zbožím, 3 obuvníci, 2 pekaři, 1 pilař, 1 pletení punčoch, 1 sedlář, 3 stolaři, 2 trafikanti, 1 výrobce střev, 1 zámečnický, 1 zednický mistr s výrobou cementového zboží a 27 hospodářských rolníků.⁴⁰⁹ Jak již bylo popsáno, po roce 1945 byl velkostatek Studená Podstatských-Lichtenštejnů zcela zkonfiskován,⁴¹⁰ což bylo opět katalyzátorem pro řadu transformací.

Situace drobných řemeslníků a obchodníků nebyla během socializace venkova jednoduchá. Postoj obyvatelstva i komunistické strany vůči těmto skupinám nebyl po roce 1948 pozitivní, ač vyloženě negativní kurz nebyl nastolen ihned. Ústava z 9. května 1948 status drobného podnikatele dokonce ještě garantovala a tehdy šlo v této sféře pouze o *provedení očisty od „reakčních živlů“*. Dne 23. května 1948 se inscenoval manifestační sjezd československého živnostnictva demonstrující soulad mezi státem, stranou a živnostníky. Ke změně kurzu strany vůči řemeslníkům a obchodníkům došlo na podzim 1948.⁴¹¹ Ze SSSR bylo také přijato během roku 1948 *dogma o neslučitelnosti*

⁴⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 72.

⁴⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 67.

⁴⁰⁸ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 983.

⁴⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 982.

⁴¹⁰ TAMTÉŽ, s. 983.

⁴¹¹ P. MAREK, *Živnostník*, s. 68.

*soukromé malovýroby se socialistickou ekonomikou.*⁴¹² V rámci ČSR však tento postoj postupně generoval i bez ohledu na toto dogma, a to jako reakce na záporný postoj velké části živnostníků k poúnorovému režimu a také zde byla potřeba nové pracovní síly pro průmyslovou a stavební výrobu i snaha posílit kontrolu nad zemědělstvím, řemeslem, službami, obchodem a peněžnictvím, což bylo vzhledem k jejich stávající roztržiténosti dosti komplikované. Obyvatelé (i díky komunistické propagandě) drobné řemeslníky často kritizovali za zdražování a někdy za účast na černém obchodě.⁴¹³ Třídní pohled na společnost živnostníky klasifikoval *jako součást nepřátelské vykořisťovatelské třídy*, kterou bylo nutné odstranit.⁴¹⁴ Na tomto místě je třeba zmínit alespoň několik družstev/podniků, které byly pro obec svého času nepostradatelné a do jaké míry je poznamenal „Vítězný únor“.

5. 4. 1. Lihovar ve Studené

Počátky fungování lihovaru ve Studené se vázaly (pouze podle kusých informací) nejspíš k hraběti Podstatskému-Lichtenštejnovi. Ten jej později pronajal Arnoldu Schulzovi, který jej i s pozemky obhospodařoval do roku 1924 a za jehož působení byl technicky vybaven a zdokonalen.⁴¹⁵ Po pozemkové reformě roku 1924 byl přidělen družstvu lihovarníků, které se zde nově utvořilo pod iniciativou stavitele Karla Bartuška, Františka Plachého a Jana Zedníka. Znovu bylo třeba stavebních i mechanizačních úprav, které byly také záhy provedeny.⁴¹⁶ Po založení družstva nebyly převedeny téměř žádné písemnosti z doby velkostatku, tudíž se většina písemných pramenů datuje až do období existence družstva.⁴¹⁷ Po jeho založení se na postu správce vystřídali Karel Novák (který spravoval lihovar již za velkostatku), František Nacházel, Josef Panský a Josef Hanuš (který lihovar spravoval až do roku 1950).⁴¹⁸

⁴¹² V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 329.

⁴¹³ TAMTÉŽ.

⁴¹⁴ P. MAREK, *Živnostník*, s. 68.

⁴¹⁵ SOKA Č. Budějovice, Družstevní lihovar Studená, Inventář, s. 1-2.

⁴¹⁶ TAMTÉŽ, s. 2-3.

⁴¹⁷ TAMTÉŽ, s. 4.

⁴¹⁸ TAMTÉŽ, s. 3.

Po únoru 1948 převzal lihovar národní podnik Moravské lihovary Brno.⁴¹⁹ Během téhož roku byla při lihovaru dokončena poválečná výstavba sušárny brambor. Pro nedostatek prostor byly tehdy odkoupeny také sousední domy. Lihovar byl tedy v roce 1948 zrekonstruován po technické i prostorové stránce,⁴²⁰ avšak v roce 1950 jako výrobní jednotka zanikl, ale nadále fungoval jako sušárna mléka a brambor.⁴²¹ V tomto roce čítalo lihovarnické družstvo 107 členů,⁴²² ale v padesátých letech i v souvislosti s novou výrobou postupně klesala produkce i počet členů a zaměstnanců.⁴²³ Po krátké době lihovar přešel pod správu národního podniku Horácké lihovary v Havlíčkově Brodě⁴²⁴ a v roce 1953 pod národní podnik Západomoravské lihovary v Telči.⁴²⁵ Roku 1958 přišla další formální transformace a družstvo přešlo pod národní podnik Horácké lihovary a škrobárny v Havlíčkově Brodě,⁴²⁶ pod správou závodu v Jindřichově Hradci.⁴²⁷ Tyto neustálé transformace a přesuny zapříčinily ztrátu většiny písemností i z doby funkce družstva (všechny knihy vedení družstva a většina knih výrobních a účetních).⁴²⁸ Lihovar i sušárna byly podniky sezónní, a tak nezaměstnávaly plný počet zaměstnanců po celý rok. K roku 1958 bylo v sezóně zaměstnáno 9 lidí plus trvale zaměstnaní 4 lidé a vedoucí, kteří pracovali i mimo sezónu. Ani pokles produkce v padesátých letech pochopitelně nezabránil, aby zde byla zavedena socialistická soutěž a i přes velký úpad družstva v padesátých letech v kronice MNV panuje spokojenost s každoročním plněním plánu na 100%.⁴²⁹ Pro malý počet zaměstnanců v družstevním lihovaru však nebyla utvořena závodní organizace KSČ.⁴³⁰ Produkce sušárny studenského lihovaru pozvolna ve druhé polovině 20. století upadala a družstvo nakonec do revoluce roku 1989 nevydrželo.

⁴¹⁹ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 165

⁴²⁰ TAMTÉŽ, s. 163-164.

⁴²¹ SOkA Č. Budějovice, Družstevní lihovar Studená, Inventář, s. 3.

⁴²² SOkA Č. Budějovice, Družstevní lihovar Studená, Kniha členů, s. 1-197.

⁴²³ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 164.

⁴²⁴ SOkA Č. Budějovice, Družstevní lihovar Studená, Inventář, s. 4.

⁴²⁵ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 166

⁴²⁶ TAMTÉŽ, s. 166

⁴²⁷ SOkA Č. Budějovice, Družstevní lihovar Studená, Inventář, s. 5.

⁴²⁸ TAMTÉŽ.

⁴²⁹ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 165-166.

⁴³⁰ TAMTÉŽ, s. 167.

5. 4. 2. Studenský Pivovar

Pivovar v obci Studená pocházel podle dochovaných pramenů z 16. století. Za éry Podstatských-Lichtenštejnů byl přebudován na parní provoz (roku 1896).⁴³¹ Za druhé světové války pivovar stále fungoval, ale kvůli nedostatku surovin výroba značně poklesla.⁴³² Zkonfiskován pod národní správu byl již roku 1945 (jako n. p. Jihočeské pivovary),⁴³³ přičemž však tehdy zůstali téměř všichni zaměstnanci na svých místech.⁴³⁴ Rybníky a pozemky, které k pivovaru náležely, po znárodnění připadly státu a později státnímu rybníkářství. Vzhledem k tomu, že se zde nepodařilo utvořit družstvo, získal již v roce 1946 studenský pivovar stát,⁴³⁵ konkrétně Vrchní správa státních pivovarů v Benešově u Prahy.⁴³⁶ Změny v provozu a ve složení či struktuře podniku však tento krok stejně jako poválečné znárodnění nepřinesl. Dle pramenů byl tehdy administrativní správce Jan Müller a funkci sládka zastával Miloš Polívka,⁴³⁷ přičemž všichni zaměstnanci i tehdy v pivovaru zůstali.⁴³⁸ Nová protokolace firmy zněla “Národní správa velkostatku Telč, pivovar, polní hospodářství a důchod ve Studené”.⁴³⁹ Ani události února 1948 pivovar ve Studené příliš nezasáhly. Mezi léty 1947-1949 se zde změnili dokonce pouze 3 až 4 zaměstnanci z celkových 27. Navíc se jednalo spíše o nižší posty, jako byli kočí nebo vaříč, nikoliv o změny ve vedení pivovaru.⁴⁴⁰ V roce 1949 byl pivovar začleněn do národního podniku Horácké pivovary v Jihlavě.⁴⁴¹ Pivovar ve Studené tedy ve své produkci pokračoval politickými poměry spíše nezasážen dále do padesátých let, kdy lze registrovat již řadu dobových charakteristických jevů. Byla zde utvořena závodní organizace KSČ, které předsedal Josef Parkan. Utvořena byla rovněž závodní rada, později přetransformovaná na závodní výbor ROH. Předsedou závodního výboru spadajícího pod národní podnik v Jihlavě byl Jan Srb, přičemž tuto funkci

⁴³¹ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 982.

⁴³² SOKA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 159.

⁴³³ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 982.

⁴³⁴ SOKA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 158.

⁴³⁵ TAMTÉŽ, s. 157.

⁴³⁶ SOKA Č. Budějovice, Pivovar Studená, Právní záležitosti a majitelé, Dopis z Vrchní správy státních pivovarů v Benešově a Protokol o předávce pivovaru ve Studené ku dni 7. října 1946, s. 1.

⁴³⁷ TAMTÉŽ, s. 2.

⁴³⁸ TAMTÉŽ, s. 6.

⁴³⁹ TAMTÉŽ, s. 7.

⁴⁴⁰ SOKA Č. Budějovice, Pivovar Studená, Vydělkové a mzdové listiny.

⁴⁴¹ SOKA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 158.

zastával do roku 1957.⁴⁴² Ač se v pivovaru ve Studené neuskutečnily po roce 1948 nějaké větší proměny mezi zaměstnanci, je v kronice MNV z padesátých let zpětně poukázáno na zakotvenost národních socialistů mezi zaměstnanci zdejšího pivovaru před „Vítězným únorem“ a na jejich protikomunistickou praxi.⁴⁴³ Pivovar pokračoval v produkci až do 90. let 20. století, kdy zdejší výroba zanikla a již nebyla více obnovena.

5. 4. 3. Knoflíkářské družstvo

Knoflíkářská výroba byla v roce 1901 ve Studené založena Tomášem Bučkem pocházejícím z nedaleké Žirovnice. Jednalo se o knoflíkářnu v prostorách bývalého mlýna.⁴⁴⁴ Za první světové války byla výroba zastavena a roku 1919 opět obnovena,⁴⁴⁵ tehdy již pod názvem Tomáš Buček a synové (Buček byl již po smrti),⁴⁴⁶ přičemž majitelé knoflíkářny již nebydleli ve Studené, ale v rodné Žirovnici.⁴⁴⁷ Roku 1926 však výroba v Bučkově továrně byla opět zastavena⁴⁴⁸ a podnik ve vlastnictví rodiny Bučků se již v obci nikdy neobnovil.⁴⁴⁹ Nebyl to však konec knoflíkářské výroby v obci. Namísto Bučka a jeho potomků po dlouhé odmlce v roce 1947 výrobu knoflíků ve Studené vzkřísil pro blížící se nové poměry podstatně méně kontroverzní František Homolka,⁴⁵⁰ jenž se řemeslu vyučil právě jako někdejší zaměstnanec u Bučků.⁴⁵¹

Za zmínku stojí, že František Homolka a družstvo ve Studené nevystřídali předválečné a prvorepublikové soukromníky Bučkovy přímo, přesto i zde lze registrovat společenskou transformaci respektive její odraz ve smýšlení lidí. Například lze nalézt stručnou zmínku z kroniky Kristiny Bartuškové, která zmiňuje, že nově

⁴⁴² TAMTÉŽ, s. 158.

⁴⁴³ TAMTÉŽ, s. 43.

⁴⁴⁴ SOkA J. Hradec, AM Studená, Kronika obce, 1938-1940.

⁴⁴⁵ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 983.

⁴⁴⁶ Petr BARTUŠEK, *Studená, Půl století Výrobního družstva knoflíkářů. Sto let výroby knoflíků*, České Budějovice 2000, s. 4.

⁴⁴⁷ *STYL výrobní družstvo knoflíkářů Studená, 70 let zavedení knoflíkové výroby, 20 let založení knoflíkářského družstva ve Studené*, Pelhřimov 1970, s. 7. Výroční brožura uložena v archivu družstva STYL Studená.

⁴⁴⁸ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 983.

⁴⁴⁹ *STYL výrobní družstvo*, s. 8.

⁴⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 7.

⁴⁵¹ P. BARTUŠEK, *Studená*, s. 5.

smýšlející občané (po únoru 1948) měli tendenci porovnávat Bučkovy a Homolku a že byl Buček v této optice údajně horší, co se týče zacházení se zaměstnanci a vztahu k nim.⁴⁵² V kronice MNV je Perleťárna - Buček reflektována jako *další případ vykořisťování*.⁴⁵³ Jan Bučina prostřednictvím této kroniky vzpomíná, jak se zde už v roce 1908 pokusili (poprvé v rámci Studené) organizovat dělníci a chtěli založit organizaci sociálně demokratickou. Když se Ferdinand Buček (syn Tomáše Bučka) vrátil z USA, upozornil na to otce a ten dva hlavní iniciátory pro výstrahu propustil, i když jednoho vzal zanedlouho zpět, jelikož za něj údajně neměl náhradu.⁴⁵⁴ Tím druhým byl František Felix, jenž byl po roce 1945 prvním předsedou KSČ v obci.⁴⁵⁵ Revoluční společenské klima se tedy do situace kolem Bučkova podniku a Homolkova družstva rovněž promítnulo. Lze na tomto místě mluvit o jakési symbolické transformaci, která proběhla nezávisle na politických nebo předtím válečných událostech a punc revolučnosti získala spíše svou reflexí ve společnosti v závislosti na dobovém společenském klimatu.

V roce 1950 bylo ve Studené založeno knoflíkářské družstvo Styl, které mělo tehdy ještě pouze 6 členů. Formálně družstvo spadalo pod STYL, výrobní družstvo knoflíkářů zaps. spol. s. r. o. v Praze-Michli,⁴⁵⁶ které sdružovalo všechny tehdejší soukromé výrobce knoflíků, a František Homolka byl členem představenstva.⁴⁵⁷ Styl byl po politické stránce velmi dobře hodnocen, mimo jiné pro dobrou socialistickou soutěž v rámci družstva.⁴⁵⁸ Po roce 1952 se studenské družstvo stalo součástí družstva PERLEX v Žirovnici a čítalo 12 členů. K roku 1953 je zde pak doloženo již členů 18.⁴⁵⁹ PERLEX byl následně zrušen a přešel na formu komunálního podniku perleťářského a roku 1954 se ze studenského družstva stalo družstvo STYL s působností ve Studené. V budově bývalé Orlovny, která do té doby sloužila společenským akcím, byla vystavěna první výrobní hala, ale k této výstavbě došlo až roku 1957,⁴⁶⁰ kdy mělo družstvo již 120 členů.⁴⁶¹ Předsedou družstva se stal opět František Homolka.⁴⁶² Družstvo STYL se ve

⁴⁵² Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Kronika Kristiny Bartuškové, s. 146.

⁴⁵³ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 22.

⁴⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 35.

⁴⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 39.

⁴⁵⁶ *STYL výrobní družstvo*, s. 11.

⁴⁵⁷ P. BARTUŠEK, *Studená*, s. 6.

⁴⁵⁸ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 171.

⁴⁵⁹ P. BARTUŠEK, *Studená*, s. 6.

⁴⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 6.

⁴⁶¹ *STYL výrobní družstvo*, s. 17.

druhé polovině 20. století stalo druhým největším zaměstnavatelem v obci po masokombinátu a bylo podnikem, který ve Studené v nových poměrech druhé poloviny 20. století nabíral na prosperitě a zaznamenával nárůst výroby.

5. 4. 4. Mlékárna ve Studené

František Staněk,⁴⁶³ rodák z nedalekého Strmilova a budoucí ministr za agrární stranu, vybudoval roku 1908 zdejší mlékárnu,⁴⁶⁴ která zde byla založena již v roce 1904 jako družstevní podnik zemědělský.⁴⁶⁵ Za první republiky mělo mlékárenské družstvo velké problémy se zadlužením, což způsobilo jeho likvidaci a mlékárnu od té doby obhospodařovala občanská záložna.⁴⁶⁶ Po roce 1945 byla uvalena na mlékárnu národní správa a došlo zde k utvoření závodní rady.⁴⁶⁷ Po únoru 1948 byla připojena k Horáckým mlékárnám v Telči.⁴⁶⁸ Zajímavé je, že rok 1948 kronika MNV po politické či personální stránce vůbec neřeší a nezmiňuje.⁴⁶⁹ Znárodnění proběhlo v roce 1952 a mlékárna byla přidělena podnikovému ředitelství do Telče a následně v roce 1957 byla přidělena do Jihlavy.⁴⁷⁰ Mlékárna v obci Studená fungovala do konce 70. let 20. století a poté definitivně zanikla.

5. 4. 5. Obchody a živnosti

Pro poválečné Československo byla stále ještě významná společenská vrstva *malovýrobci a další soukromě hospodařící osoby, především rolníci a živnostníci v řemesle a maloobchodě*. Tyto skupiny tvořili za třetí republiky z kvantitativního hlediska (spolu s úřednictvem) *jádro středních vrstev*, majetkově, regionálně nebo

⁴⁶² P. BARTUŠEK, *Studená*, s. 6.

⁴⁶³ Jednal o povýšení Studené na město, ale neúspěšně. SOkA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika, 1938-1950.

⁴⁶⁴ TAMTÉŽ.

⁴⁶⁵ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 23.

⁴⁶⁶ TAMTÉŽ.

⁴⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 168.

⁴⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 72.

⁴⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 168.

⁴⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 169.

životním stylem silně diferenciovaných.⁴⁷¹ Socializace soukromých živností probíhala nejrychleji u maloobchodů, které byly přeměněné na prodejny státního nebo družstevního sektoru nebo byly zrušené.⁴⁷² Ve Studené se nacházelo pochopitelně několik soukromých obchodů, pro které se staly nové společensko-politické poměry osudnými. Po druhé světové válce se v obci stále nacházelo několik malých obchodů jako například obchody Macoun⁴⁷³ nebo Talpa, které byly oba dva roku 1949 znárodněny.⁴⁷⁴ Všechny znárodněné obchody v obci převzala Jednota a z Macounova obchodu se stala prodejna textilního zboží.⁴⁷⁵ Již v roce 1948 pak zanikla například živnost František Klíma - výroba pleteného zboží.⁴⁷⁶ Mezi listopadem 1948 a polovinou roku 1950 probíhala v Československu první, takzvaná divoká fáze, socializace živností. Fáze masové socializace byla uskutečněna později v rozmezí let 1950-1953.⁴⁷⁷ V roce 1958 zůstalo v soukromém sektoru v ČSR činných pouze cca 30 000 osob a chystala se i jejich eliminace.⁴⁷⁸ Mezi takovéto živnosti patřily ve Studené klempířství, truhlářství a holičství. Tito soukromníci první dvě vlny socializace v obci ustáli a zůstali v soukromém provozu, ale právě koncem 50. let došlo i k socializaci jejich živností.⁴⁷⁹

Po 25. únoru 1948 však ve Studené obchody a řemeslníci pouze nezanikali. Po znárodnění Satrapova podniku ve Studené vznikl montážní a instalační závod Keva, především aby dodával stroje a mechanizaci pro Masnu,⁴⁸⁰ který byl pro obec důležitý po celou druhou polovinu 20. století. Závod byl vybudován v prostorách bývalé perletárny Tomáše Bučka. Jisté oživení ve vydávání živnostenských oprávnění kvůli alarmující situaci v sektoru služeb (krejčí, malíři nebo instalatéri) po roce 1953,⁴⁸¹ dochované prameny vztahující se k obci Studená bohužel nijak nereflektují.

⁴⁷¹ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 220.

⁴⁷² TAMTÉŽ, s. 338.

⁴⁷³ Hynek Macoun byl po roce 1905 členem obecní rady. SOKA J. Hradec, AM Studená, Kronika obce, 1938-1940. Nějaký čas také zastával funkci starosty Sokola. SOKA J. Hradec, MNV Studená, Obecní kronika, 1938-1950.

⁴⁷⁴ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

⁴⁷⁵ SOKA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 73.

⁴⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 22.

⁴⁷⁷ P. MAREK, *Živnostník*, s. 69.

⁴⁷⁸ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 341.

⁴⁷⁹ SOKA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 72.

⁴⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 155.

⁴⁸¹ P. MAREK, *Živnostník*, s. 73.

5. 5. Osmiletá střední škola ve Studené

*Začal nový školní rok v nové škole s novými učebními osnovami a za nového školského zákonu... Ředitel přál pak novému podnikání ve škole a budovatelskému úsilí nového společenského řádu, k němuž škola v první řadě vychovává, mnoho zdaru.*⁴⁸²

Takto znějí první věty zapsané do kroniky střední školy ve Studené (tedy tehdejšího prodlouženého druhého stupně základní školní docházky) pro školní rok 1948/1949. Opakující se a zdůrazněné slovo „nový“ v sobě nese veškerou revolučnost doby i hlavní myšlenku odrážející dobový postoj ke vzdělávání i jiným sférám společenského i politického života. V souvislosti s proměnou společnosti je zajisté třeba zaznamenat, jak se realizace těchto proměn zhostila vládnoucí komunistická strana a která to praktikovaly ve sféře výchovy a vzdělávání, tedy ideologickým působením na žáky ve škole, nové elity ve Studené. Vládnoucí většina se vždy snaží vštípit svou ideologii každému jedinci mnoha formami, jako jsou výchova, vzdělávání, skladba knih dostupných v knihovně, všudypřítomné agitační transparenty atd.⁴⁸³ Sféra vzdělávání takto bývá využívána k politickým a mocenským cílům,⁴⁸⁴ jelikož není vhodnější životní období než doba výchovy dítěte a školní věk, chce-li někdo dostatečně vtisknout do smýšlení jedince nebo celých mas prvky určité ideologie, jako té jediné správné. Důležité rovněž je, že dětství po roce 1948 bylo chápáno jako něco, co není myšlenkově a duševně spojeno se starým a předválečným společenským řádem.⁴⁸⁵

Rok 1948 s sebou přinesl pochopitelně transformaci školství v Československu. Národní školy, měšťanské školy a nižší třídy gymnázií byly sjednocené do jednotné devítileté školy s povinnou školní docházkou. Od roku 1950 začalo *plánovité rozmísťování mládeže do škol a do pracovního poměru* a v roce 1951 pak byla *povinná školní docházka omezena na osm let* a posléze byla zavedena jedenáctiletá všeobecná

⁴⁸² SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

⁴⁸³ L. FASORA – J. HANUŠ – J. MALÍŘ – J. NEČASOVÁ, *Předmluva*, s. 5.

⁴⁸⁴ Jiří ZOUNEK, *Učitel, příběh normálního života v nenormální době*, in: Lukáš Fasora - Jiří Hanuš - Jiří Malíř - Jiřina Nečasová (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011, s. 241.

⁴⁸⁵ V. MACURA, *Šťastný věk*, s. 28.

střední škola.⁴⁸⁶ Kromě těchto formálních reorganizací docházelo pochopitelně na školách stejně jako v jiných odvětvích a sférách ke změnám společenským.

Spisovatelka Vlasta Javořická reflektovala a zapsala do své kroniky ještě na konci školního roku 1947/1948 (tedy již po „Vítězném únoru“) optimistický poznatek. Vzpomíná, kterak poslední školní den (28. června) po mnoha letech zavítali učitelé s dětmi do kostela, v čemž viděla v těžkých časech obrovskou naději a vzpruhu. Poukazovala na to, že kdo se řídí desaterem, nemůže mít na svědomí současné poměry.⁴⁸⁷ Jinými slovy z jejích postřehů a nadějí lze vygenerovat úvahu, že budou-li děti pravidelně navštěvovat kostel, mohlo by být v budoucnu lépe. Tyto zápisky mohou posloužit jako ukázka přístupu starých maloměstských elit k výchově dětí, která tak ostře kontrastuje s postupy elit pouťorových, které budou popsány a analyzovány dále v této kapitole. V dalších letech se každopádně návštěvy kostela v rámci organizace školy již nekonaly.

Ve složení učitelského sboru studenské školy se samotný 25. únor 1948 bezprostředně nikterak neodrazil. Přesto se pochopitelně v přístupu k žactvu a k učebním osnovám začíná ideologie značně odrážet, přičemž tento jev posléze každým rokem nabíral na intenzitě. Ředitelem školy po únoru 1948 zůstal stávající ředitel Jaroslav Kubů (funkci zastával od roku 1945⁴⁸⁸), zatímco Karel Chadim, budoucí ředitel, během jehož vedení školy se již ideologické přístupy odrážely značně intenzivněji, působil tehdy v učitelském sboru coby odborný učitel.⁴⁸⁹ Jaroslav Kubů pravděpodobně nebyl klasickým ideologem nového režimu. Byl spíše osobou přizpůsobivou než přesvědčeným budovatelem, jakými často ředitelé vzdělávacích ústavů po roce 1948 a dále v padesátých letech bývali. Jím psaná kronika školy je pochopitelně protkaná komunistickými frázemi a ideologickými hesly, ale až příliš často se jedná právě o pouhé fráze. Zápisky odráží nadužívání řady *klišé zvláštního aparátnického metajazyka složeného z opakujících se předepsaných výrazů*,⁴⁹⁰ tolik charakteristických téměř ve všech sférách a oborech v daném období.

Když později v uvolněné době šedesátých let psal Kubů kroniku obce (ředitelem školy již v té době nebyl), přistupoval k zaznamenávání událostí téměř optikou

⁴⁸⁶ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 595.

⁴⁸⁷ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, *Obecní kronika*.

⁴⁸⁸ SOkA J. Hradec, MNV Studená, *Pamětní kniha, 1959-1960*, s. 6.

⁴⁸⁹ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

⁴⁹⁰ J. PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova*, s. 673.

reformního komunisty. Tedy i v té době odráželo jeho psaní dobové společenské klima. Například otevřeně čerpal informace k 90. výročí založení masného průmyslu ve Studené z rodinných materiálů zapůjčených Janem Satrapou mladším, včetně Kroniky rodu Satrapova, tedy z pramenů ještě před několika lety té nejburžoaznější možné provenience. Dokonce někdejšímu vykořisťovateli Satrapovi mladšímu na závěr příspěvku i poděkoval za zapůjčení těchto materiálů. Naprosto bez ideologického zabarvení zde opsal místy téměř doslovně pasáže z rodinné Satrapovy kroniky. Pouze na závěr příspěvku je umístěna věta „*Ke znárodnění závodu došlo v roce 1948 a nyníjší Jihočeská masna, závod ve Studené*“ patří k největším v republice.“⁴⁹¹ Fakt, že takto psal v šedesátých letech, pochopitelně sám o sobě ještě nic nevyovídá o jeho činnostech či postojích v letech padesátých, ale vzhledem k tomu, že byl ředitelem školy navíc již před rokem 1948, je v kombinaci s jeho nepřilíš ofenzivní rétorikou v padesátých letech varianta, že se jednalo o osobu režimu spíše přizpůsobivou, přinejmenším silně pravděpodobná.⁴⁹²

Důležitým pro poznání ideologického působení je pochopitelně přístup ke svátkům, jubileím, vzpomínkám a výročím. Zde se ve školním roce 1948/1949 ještě kombinuje uctívání prvorepublikových a poválečných osobností a budovatelů, hrdinů a bojovníků nového režimu. Zatímco již bylo ve škole mimo jiné vzpomínáno událostí a mement jako například výročí dobytí Kyjeva, výročí VŘSR, narozenin Klementa Gottwalda, páté výročí uzavření smlouvy o přátelství a vzájemné pomoci s SSSR, druhé výročí únorových událostí nebo byl vzpomínán Státní svátek Bulharska, s vyložením základních informací z bulharských dějin či proběhla školní oslava 69. narozenin J. V. Stalina atd., tak na druhou stranu byly rovněž připomenuty narozeniny Tomáše Garrigue Masaryka.⁴⁹³ Je třeba vzít v potaz, že 7. března 1948 komunisté ještě hlučně oslavovali Masarykovy narozeniny a prohlašovali se za dědice tohoto představitele humanitní a liberální demokracie. Rovněž zanedlouho na pohřbu Jana Masaryka komunističtí předáci ještě hluboce truchlili.⁴⁹⁴ Na škole se během následujících let zvyšoval počet připomenutých svátků, výročí, narozenin i úmrtí v rámci nového

⁴⁹¹ Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, MNV Studená (nezpracováno), Kronika obce Studená, 1965-1979, s. 5-10.

⁴⁹² Jaroslav Kubů byl až do roku 1948 téměř 40 let členem sociálně demokratické strany a členem KSČ se stal až po splynutí těchto dvou stran v roce 1948. Působil také ve funkci starosty Studené v období 1938-1945 a v letech 1945-1946 dále jako předseda MNV. Členem MNV pak zůstal do roku 1950. SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 7.

⁴⁹³ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

⁴⁹⁴ H. RIPKA, *Únorová tragédie*, s. 267-268.

společenského řádu, zatímco výročí a svátky spojené s křesťanstvím, masarykismem nebo s vládou třetí republiky postupně vymizely.

Zahájení školního roku 1949/1950 bylo již doprovázeno zahajovací slavností, na které se pěla píseň práce, byly zmíněny pracovní povinnosti pro tento rok, byla poslechnuta státní hymna a rozhlasový projev ministra Zdeňka Nejedlého. Zahájení školního roku byli přítomni zástupci MNV, MAVNF, újezdní školní rady, ČSM, SRPŠ a Masny.⁴⁹⁵ Je očividné, že nový režim hodlal maximálně využít možnosti, které mu skýtala výchova dětí jakožto potenciálních budoucích elit a nehodlal, stejně jako jiné totalizující režimy nic podcenit. Důležitost, kterou přikládaly nové vládnoucí elity zahájení školního roku je toho jasným důkazem. Den 1. září probíhal od té doby během 50. let prakticky každý rok stejným způsobem. Škola získala do nových poměrů také nejlepšího možného patrona. Dne 14. prosince 1948 se vydalo žactvo i ředitel do Masny, tedy zestátněného Satrapova podniku, aby požádalo o patronát nad školou. Masna patronát škole přislíbila a také se patronem stala.⁴⁹⁶

Učitelství sbor, ač neprošel výraznějšími proměnami, přistupoval ke své práci pochopitelně již zcela budovatelsky. Na počátku roku 1950 jsou ve školní kronice zaznamenané tyto úkoly, které si sbor vytyčil. Jednalo se o pomoc při vybudování oddílu Pionýra, prohloubení marxisticko-leninského a odborářského školení, zřízení debatních kroužků žactva zvláště o ROH a všeodborovém sjezdu, připojení k budovatelské akci „Podzim na Vysočině“, zavedení školního stravování a plnění hesla školy „Pětiletkou k nové generaci“. Rovněž začaly být promítány během různých příležitostí filmy sovětské provenience.⁴⁹⁷

Prvomájové průvody měly celostátní význam, ale pro vedení škol to byla obzvlášť vhodná příležitost ukázat výsledky své práce v rámci socialistického působení na děti a mládež.⁴⁹⁸ Průvod je v kronice studenské školy popisován rok od roku obširnější a idealizovanější formou. Již zápisky ze školního roku 1950/1951 mají dostatečnou vypovídající hodnotu o důležitosti této společenské manifestace: *Žactvo seřadilo se jako sokolský dorost a neslo standarty s příležitostnými hesly. Zhotovování standart pro průvod (nápis) vzal si za svůj závazek učit. sbor a PO školy a v plném*

⁴⁹⁵ SOA Třeboň, Studená 1948-1964.

⁴⁹⁶ TAMTÉŽ.

⁴⁹⁷ TAMTÉŽ.

⁴⁹⁸ TAMTÉŽ.

*rozsahu jej splnil. V májovém průvodu vynikal úsek naší školy podle nestranného úsudku pozorovatelů pestrostí (nár. kroje, ozdobná májka, cyklistická četa), vkusným uspořádáním, dobrou organizací a živou veselostí. Celá školní budova byla vkusně vyzdobena a nad vchodem umístěna byla velká pěticípá hvězda, která v noci zářila.*⁴⁹⁹

Pionýrský oddíl byl na škole ve Studené založen 7. června 1950 a přihlásilo se do něho 43 žáků. Činnost pionýrské organizace (PO) byla pochopitelně v následujících letech v kronice vyzdvihována a ostře sledována. Mimo jiné například v tom smyslu, že jejím působením *zlepšila se kvalita žactva, PO nabádá k porozumění pro kolektiv a k potlačení egoismu.*⁵⁰⁰

Další způsob, kterak utvářet smýšlení budoucích generací v rámci školní výchovy, byly politické pětiminutovky. V rámci těchto pětiminutovek byl žákům opět připomínán význam různých událostí nebo pro nový režim významných jedinců. Mimo jiné byli žáci také upozorněni na soudní proces s velezrádnými kněžími z Nové Říše (viz kapitola Jan Satrapa). V dubnu 1951 se pak konala také mimořádná konference učitelského sboru, na níž se členové zavázali, že začnou ihned s uvědomovací a přesvědčovací akcí u rodičů žáků opouštějících školu.⁵⁰¹

Jak velká důležitost byla přikládána výchově nové společnosti, lze vyčíst i z faktu, že pro školní rok 1951/1952 vstoupil do učitelského sboru někdejší tesař, vedoucí pracovník komunistické strany v obci⁵⁰² a budoucí zástupce ředitele školy Jan Bučina, jehož osoba je zmíněna i v řadě dalších kapitol této práce. Bohužel absence dostatečného množství relevantních pramenů neumožňuje detailněji popsat či dokonce analyzovat působení Jana Bučiny v učitelském sboru, což by bylo vzhledem k jeho postavení ve straně a činností v obci během 50. let zajisté přínosné a zajímavé. Učitelský sbor na začátku téhož školního roku uzavřel kolektivní socialistickou smlouvu a k výuce se již užívají učebnice podle usnesení ÚV KSČ o učebnicích. Ředitel Kubů si v kronice pochvaloval, že toto usnesení proniklo do školní práce velmi hluboko, což mělo být patrné i na docílených výsledcích.⁵⁰³

⁴⁹⁹ TAMTÉŽ.

⁵⁰⁰ TAMTÉŽ.

⁵⁰¹ TAMTÉŽ.

⁵⁰² V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 187.

⁵⁰³ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

Během 50. let se každým rokem téměř doslovně opakuje v kronice prohlášení, že členové učitelského sboru snažili se po celou dobu škol. roku při všech příležitostech vychovávat mládež v duchu opravdového socialismu a vytvářeti v ní nový světový názor a jejich úsilí přineslo dobré výsledky. Všichni členové učitelského sboru snažili se po celý školní rok, aby škola byla kulturním střediskem nejen obce, ale i celého okolí a všichni pracovali a pomáhali v osvětové práci přednáškami, besedou, filmem, kulturními brigádami, rozhlasem v LKR a všude, kde bylo třeba.⁵⁰⁴

Ve školním roce 1951/1952 je toto rozšířeno o informaci, že práce učitel. sboru jako práce vesnického učitele jeví se u nás a v blízkém okolí, kde nemáme dosud JZD, jen v brigádnické pomoci při sklizni okopu a při jiných zemědělských pracích. Přesvědčujeme stále zemědělce ve Studené i v blízkém okolí o prospěšnosti kolektivního obhospodařování a snažíme se aspoň o zřízení přípravných výborů JZD. Žactvo je stále poučováno o výhodách zemědělské velkovýroby a k tomu cíli směřuje vyučování ve všech předmětech.⁵⁰⁵ KSC po únoru 1948 apelovala na učitele, aby dětem zdůrazňovali důležitost a přednost JZD⁵⁰⁶ a škola ve Studené pochopitelně nebyla výjimkou, zvlášť když se JZD v obci stále nedařilo založit.

Žáci byli ustavičně vedeni k práci v zemědělství, a především pak v dalších odvětvích, jejichž propagace byla intenzivní pro země východního bloku. Například v rámci výchovy k socialistické práci nechybí v zápiscích pro rok 1951/1952 zmínka o tom, kolik žáků končících školu bylo přijato do hornictví a kolik do těžkého průmyslu (hutnictví), zatímco informace kam byli přijati ostatní, již v zápiscích z tohoto školního roku zmíněna není a jsou zde již pouze souhrnné informace o prospěchu.⁵⁰⁷ Snaha získávat mladou pracovní sílu pro těžký průmysl byla ostatně nezbytnou součástí budování socialismu (od roku 1952 se v této otázce praktikoval sovětský vzor).⁵⁰⁸ Obecná snaha získávat lidi pro hornictví a celková popularizace hornického povolání⁵⁰⁹ se tedy ve výchově v rámci studenské školy odrážely stejně jako vyzdvihování JZD. Jako další příklad v tomto směru lze uvést případ, kdy byl na žakovské shromáždění roku 1950 pozván jistý soudruh Houdek z nedaleké Jihlávky, který se právě vrátil

⁵⁰⁴ TAMTÉŽ.

⁵⁰⁵ TAMTÉŽ.

⁵⁰⁶ J. ZOUNEK, *Učitel*, s. 250.

⁵⁰⁷ SOA Třeboň, *Studená 1948-1964* (kronika školní).

⁵⁰⁸ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 596.

⁵⁰⁹ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 175.

z exkurze československých zemědělců v SSSR a *velmi poutavě seznámil žactvo se svými poznatky z cesty a odpověděl na mnoho dotazů žáků*. Přibližně tou dobou byl budoucí ředitel Karel Chadim jako vychovatel v domově hornických učňů v Karviné a po návratu seznámil žactvo (zejména poslední ročníky) se životem hornických učňů a jejich prací.⁵¹⁰

Dalším obecným dobovým postojem, který je ve školní kronice studenské školy značně čitelný, je snaha eliminovat výuku náboženství. Tato eliminace v poúnorovém Československu zajisté měla podíl na celkové náboženské situaci v zemi. V ČSR došlo ke značné *sekularizaci se specifickými dechristianizačními rysy*, jejímuž rozšiřování napomohl právě *negativní vztah komunistické strany k religiozitě a církvím i oficiální ateismus*.⁵¹¹ Autoři školní kroniky, ředitelé Kubů a Chadim, zdůrazňují snižující se účast v náboženské výuce.⁵¹² V kronice MNV je zmíněna přímo snaha učitelů v 50. letech přesvědčovat rodiče, aby jejich děti nechodily na náboženství.⁵¹³ První záznam na toto téma v kronice školní je zanesen v zápiscích pro školní rok 1952/1953, kdy se z výuky náboženství odhlásilo 28 (11,3%) žáků. Na začátku školního roku 1954/1955 je pak tamtéž evidováno 83% žáků navštěvujících náboženskou výuku, zatímco v roce 1957/1958 šlo už pouze o 68,5%.⁵¹⁴ Ředitel Kubů do kroniky zapsal, že má radost ze sestupné tendence, ale zároveň upozorňuje, že *i toto procento je ještě příliš vysoké a musí proto v tomto směru všichni pokrokoví jedinci ve Studené vyvinout velké úsilí pomoci učitelskému sboru a přesvědčovati tolik nábožensky lhostejných, nerozhodných nebo věčného zatracení se bojících lidí, jimž kostelíček a náboženství jsou dosud záležitostí posvátnou a nedotknutelnou, že církve byly, jsou a vždycky budou nositelkami a šířitelkami veškeré reakce a tmářství a brzdou každého pokroku, který se nedá zdržet*.⁵¹⁵ Rovněž další důležitý úkol v rámci budování socialismu ve Studené se tedy zdejší nové elity snažily plnit, ač se jim nedařilo dosáhnout takových výsledků, jaké by si představovaly.

Škola nepůsobila pouze na smýšlení dětí, ale snažila se ze své společenské pozice rovněž ovlivňovat rodiče. Hovory o škole byly pořádány dvakrát ve školním

⁵¹⁰ SOA Třeboň, Studená 1948-1964, (kronika školní).

⁵¹¹ L. FASORA - J. HANUŠ - J. MALÍŘ - J. NEČASOVÁ, *Předmluva*, s. 6.

⁵¹² SOA Třeboň, Studená 1948-1964, (kronika školní).

⁵¹³ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 136.

⁵¹⁴ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

⁵¹⁵ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 136.

roce, ale zájem rodičů nebyl příliš velký a byly celkem málo navštěvované. Také byl dvakrát uspořádán den otevřených dveří, ale i v tomto případě bez valné účasti, ač rodiče byli písemně pozváni a upozorněni rozhlasem. Na malou aktivitu rodičů si Jaroslav Kubů v kronice stěžuje ostatně i v dalších letech. Nespokojenost panovala i s malou účastí dětí na školním stravování, za což byla pochopitelně rovněž kladena vina rodičům a špatné iniciativě v rámci SRPŠ. Zlepšenou spolupráci s rodinou a rodiči zaznamenal Kubů až během školního roku 1955/1956.⁵¹⁶

Vypovídající hodnotu má dále záznam o závěrečných zkouškách, v němž se píše, že laičtí členové komise posuzovali vědomosti žáků hodně benevolentně a navrhovali většinou známky lepší než zkoušející učitelé.⁵¹⁷ Zatímco je zlepšení prospěchu žactva včetně závěrečných zkoušek ustavičně oběma řediteli přisuzováno novým osnovám, je třeba si spíše pokládat otázku, jakou formou výuka, zkoušky a známkování v padesátých letech ve Studené i jinde ve východním bloku probíhaly.

V souvislosti s výměnou elit na škole došlo v dubnu 1954 k další důležité a v rámci studenské základní školy ojedinělé události. Byl zatčen učitel Josef Vaníček a byl odsouzen během srpna pro protistátní velezrádnou činnost k 10 letům odnětí svobody. Vaníček na škole působil jako učitel přípravného ročníku.⁵¹⁸ Bohužel více informací k jeho osobě ani k tomuto případu se v rámci stávající pramenné základny nepodařilo dohledat.⁵¹⁹ Přesto je tato byť kusá informace velmi důležitá, jelikož dokladuje, že politické procesy se nevyhnuly ani učitelskému sboru ve Studené.

Pro školní rok 1955/1956 byl již Karel Chadim zástupce ředitele. Tentýž rok ředitel Kubů poznamenává do kroniky, že se konečně povedlo naplnit cíl, kterým je výchova žactva (tento cíl měl v minulých letech ustupovat do pozadí). Ředitel byl spokojen, kterak se úkol podařilo splnit, což dokladuje opět na známkách žáků. Význam dále přikládá faktu, že bylo omezeno večerní toulání dětí a také návštěva večerních představení. Dále zdůrazňuje pozitiva důsledného dodržování režimu školy,

⁵¹⁶ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

⁵¹⁷ TAMTÉŽ.

⁵¹⁸ TAMTÉŽ.

⁵¹⁹ Zmínka o jeho zatčení chybí i v kronice MNV.

výchovného působení učitelského sboru i práci PO a zlepšené spolupráce s rodinou a rodiči.⁵²⁰

Do školního roku 1958/1959 vedl již školu Karel Chadim v pozici ředitele.⁵²¹ S jeho nástupem se okamžitě změnil přístup ke psaní kroniky (jako ředitel ji začal psát on). Rázem se v ní objevuje mnohem více ideologických hesel a obširnější komentování všeho, co se vztahuje k obci a působení komunistické strany v ní. Chadimovy zápisky jsou konkrétnější, více aktuální a méně heslovité a obecné. Jakoby se s novým ředitelem stalo poselství školní kroniky pro budoucí generace vyrůstající v socialismu mnohem důležitějším.

Tento fakt dokladuje už samotný objem poznámek k jednotlivým školním rokům. Zápisky pro školní rok 1948/1949 mají pouze 6 stran, pro rok 1954/1955 pak s postupujícím socialismem lze vypočítat mírný nárůst na 8 stran. Když se Chadim stal ve školním roce 1955/1956 zástupcem, nastal opět drobný nárůst na 10 stran, avšak hned za jeho první rok ve funkci ředitele (1958/1959) jsou zápisky v kronice do té doby nejdelší, jelikož čítají již 11 stran.

Po únoru 1948 rozhodoval o školství jednoznačně stát a bylo zavedeno oslovování „soudruhu učitelů“ a „soudružko učitelko“. Později se začaly užívat rovněž termíny socialistická (později komunistická) škola a výchova.⁵²² Tyto inovace pochopitelně musely dopadnout i na studenskou školu v praxi, ale v psaném projevu docházelo ke změnám pomaleji. Souhrnným termínem pionýři v kronice žáky nazýval totiž až Karel Chadim, zatímco jeho předchůdce Jaroslav Kubů užíval obecně výraz žactvo/žáci. Termínem pionýři Kubů žáky nenazýval a pouze používal zkratku PO pro pionýrskou organizaci jako takovou. Hned na počátku Chadimova působení ve funkci ředitele došlo k velkému nárůstu počtu pionýrů, tedy registrovaných členů PO. Na začátku školního roku 1958/1959 bylo ve škole 244 žáků pionýrského věku a z nich bylo 195 pionýrů. Na konci školního roku již bylo pionýrů 221.⁵²³ Ředitel Chadim užívá během zápisků do kroniky termín žactvo, který používal ředitel Kubů, už pouze zřídka. Dalším rozdílem mezi oběma řediteli a kronikáři je, že Chadim na rozdíl od svého předchůdce využívá pro označení učitelského sboru již výraz soudruzi učitelé.

⁵²⁰ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

⁵²¹ TAMTÉŽ.

⁵²² J. ZOUNEK, *Učitel*, s. 245.

⁵²³ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

Ve vzdělávací sféře probíhaly poúnorové změny pochopitelně pomaleji než například v průmyslu. Ve školství se obvykle uplatňují dlouhodobé tendence a vzdělávací soustava mívá značnou setrvačnost (dlouhodobě budovaná síť škol, jejich věcné a pedagogické kapacity, učební programy, pomůcky atd). Ke změnám zde obvykle dochází po delší přípravě a často po experimentálním období trvajícím několik let.⁵²⁴ Osmiletá střední škola ve Studené nebyla výjimkou. K přímému střídání elit zde de facto po roce 1948 nedošlo, ale jednalo se spíše o výměnu názorů, přístupů a metod. Složení učitelského sboru se měnilo až postupem času během druhé poloviny padesátých let. Nešlo ani tak o výměnu v pravém slova smyslu, jako o postupné doplňování předúnorového učitelského sboru novými kádrově spolehlivými učiteli z dělnické třídy nebo mladými učiteli, připravenými k profesi již v nových politických poměrech. Jako milníky této transformace by mohly být vstup Jana Bučiny do učitelského sboru, proces s učitelem Vaníčkem a především nástup Jaroslava Chadima na post ředitele školy. Proměny elit na studentské škole tedy probíhaly poměrně pomalu a ne příliš intenzivně, což ale ve sféře školství nebylo až tak neobvyklé.

5. 6. Pomníky

*9. květen měl zůstat památným dnem českého národa, ale komunisté se ho zmocnili a vyrvali ho takzvané reakci, to jest těm, kteří milují svou vlast pro ni samotnou a ne pro Sovětský svaz.*⁵²⁵

Vzpomínka spisovatelky Vlasty Javořické na průvod ke hrobu padlého rudoarmějce ze dne 9. května 1948.

Nedílnou součástí a průvodním jevem revolucí a s nimi souvisejících proměn elit bývají také výstavby nebo naopak bourání pomníků. Za pomník se v dnešní době považuje *socha nebo sousoší stojící na veřejném prostranství*,⁵²⁶ ale škála toho, co lze definovat jako pomník, může být širší. Může se jednat o *stavební komplex historicky autentický, nadaný zvláštní symbolickou hodnotou* (například Karlštejn). Důležité je, že

⁵²⁴ L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 168.

⁵²⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

⁵²⁶ Zdeněk HOJDA - Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, Praha-Litomyšl 1996, s. 14.

pomník *je na prvním místě symbolem a pak teprve artefaktem.*⁵²⁷ Pomníky jsou tedy veřejností chápány (uctívány i pohrdány) převážně z důvodů mimoestetických⁵²⁸ a společný je jim vysoký stupeň obecného uznání. Idea, kterou měl pomník reprezentovat, však není vždy totožná s tím, jak byl vnímán v určitém období.⁵²⁹ *Od samého počátku představuje téměř každý pomník politický čin*⁵³⁰ a nezřídka se mění jeho výklad nebo funkce.⁵³¹ Nějaký čas po únoru 1948 nastala spolu s transformacemi ve všech sférách rovněž nová vlna obrazoborectví, spojená především s osobou Tomáše Garrigue Masaryka.⁵³² Naopak se začaly pěstovat nové kultury a mýty, což provázelo také budování nových pomníků. Poúnorových kultů byla celá řada, ale vyčnívaly zde především kult Stalina a také kult práce.⁵³³

Ve Studené se žádný vyloženě nepohodlný pomník (ve smyslu sochy nebo sousoší) před únorem 1948 nenacházel. Z pomníků, jak bývají nejčastěji vnímány (sochy, pamětní desky), se ve Studené nachází socha rudoarmějce v životní velikosti, vystavená v roce 1949 a slavnostně odhalena o několik měsíců později roku 1950.⁵³⁴ Rudoarmějce se stal následně na dlouhá desetiletí hlavním pomníkem a symbolem nové vládnoucí společnosti v obci. Podobným symbolem a pomníkem byl také hrob neznámého rudoarmějce z května 1945 na obecním hřbitově. Ve Studené se dále nacházel a dodnes nachází klasický pomník padlých občanů, tedy pomník se jmény padlých obyvatel Studené v obou světových válkách. Ten přečkal téměř čtyři desetiletí vlády komunistické strany bez úhony, avšak odsunut stranou zájmu většiny obyvatel. Hlavním problémem tohoto mementa bylo několik příjmení, která se na něm vyskytovala a byla spojené s reakcí a obdobím první republiky.⁵³⁵ Rovněž se na vrchu pomníku vyskytují jména nedlouho po „Vítězném únoru“ tabuizovaných prezidentů Tomáše Garrigue Masaryka a Edvarda Beneše. Prvky křížení starých a nových poměrů a smýšlení ve společnosti lze pak reflektovat, když na Svátek zesnulých v roce 1949

⁵²⁷ TAMTÉŽ.

⁵²⁸ TAMTÉŽ, s. 15.

⁵²⁹ TAMTÉŽ, s. 17.

⁵³⁰ TAMTÉŽ, s. 18.

⁵³¹ TAMTÉŽ, s. 20.

⁵³² Karel SKALICKÝ, *Prolegomena k budoucí filozofii českých dějin*, in: Miloš Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin 2, 1938-1989*, Praha 2006, s. 306.

⁵³³ TAMTÉŽ, s. 307.

⁵³⁴ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 143.

⁵³⁵ Například se zde nachází jméno Josefa Bartuška, který zahynul v první světové válce a jeho bratři byli i s rodinami po 25. únoru 1948 osoby režimu značně nepohodlné (viz kapitoly Karel Bartušek a Hotel Bartušek a rodina Bartušková).

byly položeny věnce jak k pomníku padlých občanů, tak ke hrobu ruského vojína.⁵³⁶ V letech následujících se totiž v pramenech již nevyskytují zmínky, že by byl pomník padlých občanů oficiálně v rámci svátků a výročí navštěvován a v souvislosti s významnými svátky se uskutečňovaly manifestace především u hrobu padlého rudoarmějce a u rudoarmějcovy sochy.

Zavezení tenisových kurtů ve Studené je dalším klasickým průvodním jevem střídání elit v obci Studená. Tenis je (a především tehdy býval) podobně jako například golf, jezdeckví nebo šerm volnočasovou aktivitou charakteristickou pro buržoazní společenskou vrstvu. Zpočátku se dokonce jednalo o sport charakteristický pro vrstvy přímo vládnoucí.⁵³⁷ Vezmeme-li v potaz širší výklad toho, co může být považováno za pomník, dal by se snad v případě obce Studená uvést příklad zrušení tenisových kurtů (buržoazního přežitku) a následné zbudování uhelného skladu pro potřeby zdejší mlékárny na tomto místě jako alternativa strhnutí starého mementa a zbudování nového symbolu patřícího novému společenskému řádu. Celá akce byla tehdy provázena místní propagací (však na kurty před rokem 1948 chodili hrát tenis členové těch po „Vítězném únoru“ nejnepohodlnějších rodin).⁵³⁸ Mluvit zde přímo o pomnících by asi nebylo příliš exaktní, ale termín symboly by se v souvislosti s tenisovými kurty přeměněnými na uhelný sklad jistě použít dal a ostatně každý pomník je především a hlavně symbolem.

⁵³⁶ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

⁵³⁷ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 12.

⁵³⁸ Z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. 7. 2013.

Nová doba (závěr)

1. máje byla veliká sláva. Na tribuně u sv. Jana se střídali řečníci a průvod se natáhl - mládež nesla standarty s revolučními hesly. Do nekonečna se mluví o práci, jako by nebyli lidé nikdy před tím nepracovali (sic!). Závodní kapela hřímá svými plechy a dělníci jsou ve stejnokroji, ti co hrají. Zášť všem plane z očí proti „vykořisťovatelům“ a zahraniční i vnitřní „reakci“. Je nám všelijak - ústa se usmívají, ale v nitru to strašně, palčivě bolí....⁵³⁹

Reakce po 2. světové válce snažila se za každou cenu zvrátit kolo dějin, a když docházelo k pohnutým událostem, v nichž dělnictvo se snažilo vynutit si republiku socialistickou, stálo i dělnictvo ve Studené na strážích revolučních vymožeností.⁵⁴⁰

Jak je patrné i z těchto dvou úryvků, bylo reflektování reality ve společnosti po 25. únoru 1948 značně černobílé a silně emotivní. Vzhledem k razanci a rychlosti většiny poúnorových proměn, ač společenské klima bylo již delší dobu velmi napjaté, je tento jev zcela logickým vyústěním.⁵⁴¹ Odsunuté elity cítily ponížení, žal a částečnou

⁵³⁹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

⁵⁴⁰ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 34.

⁵⁴¹ *Většina poúnorových opatření se rodila jako okamžitá reakce na události nebo rychlá rozhodnutí k realizaci ohlašovaných záměrů. Nečekaná rozhodnutí, často v protikladu k nedávným slibům a proklamacím vedoucích komunistů, působila na veřejnost, hlavně na ty občany, na něž dolehla, jako otřes.* K. KAPLAN, *Proměny české společnosti*, s. 32.

beznaděj, kdyžto elity nastoupivší nádech satisfakce, který je třeba dovést do vítězného konce a v žádném případě nepolevit a nic v tomto boji nepodcenit.

V předchozích kapitolách byly popsány poučivé osudy většiny významnějších osob a institucí v obci Studená. Tyto právnické i fyzické osoby byly vystřídány osobami a strukturami novými, z čehož zde generovalo nejen nové hospodářsko-politické uspořádání, ale i nová každodennost. Stejně jako jinde v Československu i ve zbytku východního bloku došlo k jakési rotaci mezi třídami a k převrácení jejich hierarchie ve společnosti.

Nový život ve Studené byl veden kurzem nastoleným novými politickými poměry v Československu. Média jsou jednou z nejsilnějších zbraní totalitárních režimů,⁵⁴² a tak i ve Studené bylo nejpraktičtějším dobovým médiem, tedy rozhlasem, směrem k občanům neustále agitováno prostřednictvím rozhlasu obecního. V dobových pramenech se opakují zmínky, jak se rozhlas pokoušel absolutně manipulovat míněním národa. *Jediný Gottwald se nebál Němců, zatím co všechna vlada v čele s Benešem kapitulovala,*⁵⁴³ hlásal nadlouho po 25. únoru 1948 obecní rozhlas. A obdobných tvrzení bylo vysíláno mnoho. Během října 1948 byli studentským rozhlasem například haněni „muži 28. října“, s tím, že vše co udělali, byl při nejmenším omyl nebo spíše vykořisťování, že byli požívačníci, lháři a plutokrati a že de facto „28. října nikdy nebylo“.⁵⁴⁴ Tolik charakteristické všeobecné očerňování první republiky a stavění tohoto období do přímého protikladu k novému řádu po druhé světové válce⁵⁴⁵ bylo tedy ve Studené opravdu intenzivní. V dochovaných pramenech nejsou tyto postupy příliš čitelné v období třetí republiky (více snad pouze v případě kritiky díla Vlasty Javořické), ale s 25. únorem se rázem v kronikách pocházejících z obou sfér tyto jevy začaly vyskytovat ve značné míře, přičemž jako katalyzátory zde působila úmrtí Jana Masaryka a Edvarda Beneše.⁵⁴⁶

Změnilo se také vnímání času. Cyklické periody byly určovány novými jubilei, svátky a výročími, přičemž k některým z nich měla lidská mysl téměř celoročně

⁵⁴² Jan JIRÁK - Barbara KÖPPOVÁ, *Média a společnost, Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, Praha 2007.

⁵⁴³ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená Vlasta Javořická, Obecní kronika.

⁵⁴⁴ TAMTÉŽ.

⁵⁴⁵ Ch. BRENNER, „*Zwischen Ost und West*“, s. 470.

⁵⁴⁶ V rámci osvěty se od února 1948 stále více v Československu uplatňovala státně-politická (občanská) výchova v nejširším slova smyslu. Jiří KNAPÍK, *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*, Praha 2004, s. 300.

směřovat, zatímco tělo mělo pracovat. Stěžejní byl pochopitelně 25. únor, který se stal jedním z nejvýznamnějších výročí nového politického režimu ustaveného KSČ. „Vítězný únor“ měl mezi svátky a památnými dny komunistického Československa své výsadní postavení a jako jeden z mála svátků zůstal nepozměněn téměř po celou dobu existence komunistického režimu.⁵⁴⁷ Liturgické svátky a výročí střídala jubilea s politickým podtextem. O Vánocích 1948 hlásil obecní rozhlas, že *den 25. prosince (narození Kristovo) bledne před 25. únorem. Tato událost nebude ničím proti té druhé...*⁵⁴⁸ Dalším dnem, ke kterému měla společnost vzhlížet, byl 1. květen, tedy 1. máj, který vždy provázely velké přípravy.⁵⁴⁹ Svátky stěžejní pro nový společenský řád měly často oslavovat práci nebo se k jejich příležitosti konaly pracovní brigády. Během květné neděle v roce 1948 (21. března⁵⁵⁰) vzpomíná Vlasta Javořická na brigádu na náměstí: *Někteří se činili, jako by to byl jediný pracovní den v roce.*⁵⁵¹ Tento záznam přesně vypovídá o tom, kterak se počáteční nadšení pro komunistickou myšlenku a budování kumulovalo do určitých dnů, určovaných často právě těmito více či méně významnými jubilei. Veřejný život se již netočil kolem kostela a církevních svátků, jak tomu bylo dřív. Misionáři, kteří před „Vítězným únorem“ navštěvovali Studenou, byli perzekuováni a vězněni.⁵⁵² Novou modlou se stala stejně jako jinde na našem území osobnost Klementa Gottwalda, respektive jeho obraz, jak jej prezentovala komunistická strana. 23. listopadu (v den Gottwaldových narozenin) se konaly velké oslavy a Studená tehdejšího československého prezidenta učinila čestným občanem.⁵⁵³

Charakteristická agresivní a očerňovací rétorika KSČ⁵⁵⁴ provázela ve Studené jak každodennost, tak mimořádné události. Celá společnost se přesto pochopitelně nenechala unést na vlně budování nové společnosti, a to není řeč pouze o přímých obětech těchto změn. Jak už bylo zmíněno například v souvislosti s Janem Satrapou, ač i většina dělníků přijala protikapitalistické smýšlení, tak jeho sebevražda byla pro většinu obyvatel Studené značně šokující. Když během Slavnosti míru 1949 promlouval na náměstí předseda okresního národního výboru, neměl údajně velký úspěch. Dokonce

⁵⁴⁷ Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Pohyblivé svátky. Kalendáře a významná výročí let 1945-1960*, Dějiny a současnost 2008, č. 8, s. 34.

⁵⁴⁸ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

⁵⁴⁹ TAMTÉŽ.

⁵⁵⁰ D. OLŠÁKOVÁ, *Pohyblivé svátky*, s. 34.

⁵⁵¹ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

⁵⁵² TAMTÉŽ.

⁵⁵³ TAMTÉŽ.

⁵⁵⁴ Ch. BRENNER, „Zwischen Ost und West“, s. 476.

se měly z davu ozývat hlasy, *že nechceme mír, ale svobodu*.⁵⁵⁵ Ač je toto svědectví dosti kusé a silně subjektivní, slouží zajisté přinejmenším k zamyšlení se nad tím, do jaké míry se novým elitám dařilo podmanit si i myšlení většiny obyvatelstva a ne pouze jejich činy.

Z dělnické třídy vzešla nová společenská elita obce. Zatímco řada velmi schopných osob, například všestranný a na mnoha sférách angažovaný Václav Zezulka (viz kapitola Vlasta Javořická a Václav Zezulka), nemohla vykonávat po 25. únoru 1948 povolání nebo i dobrovolné činnosti, ve kterých mohli obci a tím nepřímo i celému Československu prospět, tak odpovědné funkce vykonávali poměrně často lidé nepovolání a nekvalifikovaní.

Jakousi „šedou eminencí“ nové společnosti se stal v této práci opakovaně zmiňovaný Jan Bučina. K jeho osobě se bohužel dochovalo příliš málo pramenů, než aby mu mohla být věnována samostatná objektivní kapitola, přesto zajisté nemůže být náhoda, že se jeho jméno objevuje téměř v každém pramenu osobní povahy nebo pramenu narativním. V pramenech „komunistických“ se k němu autorové odvolávají, ba dokonce se jeho jménem zaštiťují,⁵⁵⁶ zatímco v pramenech „protikomunistických“ bývá vždy jeho osoba popisována velmi emotivně a nenávistně (Vlasta Javořická⁵⁵⁷ nebo Dagmar Kothbauerová⁵⁵⁸). Tyto vzpomínky jsou pochopitelně nanejvýš subjektivně zbarvené, přesto asi jejich podobnost není náhodná, stejně jako emotivnost, se kterou na jeho osobu obě ženy vzpomínají. Navíc adorování osoby Jana Bučiny v pramenech dobově politicky korektních de facto potvrzuje negativní výroky osob, které byly novými poměry přímo či nepřímo zasaženy. V každém případě byla tato postava archetypem ideálního hrdiny nových poměrů a typického člena nové elity.

Jan Bučina se vyučil tesařem, pracoval v oboru u stavitele Karla Bartuška i později u Jana Satrapy v bednárně,⁵⁵⁹ tedy zažil na vlastní kůži to, co by se dobovou terminologií dalo nazvat tvrdou ruku obou velkých studenských podnikatelů. Později

⁵⁵⁵ Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená, Vlasta Javořická, Obecní kronika.

⁵⁵⁶ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960.

⁵⁵⁷ *Och ten Bučina! I od sobě rovných komunistů je nenáviděn*. V. JAVOŘICKÁ, *Můj život* 6, s. 151.

⁵⁵⁸ *...ten byl truhlář (...) a hnusnej komunista (...) zlej, nejzlejší... Bučinu si pamatuju jako ultra komunistu spíš, přízrak, hydra komunismu Bučina...* Rozhovor s Dagmar Kothbauerovou ze dne 31. července 2013.

⁵⁵⁹ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život* 6, s. 151.

v padesátých letech byl učitelem na studenské střední škole⁵⁶⁰ a následně i zástupcem ředitele této školy.⁵⁶¹ Bučina byl dále v 50. letech (ač s přerušením) předseda komunistické strany v obci⁵⁶² a od roku 1949 byl členem MNV.⁵⁶³ I když nikdy nebyl ani předsedou MNV ani ředitelem základní školy, stal se vedoucím pracovníkem komunistické strany ve Studené, čímž de facto ovládal společenský život v obci,⁵⁶⁴ jak vzpomíná Vlasta Javořická, a je třeba doplnit, že ještě více než život společenský musel v obci ovládat ze své pozice život politický. O jeho postavení hovoří i fakt, že právě jeho požádal někdejší obecní kronikář Jaroslav Kubů, jako *jednoho z hlavních účastníků všech politických událostí ve Studené za Protektorátu a po osvobození Rudou armádou*, o vyličení událostí, jak se formovalo dělnické hnutí ve Studené (i už dávno před válkou) i o jeho postupech.⁵⁶⁵ Jan Bučina byl rovněž osobou, která formulovala pro paměti obce i události roku 1948,⁵⁶⁶ a to i přesto, že kronikář Kubů byl podstatně starší, někdejší starosta, dlouholetý člen MNV a ředitel školy, tedy osoba k tomuto mnohem povolanejší (ne-li v rámci Studené vůbec nejpovolanejší, nepočítáme-li nepohodlnou Vlastu Javořickou).

Na vlně nové společenské hierarchie se vyvezl také Jaroslav Kremlička, syn ženy, která s rodinou žila nějaký čas v domě u Václava Zezulky a Vlasty Javořické, což je dalším příkladem předúnorového propojení starých a budoucích elit, které skýtala tak malá obec, jakou je Studená. Kremlička byl vyučen kominíkem a po roce 1948 se stal církevním referentem. Říkalo se mu okresní biskup a i jeho vliv ve Studené byl pochopitelně značný.⁵⁶⁷ Zatímco kominík měl v rukou církevní život v obci a škola byla (i když neoficiálně) v rukou tesaře, tak povolané osoby zastávaly nižší posty a řada z nich, nemluvě o podnikatelích, vzdělancích nebo hospodářích a rolnících, byla ze svých pozic úplně odstavována.

Do roka po komunistickém převratu postupně došlo v Československu k zestátnění 95% průmyslu včetně malých podniků. V rozporu s tehdy ještě platným zákonem, umožňujícím soukromně vlastnit hospodářství nepřesahující rozlohu 50 ha, se

⁵⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 187.

⁵⁶¹ SOA Třeboň, Studená 1948-1964 (kronika školní).

⁵⁶² SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 41.

⁵⁶³ TAMTÉŽ, s. 47.

⁵⁶⁴ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 151.

⁵⁶⁵ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 34.

⁵⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 43.

⁵⁶⁷ V. JAVOŘICKÁ, *Můj život 6*, s. 152.

zabavovala i hospodářství menší.⁵⁶⁸ Přechod pracovníků ze zemědělství i jiných odvětví do průmyslu ve Studené nebyl tak enormní, jelikož už před únorem 1948 pracovala většina obyvatel Studené a okolí díky továrně Jana Satrapy v průmyslové sféře. Ani transformace v rámci zemědělství zde (které byly však celkově v Československu dlouhodobým procesem) neprobíhaly podle představ KSČ. Vždyť JZD bylo ve Studené založeno až v roce 1978.⁵⁶⁹ Navíc až do roku 1958 trvalo, než se podařilo sloučit všechny soukromé obhospodařovatele do ČSSS, tedy pod správu státních statků, čímž byla ve Studené naplno završena socializace zemědělství.⁵⁷⁰

Únorové události vedly optikou místní komunistické strany pochopitelně ke zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Obec Studená, to už nebylo pár bohatých lidí, žijících v blahobytu na úkor chudých, ale v novém sociálním řádu se všichni měli lépe. V dobové kronice je tento jev dokladován na výbavách jednotlivých domácností. Rádio nebo automobil se během 50. let měly dostat do většiny domácností ve Studené (údajně především v rodinách, které hospodařily pod správou státních statků⁵⁷¹) a lidé měli mnohem více nakupovat nábytek či nádobí, což mělo být dokladem zlepšení životní úrovně.⁵⁷²

Poválečné zásahy do vlastnické sféry přinesly *odstranění krajních pólů sociální struktury obyvatelstva* (tedy majetné třídy i nejchudších vrstev).⁵⁷³ Tato depolarizace byla značná i v obci Studená, ale spíš až po událostech roku 1948. Zrovna tak lze v obci ve velkém dokladovat po roce 1948 charakteristické nastupování dělníků do vedoucích pozic i perzekuování lidí politicky nepohodlných.⁵⁷⁴ Po „Vítězném únoru“ pak další majetková omezení znemožnila v nezemědělských odvětvích existenci střední buržoazie jako podnikatelského subjektu,⁵⁷⁵ což byl jev, který rovněž Studenou a její sociální strukturu zajisté poznamenal. Největší studentský podnikatel Jan Satrapa měl se svou továrnou i přes rostoucí vliv odborů a závodních rad svou pozici mezi lety 1945 a 1948 velmi silnou, stejně jako stále rostly zakázky stavitele Bartuška. Nejvíce prostoru v této práci bylo věnováno právě případům podnikatele Bartuška a především továrníka

⁵⁶⁸ H. RIPKA, *Únorová tragédie*, s. 288.

⁵⁶⁹ B. SMUTNÝ, *Telčsko*, s. 981.

⁵⁷⁰ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 76.

⁵⁷¹ V kronice MNV stojí, že šlo o členy JZD, ale to tehdy ve Studené ještě nebylo.

⁵⁷² TAMTÉŽ, s. 109-110.

⁵⁷³ V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 218.

⁵⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 267.

⁵⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 218.

Satrapy. Na obou těchto případech, jakož i na dalších životních osudech ve Studené, je možné demonstrovat, kolika různými způsoby se poúnorové Československo dokázalo zbavovat schopných lidí ve všech možných oborech a sférách. Rovněž lze v obci reflektovat proměny smýšlení (alespoň navenek), a to jak u řadových občanů, tak u osob majících v rámci obce nesporný vliv a autoritu. Zatímco například založení JZD a socializace zemědělství vůbec neprobíhaly ve Studené zcela podle představ nové vládnoucí garnitury, tak proměny sociální zde byly provedené opravdu ukázkovým způsobem. Boj proti buržoazii byl v rámci obce veden velmi důsledně a svědomitě. Snad pouze ředitel školy a obecní kronikář Jaroslav Kubů byl osobou, o níž by bylo možné mluvit v souvislosti s elitami jak starými, tak i novými. Jinak zde však došlo k vypěstování elit zcela nových, které naprosto vzorově vzešly z dělnického prostředí, zatímco elity dřívější byly velmi úspěšně eliminované a jejich možnost ovlivňovat veřejné dění byla zredukována na minimum. Jejich nástupci naopak veřejné dění a především veřejné mínění ovlivňovali, jak nejlépe mohli, a budovali v obci Studená socializmus velmi intenzivně.

...od roku 1948 správa obce zaměřuje všechno úsilí k tomu, aby i poslední malé zbytky soukromého podnikání ve Studené byly konečně zlikvidovány a všechny podniky byly socializovány. Bude tak boj proti veřejnému třídnímu činiteli (sic!) skončen. Tato okolnost však nesmí směrodatné činitele ukolíbat v nečinnosti, protože třídní nepřítel, podněcován a podporován z nepřátelského námázemí, nesložil zbraně, ale bojuje tajně dál a jeho skryté úsilí je tím nebezpečnější, že je nevidíme.⁵⁷⁶

Jaroslav Kubů (předúnorový starosta, ředitel školy, autor školní kroniky i kroniky MNV), 1960.

⁵⁷⁶ SOkA J. Hradec, MNV Studená, Pamětní kniha, 1959-1960, s. 70.

Seznam pramenů a literatury

Prameny archivní povahy

Archiv družstva Styl Studená

STYL výrobní družstvo knoflíkářů Studená, 70 let zavedení knoflíkové výroby, 20 let založení knoflíkářského družstva ve Studené, Pelhřimov 1970, Výroční brožura.

Soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená

Kronika Kristiny Bartuškové

Kronika rodu Satrapova 1944, kopie tištěné kroniky

Notářsky ověřený životopis Karla Bartuška z roku 1996

Rodinná korespondence

Rodinná kronika Oldřicha a Zdenky Bartuškových

Sepsané vzpomínky Karla Bartuška a Heleny Bartuškové

Smuteční oznámení k úmrtí Jana Satrapy

Smuteční oznámení k úmrtí Karla Bartuška

Soudní a rehabilitační korespondence a dokumenty

Vlasta Javořická, Obecní kronika

Státní oblastní archiv Třeboň

Studená 1948-1964 (kronika školní)

Státní okresní archiv České Budějovice

Družstevní lihovar Studená, Inventář archivního fondu Družstevní lihovar Studená 1924-1952

Masný průmysl Studená, kart. 54, inv. č. 9, Patenty

Masný průmysl Studená, kart. 60, inv. č. 9, Kupní smlouvy

Pivovar Studená, Právní záležitosti a majitelé

Pivovar Studená, Výdělkové a mzdové listiny

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Archiv města Studená (nezpracováno), Kronika obce Studená, 1938-1940.

MNV Studená (nezpracováno), Obecní kronika městyse Studená, 1938-1950

MNV Studená (nezpracováno), Pamětní kniha obce Studená, 1959-1960

MNV Studená (nezpracováno), Kronika obce Studená, 1965-1979

Prameny vydané

František FAJTL, Létal jsem s Třistatřináctkou, Praha 1991.

Vlasta JAVOŘICKÁ, Můj život 5, Brno 2000.

Vlasta JAVOŘICKÁ, Můj život 6, Brno 2000.

Pavel Kryštof NOVÁK (ed.), Vše o Vlastě Javořické, Brno 1994.

Rozhovory s pamětníky (archiv autora)

Rozhovor s pamětnicí Dagmar Kothbauerovou (*1933) ze dne 31. 7. 2013

Rozhovor s pamětníkem Karlem Bartuškem (*1940) ze dne 12. října 2013

Internetové zdroje

<https://maps.google.com//>

<http://www.klaster.novarise.cz//>

<http://www.mapy.cz//>

<http://www.studena.cz//>

Seznam literatury

Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL, Regionální dějiny. Pojetí, poslání, metodika, Olomouc 2004.

Petr BARTUŠEK, Studená, Půl století Výrobního družstva knoflíkářů. Sto let výroby knoflíků, České Budějovice 2000.

Pierre BOURDIEU, Teorie jednání, Praha 1998.

Christiane BRENNER, „Zwischen Ost und West“, Tschechische politische Diskurse 1945-1948, München 2009.

Lukáš FASORA - Jiří HANUŠ - Jiří MALÍŘ - Jiřina NEČASOVÁ (edd.), Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století, Brno 2011.

Dušan FOLTÝN a kol., Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005.

Miloš HAVELKA (ed.), Spor o smysl českých dějin 2, 1938-1989, Praha 2006.

Peter HEUMOS, „Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!“. Dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968, Praha 2006.

Zdeněk HOJDA - Jiří POKORNÝ, Pomníky a zapomínky, Praha-Litomyšl 1996.

Miroslav HROCH - Zuzana JURKOVÁ - Magdaléna MYSLIVCOVÁ - Blanka SOUKUPOVÁ (edd.), Mýtus – „realita“ – identita, Státní a národní metropole po první světové válce, Praha 2012.

Robert CHYLÍK, Obraz školního roku ve světle kronik českých měšťanských škol v letech 1918-1945 (na příkladu Českých Budějovic a Rudolfova), diplomová práce, České Budějovice 2006.

Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost, Praha 2005.

Jan JIRÁK - Barbara KÖPPLOVÁ, Média a společnost, Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace, Praha 2007.

Bohumil JIROUŠEK a kol., Proměny diskursu české marxistické historiografie, Pelhřimov 2008.

Miroslav JODL, Teorie elity a problém elity, Praha 1994.

Lenka KALINOVÁ, Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945-1969, Praha 2007.

Karel KAPLAN, Proměny české společnosti 1948-1960, Část první, Praha 2007.

Karel KAPLAN – Pavel PALEČEK, Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2008.

Jaromír KARPÍŠEK, Vývoj hranic správního členění Českých zemí ve 20. století na základě geografických a kartografických metod a aplikací, rigorózní práce, Hradec Králové 2012.

Jaromír KARPÍŠEK, Vývoj územního uspořádání veřejné správy v jižních Čechách od poloviny 19. století do současnosti, bakalářská práce, České Budějovice 2010.

Jiří KNAPÍK, Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950, Praha 2004.

Vladimír MACURA, Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře), Praha 2008.

Jiří MUSIL - Jan MÜLLER, Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze, Sociologický časopis 44/2008, č. 2, s. 326.

Milan MYŠKA a kolektiv., Historická Encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava 2003.

Vladimír NEKUDA (red.), Vlastivěda moravská, Dačicko, Slavonicko, Telčsko, Brno 2005.

Doubravka OLŠÁKOVÁ, Pohyblivé svátky. Kalendáře a významná výročí let 1945-1960, Dějiny a současnost 2008, č. 8, s. 34-37.

Josef PETRÁŇ, Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic, Praha 2011.

Václav PRŮCHA, Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 2. díl, Období 1945-1992, Brno 2009.

Jan RANDÁK, Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848, Praha 2007.

Jan RANDÁK - Petr KOURA (edd.), Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století, Praha 2008.

Hubert RIPKA, Únorová tragédie, Brno 1995.

Jiřina RŮŽIČKOVÁ - Josef ŠKRABAL (edd.), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005 I díl, Praha 2006.

Jan RYCHLÍK, Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu, Praha 2007.

Karel SCHELLE a kol., Dějiny české veřejné správy, Plzeň 2009.

Lubomír SLEZÁK, Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 1978.

Matěj SPURNÝ, Nejsou jako my, Praha 2011.

Jiří ŠAFR, Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby, Praha 2008.

Lumír ŠARMAN, Historie zpracování masa ve Studené od roku 1875 (historická studie), Lomnice nad Lužnicí 1993.

Miroslav VAŇEK - Pavel MÜCKE - Hana PELIKÁNOVÁ, Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie, Praha 2007.

Václav VEBER, Osudové únorové dny, Praha 2008.

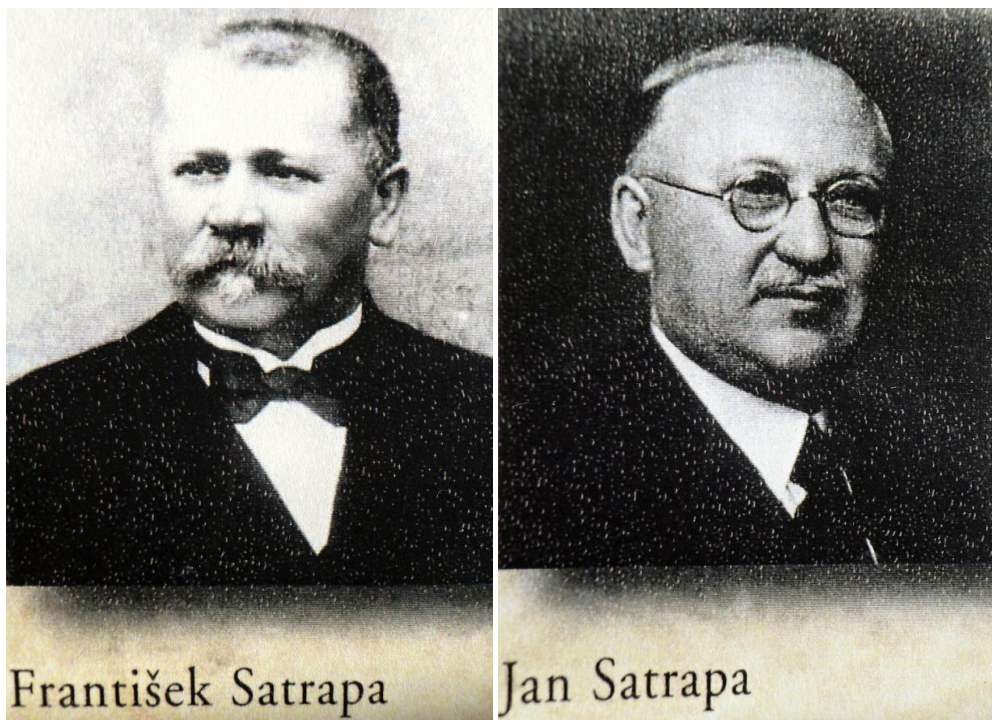
Seznam obrazových příloh

1. František Satrapa a Jan Satrapa, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
2. František Satrapa, Jan Satrapa a zaměstnanci z kanceláří, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
3. Jan Satrapa se zaměstnanci, rok 1930, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
4. Pohlednice, idealizovaný portrét Satrapovy továrny (vlevo nahoře) a studenské mlékárny (vpravo nahoře), rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
5. Satrapova továrna, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
6. Reklamní etikety na výrobky Satrapovy továrny, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
7. Stavitel Karel Bartušek, rok 1926, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
8. Vila Karla Bartuška, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
9. Karel Bartušek v emigraci s manželkou Helenou a synem Karlem, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
10. Oldřich Bartušek, Kristina Bartušková a Zdena Bartušková, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
11. Hotel Bartušek, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

12. Fotografie herce Františka Paula s věnováním rodině Bartuškové, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
13. Vlasta Javořická ve studenském kostele, rok neznámý, Pavel Kryštof NOVÁK (ed.), Vše o Vlastě Javořické, Brno 1994.
14. Rodný dům Vlasty Javořické, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
15. Pamětní deska na rodném domě Vlasty Javořické, rok 2014, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
16. Svatba Jana Klána a Václavy Zezulkové, rok 1945, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
17. František Fajtl na svatbě Jana Klána a Václavy Zezulkové, rok 1945, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
18. František Zezulka, ministr František Staněk a stavitel Josef Bartušek, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
19. Obchod Hynka Macouna, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
20. Původní Bučkova továrna na výrobu knoflíků a pozdější montážní a instalační závod Keva, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
21. Studenský lihovar, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
22. Studenský pivovar, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
23. Jan Bučina (uprostřed), rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
24. Rudá armáda projíždějící Studenou, rok 1945, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

25. Pomník padlých občanů, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).
26. Hrob sovětského vojáka na hřbitově ve Studené, rok 2014, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
27. Hrob Karla Bartuška v Austrálii, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená. Hrob Jana Satrapy na hřbitově ve Studené, rok 2014, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
28. Symbolický pohled na sochu rudoarmějce stojící vedle studenského kostela, rok 2014, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.
29. Znak obce Studená, <http://www.studena.cz/>.

Obrazová příloha

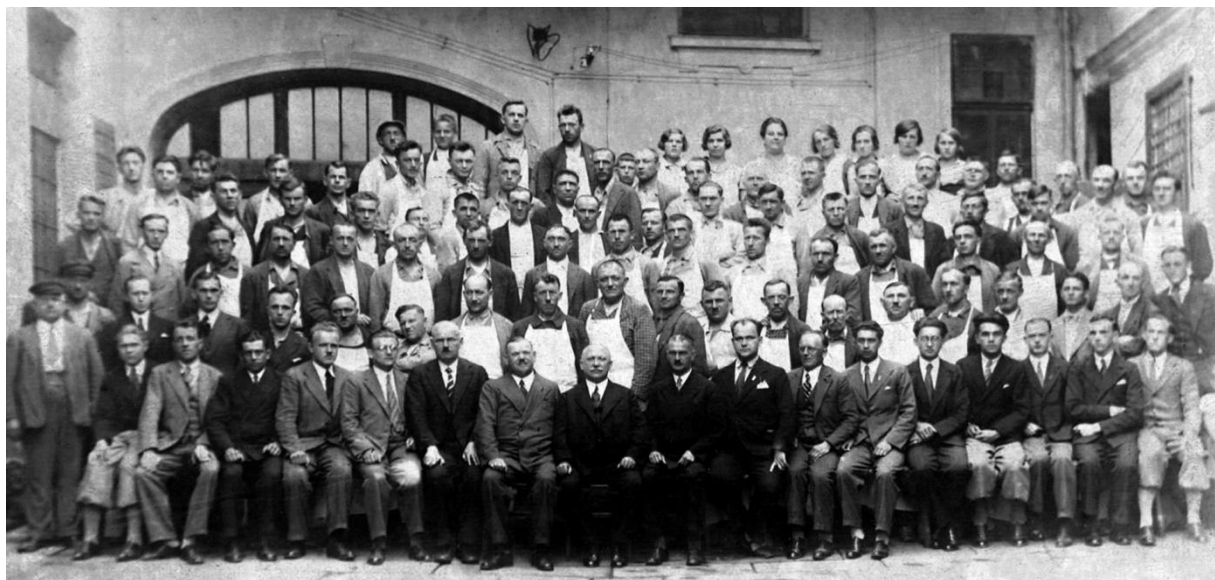

1. František Satrapa a Jan Satrapa, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

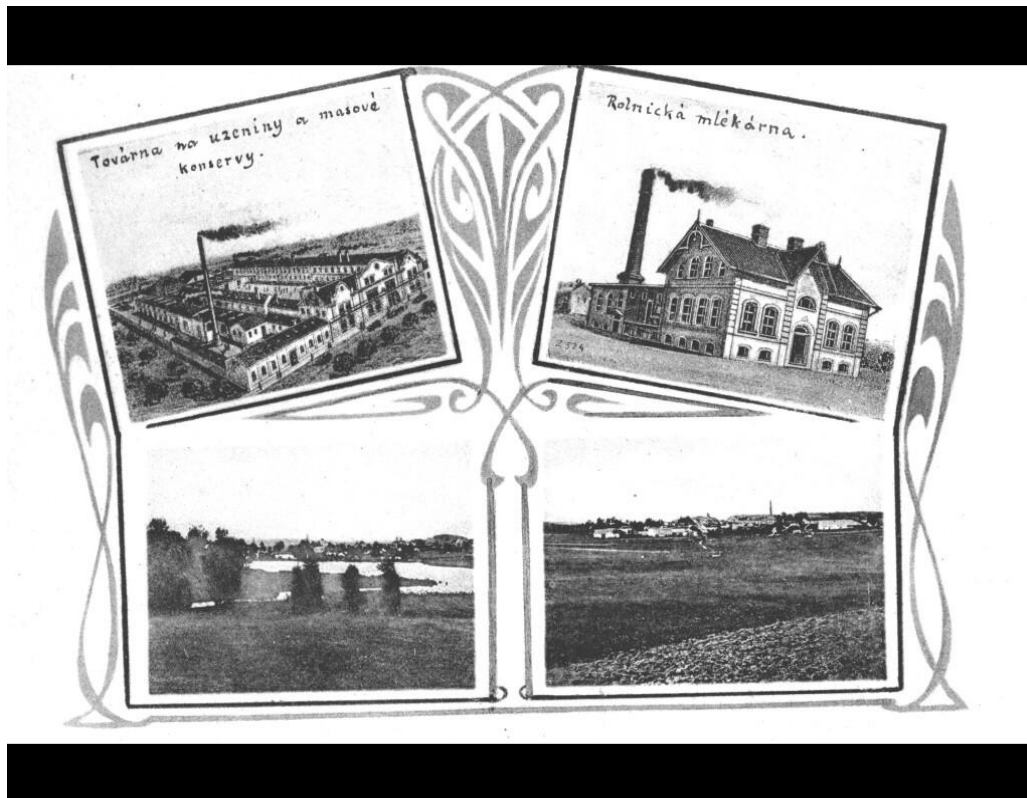

*První kancelářské třídy a Satrapů.
Uprostřed se sedí.*

2. František Satrapa, Jan Satrapa a zaměstnanci z kanceláří, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

3. Jan Satrapa se zaměstnanci, rok 1930, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

4. Pohlednice, idealizovaný portrét Satrapovy továrny (vlevo nahoře) a studenské mlékárny (vpravo nahoře), rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

5. Satrapova továrna, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

6. Reklamní etikety na výrobky Satrapovy továrny, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

7. Stavitel Karel Bartušek, rok 1926, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

8. Vila Karla Bartuška, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

9. Karel Bartušek v emigraci s manželkou Helenou a synem Karlem, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

10. Oldřich Bartušek, Kristina Bartušková a Zdena Bartušková, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

11. Hotel Bartušek, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

12. Fotografie herce Františka Paula s věnováním rodině Bartuškové, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

13. Vlasta Javořická ve studenském kostele, rok neznámý, Pavel Kryštof NOVÁK (ed.), Vše o Vlastě Javořické, Brno 1994.

14. Rodný dům Vlasty Javořické, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

15. Pamětní deska na rodném domě Vlasty Javořické, rok 2014, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

16. Svatba Jana Klána a Václavy Zezulkové, rok 1945, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

17. František Fajtl na svatbě Jana Klána a Václavy Zezulkové, rok 1945, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

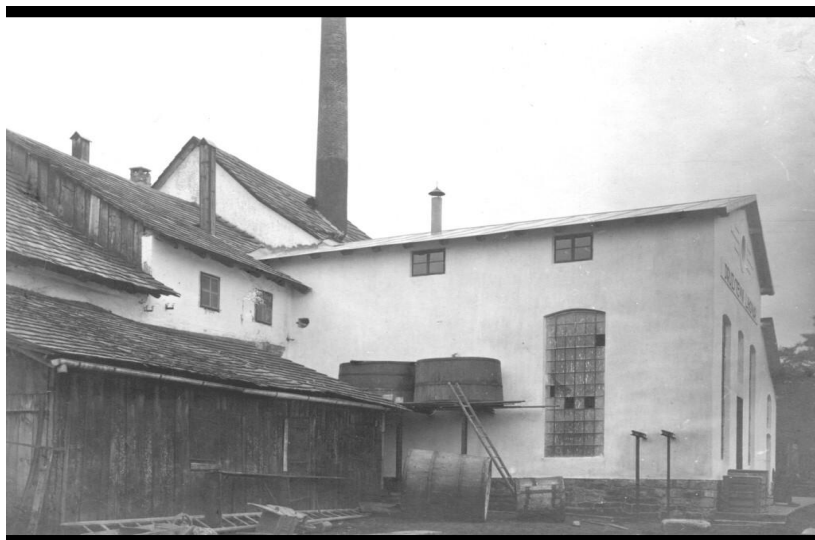
18. František Zezulka, ministr František Staněk a stavitel Josef Bartušek, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

19. Obchod Hynka Macouna, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

20. Původní Bučkova továrna na výrobu knoflíků a pozdější montážní a instalační závod Keva, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

21. Studenský lihovar, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

22. Studenský pivovar, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

23. Jan Bučina (uprostřed), rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

24. Rudá armáda projíždějící Studenou, rok 1945, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

25. Pomník padlých občanů, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená (kopie).

26. Hrob sovětského vojáka na hřbitově ve Studené, rok 2014, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

27. Hrob Karla Bartuška v Austrálii, rok neznámý, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená. Hrob Jana Satrapy na hřbitově ve Studené, rok 2014, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

28. Symbolický pohled na sochu rudoarmějce stojící vedle studenského kostela, rok 2014, soukromý archiv rodiny Bartuškovy Studená.

29. Znak obce Studená, <http://www.studena.cz/>.